МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Одеса
2019

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Заступник головного редактора:

Музиченко Г. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Відповідальний секретар:

Ростецька С. І. – к.політ.н., доц., доцент кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Члени редакційної колегії:

Арабаджиєв Д. Ю. – д.політ.н., доц., професор кафедри соціальної роботи
(Запорізький національний технічний університет)

Аркадіуш Адамчик – проф. д-р габ. політології (Університет імені Яна Кохановського в Келцах, РП)

Бабкіна О. В. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)

Гедікова Н. П. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Горбатенко В. П. – д.політ.н., проф., заступник директора (Інститут держави і права НАН України імені В. М. Корецького Національної академії наук України)

Долженков О. О. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Залевськи Єжи – проф. д-р габ. політології (Варшавський університет, РП)

Монолатій І. С. – д.політ.н., проф., професор кафедри політології (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»)

Парух Вальдемар – проф. д-р габ. політології (Університет імені Марії Склодовської-Кюрі в Любліні, РП)

Романюк А. С. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політології (Львівський національний університет імені Івана Франка)

Яковлев Д. В. – д.політ.н., проф., декан факультету правової політології та соціології
(Національний університет «Одеська юридична академія»)

Ярова Л. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

**Науковий журнал «Politicus» є фаховим виданням на підставі
Наказу МОН України № 241 від 09.03.2016 року (додаток № 9)
Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, протокол 6 від 31 січня 2019 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21499-11299Р від 18.08.2015 р.)

ISSN 2414-9616

© Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Захаренко К. В.
Диверсифікація джерел інформації в контексті інформаційної безпеки..... **5**

Стародуб Т. П.
Зовнішньополітичні орієнтири України у теоретичній спадщині
та практичній діяльності Степана Бандери в реаліях воєнного протистояння
СРСР та Німеччини 1941–1945 рр..... **10**

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Алієв Аббас Мамед огли
Аутсорсинг як механізм реалізації сервісної політики держави..... **19**

Busheva S. M.
The Analysis of AIPAC as a Socio-Political Unit that has Strong Impact
on the Policy of the United States..... **25**

Вінникова Н. А.
Проблема легітимації політичних рішень
у контексті деетатизації політичного урядування..... **29**

Глизнер С. В.
Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні..... **36**

Ключкович А. Ю.
Консолідація демократії як завершальна стадія транзиту
в Словацькій Республіці..... **41**

Костенко А. М.
Роль євроклубів у проведенні інформаційних кампаній
із питань євроінтеграції..... **46**

Лясота А. Є.
Проблема політичної нестабільності:
стратегії підвищення інституційної спроможності перехідних систем
на прикладі України..... **52**

Наумкіна С. М., Маслов Ю. К.
Європейські парламенти як органи забезпечення
інституційної платформи взаємодії в суспільстві..... **58**

Покотило А. О.
Аналіз досвіду реалізації мирного
політичного протесту в Республіці Польща..... **63**

Проноза І. І.
Інформатизація громадянського суспільства
як умова демократизації..... **67**

Шишименко І. М.
Нові можливості політичної експертизи
в інформаційному суспільстві..... **72**

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Волкова І. О.
До питання делегованої демократії: переваги, недоліки та перспективи розвитку..... **78**

Демчишак Р. Б.
Корекція українсько-турецьких відносин у контексті зовнішньополітичного курсу президента Туреччини Реджепа Ердогана..... **82**

РОЗДІЛ 4. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Зан М. П.
Інституційні механізми етнополітики та політична репрезентація етнічних меншин Словацької Республіки..... **88**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Захаренко
Костянтин Володимирович

Диверсифікація джерел інформації в контексті інформаційної безпеки

УДК 005.591.61:001.102-049.5
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-5-9

Захаренко Костянтин Володимирович
кандидат політичних наук, доцент
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна

Аналіз змісту поняття «інформаційної безпеки» як виду національної безпеки, спрямованої на забезпечення прав і свобод людини щодо вільного доступу до інформації, створення і впровадження безпечних інформаційних технологій та захист прав власності всіх учасників інформаційної діяльності, включає в себе розгляд можливих диверсій у цю сферу, особливо на міжнародному рівні. Сьогодні в нашому суспільстві спостерігається ситуація незавершеності формування та фрагментарного наповнення самого контенту інформаційного простору країни та законодавчої бази. Занадто швидко збільшилась ефективність саме інформаційної зброї у зв'язку зі стрімким інформаційним обігом та поширенням інформаційних мереж. Внаслідок цього засобами масової інформації формується «масова» людина нашого часу, що у свою чергу витісняє традиційні безпосередні контакти, роз'єднуючи людей і замінюючи їх комп'ютерами та телебаченням. Одночасно це породжує апатію, некритичність і байдужість, ускладнює адекватну орієнтацію, викликає соціальну дезорієнтацію. Автор приділяє увагу терміну «переконуючої комунікації», так званого маніпулювання інформацією в ЗМІ, які перешкоджають поширенню правдивої інформації та забруднюють інформаційний простір країни, які безпосередньо пов'язані з бізнесом і владою. Суспільство має дбати про чистоту свого інформаційного довкілля, перешкоджати поширенню неупередженої інформації, а основною тенденцією розвитку суспільства сучасного світу є диверсифікація джерел інформації та поглядів, що передбачає збільшення свободи вибору одержуваної інформації. Диверсифікацію джерел інформації в сучасному українському світі можна розглядати як єдиний процес, що веде до ускладнення та безпеки структури засобів масової інформації та інформаційної сфери. Інформаційна війна, яку нині розгорнув російський агресор проти України, потребує активної протидії. На жаль, наше суспільство до цього виявилось непідготовленим. У цьому контексті, слід насамперед проаналізувати різновид джерел інформації, їхню спрямованість та вплив на свідомість і поведінку людей.

Ключові слова: *людина, культура, інформація, безпека, маніпуляція свідомістю.*

Вступ. Інформаційний вплив існував завжди. За давніх часів як перші інформаційні атаки використовувалися, наприклад, міфи. Так, війська Чингізхана йшли слідом за чутками про їхню неймовірну силу й жорстокість, що підривало моральний дух супротивників. Психологічна установка на опір, захист батьківщини й перемогу завжди підтримувалася відповідною ідеологією та вихованням.

Сучасні засоби комунікації та обробки інформації створили принципово нові умови існування людини, що зумовило появу грандіозного проекту об'єднання національних інформаційних і телекомунікаційних систем у глобальну інформаційну інфраструктуру. Інформаційна сфера стає такою самою важливою складовою частиною суспільного життя, як і економічна, виробнича, побутова, політична, військова тощо. Нові інформаційні технології, засоби масової комунікації багатократно підсилили можливості впливу на свідомість і підсвідомість як окремої людини, так і великих груп людей та населення країни загалом.

Мета та завдання. Мета статті – розглянути диверсифікацію джерел інформації в контексті інформаційної безпеки нашого суспільства.

Результати. Істотна залежність сучасної цивілізації від інформаційного складника зробила її набагато уразливішою. Швидкість інформаційного обігу й поширення інформаційних мереж багаторазово збільшили ефективність саме інформаційної зброї. Додатково ускладнює ситуацію «відкритість» сучасних суспільств, які, на відміну від суспільств «закритих», є об'єктом спрямування, перетину і взаємодії зростаючих обсягів різноманітних інформаційних потоків.

У сучасному світі вважається, що інформаційно-правовий простір повинен виступати інтегральною основою для всього суспільства. Щодо України, то тут ми бачимо ситуацію, коли через більш ніж 20 років незалежності все ще спостерігається фрагментарне наповнення і незавершеність формування як законодавчої бази, так і безпосередньо самого контенту інформаційного простору країни.

Останнім часом роль та вплив інформації на всі суспільні процеси кардинально змінилися. Засоби масової інформації взагалі та телебачення як найпопулярніший засіб інформації зокрема, зважаючи на суспільну важливість, масовість і доступність,

активно формують громадську думку, створюють уявлення про доступне і заборонене, моральне й аморальне тощо. Користуючись правом на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, передбаченим статтею 34 Конституції України, окремі журналісти вбачають у цій свободі своє право будь-що поширювати бажану інформацію і замовчувати небажану. Економічні чинники стали пріоритетними в діяльності значної частини вітчизняних засобів масової інформації. Такі чинники домінують перед усвідомленням негативного впливу розповсюджуваної інформації та відповідальності за такий вплив.

На перший погляд, офіційної цензури за більшою частиною матеріалів, що з'являються в засобах масової інформації, не передбачено. Але лише в силу того, що сам механізм контролю став більш витонченим. «Свобода слова» фактично стала поняттям, обмеженим розважальним мовленням. Основні ресурси, які дозволяють реалізувати суспільно значущі проекти, зосереджені в корпоративно-державних структурах. Інформаційний простір неминуче стає не простором комунікації, а сферою маніпулювання і пропаганди. Громадська думка в такому випадку не формується в результаті діалогу і вибору між цілим сектором можливостей, а конструюється навколо заданого набору варіантів.

Стрімка інформатизація всіх сфер людського життя наприкінці XX-го початку – XXI-го століття сприяла не тільки створенню і розвитку інноваційних способів подання, зберігання і пошуку інформації, а й формуванню нового унікального соціокультурного та лінгвістичного середовища і реальності, що активно формується з розвитком мережі Інтернет. Ю. Половинчак зазначає, що характерна для них оперативність, полілогічність, персоналізованість і відсутність обмежень дає соціальним медіа істотні переваги та робить їх водночас полем застосування маніпулятивних технологій [1].

Засоби масової комунікації формують «масову» людину нашого часу. Водночас вони роз'єднують людей, витісняють традиційні безпосередні контакти, заміняючи їх телебаченням і комп'ютерами. Одночасне поширення суперечливих та взаємовиключних суджень ускладнює адекватну орієнтацію, породжує байдужість й апатію, породжує некритичність, викликає соціальну дезорієнтацію. У віртуальному світі більше враження справляє не аргументований аналіз, а енергійне, впевнене твердження, нехай бездоказове.

Американський дослідник Г. Лассуэлл виокремив чотири основні функції засобів масової інформації:

– спостереження за світом (збір і поширення інформації);

– «редагування» (відбір і коментування інформації);

– формування суспільної думки;

– поширення культури.

А сукупність спрямованих на підвищення ефекту мовного впливу комунікативних засобів одержала назву «переконуючої комунікації» [2].

Переконуюча комунікація, або маніпулювання інформацією в засобах масової інформації, здійснюється насамперед через демонстрацію певних фактів і подій та ігнорування інших, маніпулювання об'єктами уваги аудиторії [3]. Формування контенту у вітчизняних засобах масової інформації багато в чому за останнє десятиліття зумовлено особливостями, що пов'язані з традицією їх взаємодії із суб'єктами впливу – владою і бізнесом.

Є також чимало засобів масової інформації, які періодично викидають на свої сторінки тонни дезінформації, чорного піару, замовних статей, що забруднюють інформаційний простір країни, перешкоджають поширенню правдивої інформації. Тактика влади щодо обмеження свободи слова та розвитку інформаційного простору за короткий історичний термін незалежності не раз змінювалася, а піки її активності в цьому протистоянні, як правило, припадають на час виборів або спроби однієї з гілок влади перебрати на себе якомога більше прав і якнайменше обов'язків.

Протягом двох десятиліть незалежності в Україні поряд із деклараціями про гарантію свободи слова влада розвивала засоби протистояння цій свободі шляхом обмеження свободи засобів масової інформації. З розвитком комутативних і поліграфічних технологій та ринку незалежної друкованої преси ці методи також розвивалися, пристосовувалися до нових правових та економічних реалій і перевірялися на ефективність на тих чи інших непокірних газетах чи журналах. Сьогодні можливість доступу до інформації в Україні зазвичай обмежується її відомчою чи корпоративною приналежністю і зумовлена найчастіше посадовим становищем, соціальним статусом та товщиною гаманця того, хто надає інформацію, та її споживача.

Вільний доступ до територіально віддалених інформаційних ресурсів та інформаційних першоджерел досі сприймається, скоріше, як виключення, аніж як правило. Переважна більшість населення України з тих чи інших причин не має доступу до комп'ютерних інформаційних мереж і отримує інформацію в традиційному вигляді – через друковані видання, радіо, телебачення. Водночас кількість і якість доступних газет, каналів телебачення і радіомовлення для мешканця столиці на порядки переважають обсяги доступних носіїв інформації для жителя периферії. Такий нерівномірний розподіл інформаційних ресурсів, обмежений доступ до інформації, яка має бути присутньою скрізь і усюди, одразу ставить населення різних регіонів у нерівні умови для реалізації своїх прав та свобод, передусім – права на свободу слова. Чис-

ленні столичні видання навіть за дуже жорсткого тиску все ж залишали читачеві хоч якийсь вибір неупередженої інформації. Взяття ж під контроль одного-двох найбільших регіональних видань фактично робило місцеву владу монополістом в інформаційному просторі району чи навіть цілої області. Через перманентне протистояння різних політичних сил в інформаційному просторі України протягом кількох десятиліть триває справжня інформаційна війна. На поширення інформації про найближчі плани центральної та місцевої влади часто діють всілякі негласні заборони й обмеження. А дискредитація політичних супротивників із використанням усіх доступних інформаційних технологій є надзвичайно поширеним явищем.

Крім того, вибір тематики багато в чому орієнтований на залучення уваги масової аудиторії. Так, В. Комаровський відзначає, що таким чином масмедіа формує певну картину світу і налаштовує соціальні групи на підтримку тих чи інших ідей або подій. Інакше кажучи, засоби масової інформації виробляють ту реальність, із приводу якої здійснюється комунікація в суспільстві [4]. Необхідно зауважити, що подібне спотворення ролі засобів масової інформації в інформаційному просторі найбільш характерно для Росії, в якій, починаючи з революції 1917 р і до кінця 90-х рр., засоби масової інформації функціонували в режимі пропаганди. І як відзначають фахівці, аж до сьогодення масмедіа північного сусіда продовжують виконувати не інформаційну, а пропагандистську функцію [5].

Як суспільство має обстоювати чистоту свого інформаційного довкілля, знімати перешкоди для поширення неупередженої об'єктивної інформації, добре відомо з європейського і світового досвіду. Так, ще у 80-х роках XX століття ситуація щодо діяльності засобів масової інформації в європейських країнах та США була близька до ситуації України сьогодні. Висловлюючи занепокоєння станом додержання демократичних принципів у процесі обговорення фундаментальних проблем, у ряді західноєвропейських країн було створено комісію щодо формування засад міжнародної політики, спрямованої на забезпечення демократичної ролі засобів масової інформації і захисту їх від тиску як з боку уряду, так і з боку економічних структур. У звіті, за результатами роботи цієї комісії під назвою «Багато поглядів – один світ» (Many Voices, One World), показано, що для того щоб громадяни могли ухвалювати свідомі політичні рішення, потрібен широкий спектр інформації і думок з тих чи інших питань. Таким чином, «ключовим критерієм свободи інформації є різноманітність її джерел у поєднанні з вільним доступом до цих джерел» [6]. Мак Брайд пішов навіть далі, наголошуючи, що самої по собі диверсифікації власності замало, потрібна радше диверсифікація джерел інформації та поглядів. Важливим моментом є те, що для реалізації цих положень передбачали впровадження певних різновидів регулювання монополізму і концентрації власності, певною мірою виправдання високих стартових витрат для випуску інформаційної продукції і, можливо, навіть підтримку неприбуткових і громадських комунікаційних структур [7].

У сучасних умовах експерти провідних західних країн також продукують думку про те, що у зв'язку зі збільшенням значення інформаційного фактору для прийняття рішень на урядовому, воєнному і промисловому рівнях необхідна диверсифікація джерел отримання даних, а також механізмів їх обробки і способів їх доведення до споживачів. Підкреслюється важливість створення національних інформаційних агентств з незалежною мережею кореспондентів, що дозволить виявляти дезінформацію, яка здатна впливати на суспільну свідомість і прийняття державних рішень. Висуваються ідеї створення баз даних джерел інформації (наукові установи, ЗМІ, приватні особи) для отримання достовірних і оперативних даних у кризових ситуаціях [8].

Таким чином, основною тенденцією розвитку інформаційного суспільства в сучасному світі є його диверсифікація. Даний термін (походить від лат. «Diversification» різноманіття, різнобічність) по відношенню до інформаційного простору позначає цілий ряд процесів. Може йтися про збільшення кількості соціальних груп, що діють в інформаційно-комунікаційній сфері, появу нових способів поширення інформації, створення принципово нових способів комунікації, сегментації простору. Диверсифікацію джерел інформації в сучасних українських реаліях можна розглядати як єдиний процес, що мусить мати місце як на загальнонаціональному, регіональному, так і на міжнародному рівні, процес, що веде до ускладнення і безпеки структури інформаційної сфери та засобів масової інформації.

Диверсифікація джерел інформації передбачає збільшення свободи вибору одержуваної інформації. Споживач може переключитися з однієї телевізійної програми на іншу, обрати за допомогою масмедіа те чи інше джерело інформації, одержати посередництвом мережі лише йому потрібну в даний момент інформацію.

Розмаїтість інформаційно-комунікаційних засобів веде до формування індивідуальної інформаційної системи, що може бути реальною базою демасифікації сучасної культури.

Диверсифікація джерел інформації передбачає діалектично суперечливий характер функціонування культури епохи інформатизації, який містить єдність двох протилежних тенденцій – масифікації та демасифікації. Як зазначає А. Ракітов, зливаються й взаємодоповнюють один одного дві протилежні тенденції – масифікації та демасифікації. Перша

забезпечує рівень взаєморозуміння й інтеракцію. Друга – самобутність та індивідуальну самоцінність особистості, що робить її цікавою і привабливою для іншої особистості, іншого індивіда» [9]. Зазначені дослідником процеси якісно змінюють сферу побутування свободи слова, зокрема, з одного боку, розширюючи можливості для вільного поширення інформації, а з іншого – вимагають від сучасника формування внутрішнього «інформаційного смаку», що убезпечить від натиску інформаційного потоку, від сприйняття та поширення неякісної інформації.

Процес ускладнення інформаційної-комунікативної сфери породжує два протилежних ефекти. З одного боку, проявляється спеціалізація різних сегментів інформаційного простору, з іншого – зростає їх взаємозалежність. Інформаційний простір у сучасних умовах може стабільно і динамічно розвиватися тільки завдяки інтенсивним комунікативним процесам. У зв'язку з цим роль засобів масової інформації сьогодні не може обмежуватися тільки посередництвом між елементами соціальної системи. Як зазначає В. Курінний, основна функція мас-медіа сьогодні полягає в рефлексії за соціальною системою [10].

Ця функція передбачається і теорією соціальної відповідальності засобів масової інформації. Вона виходить із того, що свобода засобів масової інформації повинна поєднуватися з її відповідальністю перед суспільством, завданнями вираження спільних інтересів, інтеграції суспільства, а також відображення думок і позицій різних суспільних груп. Йдеться про те, що роль засобів масової інформації полягає не стільки у формуванні позиції громадської думки, скільки в наданні максимально достовірної інформації з відповідних проблем, сприяючи тим самим самостійного формування громадянами своєї позиції. Багато в чому ця теорія є відображенням положень про професійну етику журналістів і положень основних міжнародних документів в інформаційно-комунікаційній сфері.

Серед основних принципів журналістської етики міжнародні документи визначають повагу права суспільства: отримувати точну інформацію про факти і події; проведення чіткого розмежування між поширюваною інформацією і коментарями; здобування інформації чесними способами; уникнення невиправданих посягань на приватне життя, дифамації і необґрунтованих звинувачень; виправлення будь-якої оприлюдненої інформації, яка в подальшому виявляється неточною; дотримання таємниці щодо конфіденційного джерела інформації; незаохочення будь-якого насильства, ненависті, нетерпимості чи дискримінації, що ґрунтується на расі, статі, мові, релігії, політиці чи інших думках, національному, релігійному чи соціальному походженні; на справедливий судовий розгляд, гарантований статтею 6 Європейської конвенції з прав людини. Крім того, за тим, щоб діяльність засобів масової інформації не сприяла насильству, порушенню громадського порядку або нанесенню образ, повинно стежити насамперед суспільство.

Засоби масової інформації повинні вводити у сферу масової комунікації ті проблеми, вирішення яких потребує суспільство. За Габермасом, якщо мас-медіа не виконують функцію організації безперервного суспільного діалогу та сприяння у формуванні адекватної громадської думки, публічна сфера неминуче починає згортатися і втрачає свої якості посередника між державою і суспільством [11]. Крім того, засоби масової інформації в демократичному суспільстві є в певному сенсі опозицією влади, коли роблять надбанням громадськості факти відхилення від закону, норм суспільної моралі, які мають місце у владних структурах.

Висновки. Ураховуючи зміни в міжнародних відносинах і демократизацію українського суспільства, які відбулися за останній час, політичній еліті України варто визнати факт існування геополітичної інформаційно-психологічної експансії, що потребує нагальних заходів протидії. Приходить розуміння, що забезпечити інформаційну безпеку неможливо через тотальну утаємниченість чи певні обмеження, тож варто застосовувати інші методи для вирішення цієї проблеми. Саме відкритість інформаційного простору є передумовою для диверсифікації джерел інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Половинчак Ю. Мобілізаційний та маніпулятивний потенціал дискурсу соціальних медіа в умовах перехідного суспільства. *Україна: події, факти, коментарі Інформаційно-аналітичний журнал.* 2014. № 21. С. 56.

2. Lasswell Harold Dwight. Propaganda, Communication and Public Order.(with Smith B. L., Casey R. D.). Princeton, 1946.

3. McCombs M.E., Shaw D.L. The evolution of agenda-setting research: *Twenty-five years in the marketplace of ideas i i Journal of Communication.* 1993. № 43 (2). P. 58–67.

4. Комаровский В. Государственная служба и СМИ. Воронеж, 2003.

5. Куренной В. Кризис публичной сферы. *Политический журнал.* 2007. № 3–4. С. 9–15.

6. Abel, MacBride et al. (1980). A living legacy. In Many voices, one world (The MacBride Report of UNESCO).

7. Armand Matterlart. Mapping World Communication: War, Progress, Culture. University of Minnesota Press, 1994. P. 181–182.

8. Аверчинков В.И. Системы защиты информации в ведущих зарубежных странах. Москва. ФЛИНТА, 2011. 224 с.

9. Ракитов А.И. Философия компьютерной революции. Москва : Политиздат, 1991. С. 250.

10. Куренной В. Кризис публичной сферы. *Политический журнал.* 2007. № 3–4. С. 9–15.

11. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, 1991.

REFERENCES:

1. Polovynchak Y., Mobilization and manipulative potential of the social media discourse in transitional society. *Ukraine: events, facts, comments of the Information and analytical journal.* № 21. 2014. P. 56.
2. Lasswell Harold Dwight. Propaganda, Communication and Public Order.(with Smith B. L., Casey R. D.) Princeton, 1946
3. McCombs M. E., Shaw D. L. The evolution of agenda-setting research: *Twenty-five years in the marketplace of ideas i i Journal of Communication.* 1993. № 43 (2). P. 58-67.
4. Komarovskyi V. Public service and media. Voronezh, 2003.
5. Kurennoi V. Public Sector Crisis. *Political Journal.* 2007. № 3–4. P. 9-15.
6. Abel, MacBride et al. (1980). A living legacy. In Many voices, one world (The MacBride Report of UNESCO)
7. Armand Matterlart. Mapping World Communication: War, Progress, Culture (University of Minnesota Press, 1994). P. 181–182.
8. Averchynkov V.I. Information security systems in leading foreign countries. M. FLINT, 2011. P. 224.
9. Rakytov A.I. Computer Revolution Philosophy / A.I. Rakytov - M.: Politizdat, 1991. P. 250
10. Kurennoi V. Public Sector Crisis. *Political Journal.* 2007. № 3–4. P. 9–15.
11. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, 1991.

Diversification of information sources in the context of information security

Zakharenko Kostiantyn Volodymyrovych

Candidate of Political Science, Docent
National Pedagogical Dragomanov University
Pyrogova st., 9, Kyiv, Ukraine

A content analysis of the notion "information security" as a form of national security aimed at ensuring human rights and freedoms in relation to free information access, creation and implementation of secure information technologies and protection of the property rights of all participants of information activities, includes consideration of possible diversions in this area, especially at the international level. Today there is a situation of incompleteness of formation and fragmentary filling of the information space content of the country and the legislative base in our society. The efficiency of the information weapon itself has increased too quickly due to the rapid information circulation and the spread of information networks. As a result, mass media forms the "mass" person of our time, in turn this fact displaces traditional direct contacts, by dissociating people and replacing them by computers and television. At the same time it gives rise to apathy, uncritical attitude and indifference, it complicates the adequate orientation, causing the social disorientation. The author pays attention to the term "persuasive communication", it's so-called information manipulation in the media, which impedes the dissemination of truthful information and pollutes the country's information space, which is directly related to business and government. The society should take care of the purity of its information environment to prevent the dissemination of unbiased information. In society development in the modern world the main trend is the diversification of information sources and views, which involves increasing the freedom to choose the received information.

Diversification of information sources in the modern Ukrainian world can be considered as a single process, which leads to the complexity and security of the structure of the media and information sphere. The information war that the Russian aggressor has deployed against Ukraine needs an active response. Unfortunately, our society has not been prepared for this before. In this context, first of all, it should be analyzed the variety of information sources, their orientation and influence on the consciousness and people's behavior.

Key words: *person, culture, information, safety, manipulation of consciousness.*

Стародуб
Тарас Петрович

Зовнішньополітичні орієнтири України у теоретичній спадщині та практичній діяльності Степана Бандери в реаліях воєнного протистояння СРСР та Німеччини 1941–1945 рр.

УДК 321(477.8)
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-10-18

Стародуб Тарас Петрович
аспірант кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
м. Львів, Україна

У статті здійснюється дослідження зовнішньополітичних орієнтирів та головних напрямів міжнародної політики Степана Бандери під час національно-визвольної боротьби українського народу в реаліях воєнного протистояння СРСР та Німеччини під час Другої світової війни.

Актуальність даної теми визначається тим, що зовнішньополітична діяльність Степана Бандери під час Другої світової війни часто розглядається крізь призму стереотипів, вигаданих радянською (російською) історичною пропагандою. Контраверсійність постаті Бандери причиняє полярність думок та гостру полеміку.

У підсумку Другої світової війни Україна не змогла здобути незалежності: німецький окупант змінився на радянського. Світове співтовариство, на превеликий жаль, не було готове сприйняти належним чином та підтримати прагнення українців до побудови власної держави.

Бандера чітко усвідомлював, що гітлерівська Німеччина намагалася перетягнути Україну на свою сторону у війні з СРСР і тим самим нав'язати їй свою політику, виснажити військовими діями та позбавити український визвольний рух можливості продовжувати боротьбу за Українську державу. За такого розвитку подій Степан Бандера приймає рішення взяти ініціативу у свої власні руки, не оглядаючись на політику Німеччини, а згодом рішуче та відкрито у збройній боротьбі виступити проти її окупаційної політики. Бандера був глибоко переконаний, що на початку війни український народ на своїй землі має взяти ініціативу у свої руки та творити своє державницьке життя за власною волею і власними рішеннями.

Бандера жодного разу не погодився на співпрацю з нацистською Німеччиною, хоча гітлерівська Німеччина була єдиною країною, що прагнула та могла зруйнувати статус-кво в Європі після Першої світової війни. Але Бандера як політик та стратег зумів побачити небезпеку в такій співпраці і спрогнозувати плани Гітлера щодо України, яку він бачив лише як «життєвий простір» для німецької нації, вважаючи українців нижчою расою.

Отож, у зовнішньополітичних орієнтирах С. Бандери не було місця ні СРСР, ні гітлерівській Німеччині, навіть як ситуативним союзникам України.

Ключові слова: *Бандера, ОУН, націоналізм, Друга світова війна, зовнішня політика, Німеччина, СРСР, міжнародна політика.*

Вступ. Перед автором статті постало завдання дослідити та визначити мотиви і переконання, якими керувався у своїй зовнішньополітичній діяльності та геополітичній стратегії Степан Бандера на передодні та під час Другої світової війни в реаліях воєнного протистояння СРСР та Німеччини. Ще раз розставити акценти на рахунок того, ким можна вважати Бандеру: нацистським колаборантом та прислужником Гітлера чи українським державником, який своєю самостійницькою непоступливістю та жертовною революційною діяльністю, своїми ідеями та думками, героїкою свого життя боровся за Самостійну Соборну Українську Державу проти німецьких і радянських поневолювачів у роки ІІ світової війни?

Мета та завдання. Метою цієї роботи є дослідження зовнішньополітичних орієнтирів і головних напрямів міжнародної політики Степана Бандери під час національно-визвольної боротьби українського народу в реаліях воєнного протистояння СРСР та Німеччини періоду Другої світової війни.

Політичну діяльність Степана Бандери під час Другої світової війни досліджували Володимир Косик [10], Микола Посівнич [15], Петро Мірчук [3], Галина Гордасевич [4], Петро Дужий [5], Данило Чайковський [6], Євген Перепічка [7], Олег Баган [8], Олександр Сич [9] та ін.

Однак вищезгаданими авторами досліджувались лише окремі аспекти зовнішньополітичної діяльності Степана Бандери, проте вони не набули цілісного та системного окреслення.

Методи дослідження. У роботі використано такі наукові методи дослідження: метод історизму, порівняльний і аналітичний методи, структурно-системний аналіз.

Результати. Війна повністю змінила політичну ситуацію в українському національно-визвольному середовищі, а можливість німецько-радянського конфлікту сприяла тому, що серед керівництва ОУН проявилися глибокі розходження, зокрема щодо подальшого ведення міжнародної політики.

Як наслідок, 10 лютого 1940 року було сформовано Революційний Провід ОУН, керівництво якого довірили Степану Бандері. З цього дня існували вже дві різні українські націоналістичні організації, які мали цю саму назву, переслідували спільну

мету – незалежність України, проте відрізнялися своїми політичними принципами, своєю стратегією і тактикою і які часто протистояли одна одній [10, с. 77, 78].

Революційне керівництво ОУН Бандери почало встановлювати контакти з представниками інших опозиційних рухів у Радянському Союзі. ОУН мала намір притягнути до революційної діяльності інші поневолені нації. Боротьба за незалежність України повинна була стати рушієм більш широкої боротьби за звільнення народів Східної Європи.

Так, зокрема, в оприлюдненому у грудні 1940 року Маніфесті ОУН Бандери наголошувала, що світ заснований на насильстві над народами. Російська імперія, відома під назвою СРСР, є складовою частиною цього світу, який приречений зникнути під ударами борців за свободу. Українці взяли ініціативу в «боротьбі за свободу народів і за свободу людини» і вони хочуть створити на руїнах СРСР новий світ [10, с. 77].

ОУН Бандери фактично проголосила боротьбу проти російського імперіалізму, якою б назвою він не прикривався, за свободу і незалежність українського народу. Бандерівці також закликали інші народи приєднатися до українців у спільній боротьбі за свободу.

Степан Бандера чітко усвідомлював, що навіть найсприятливіша міжнародна кон'юнктура не зможе вирішити питання державної незалежності України без власної самостійної боротьби українського народу. Вона зможе лише замінити одне поневолення іншим: «Самостійну державу може здобути собі український народ тільки власною боротьбою і трудом. Сприятливий розвиток міжнародної ситуації може значною мірою причинитися до нового розгортання й успіху нашої визвольної боротьби, але він може відіграти тільки допоміжну, хоч дуже корисну річ» [2, с. 82].

Другий Великий Збір ОУН Бандери підтвердив принцип революційної боротьби, що спирається на власні сили українського народу, відкинувши в принципі орієнтацію на чужі сили.

У одній із прийнятих резолюцій другим Великим Збором стверджується, що ОУН продовжуватиме революційну боротьбу за свободу українського народу, незважаючи на територіальні та політичні зміни, що можуть статися в Східній Європі, тобто навіть у разі німецької окупації [10].

Напередодні початку німецько-радянської війни для Бандери стали цілком очевидними плани Гітлера стосовно України: «Підманути туманними кличами й обіцянками, запрягти до свого імперіалістичного воза, а потім зробити з України терен колонізації, господарської експлуатації і джерело невільничої робочої сили [2, с. 85]. Нацистська Німеччина вела хитру подвійну гру стосовно українського питання. З одного боку, вони обіцяли українцям державність, а з другого – посилались на несвоєчасність вирішення даного питання через військові події та незгуртованість і непідготовленість українців. Головним аргументом німців було те, що український визвольний рух роз'єднаний, у ньому немає одностайності, тому насправді нема з ким обговорювати такі важливі питання. А на практиці гітлерівська Німеччина робила все для того, щоб поглибити конфлікт, ще більше розсварити між собою українців і не допустити порозуміння та об'єднання.

Про це все добре знав С. Бандера, але він також був твердо переконаний, що в німецько-радянському конфлікті можна буде скористатися тактичними дипломатичними та військовими кроками, щоб вибороти українську державність.

Отже, у політичній Постанові Другої конференції ОУН у квітні 1942 року зазначається: «Сучасна імперіалістична війна, яка веде до загального виснаження, великих революційних потрясінь і перемін, ставить український народ і нас, як організатора й керівника його визвольних змагань, перед завданням остаточної вирішальної боротьби за Українську державу. В сучасній складній і мінливій міжнародній ситуації ми, як і завжди, провадимо далекосяжну політику, яка передбачає різні можливості закінчення війни. Одночасно враховуємо близьку можливість збройної боротьби за українську державність у слушний час (розбиття Москви, загальне виснаження, зовнішнє і внутрішнє потрясіння Німеччини) [13, с. 61, 62].

Варто також зазначити, що передбачаючи неминучість війни між Гітлером і Сталіним, від імені ОУН за підписом Степана Бандери та Володимира Стахіва 23 червня 1941 року до Гітлера було відправлено Меморандум на 14 сторінках, де основним посланням та засторогою для німецького керівництва було наголошення про те, що основним завданням ОУН є відновлення незалежної Української держави, і що вирішення українського питання принесе користь і Німеччині. Проте німецькі інтереси не повинні були переважати над інтересами України. Оскільки українські націоналісти насамперед захищають інтереси української нації, вони не можуть пристати на жодне інше рішення. У меморандумі, зокрема, також наголошувалося: «Якщо навіть німецькі війська при вмарші в Україну будуть спершу привітані, очевидно, як визволителі, то це ставлення може швидко змінитися, коли Німеччина прийде до України без відповідних обіцянок щодо свойого наміру відновити Українську державу» [15, с. 131–132].

Високий чиновник німецького міністерства Гроскопф, який готував рапорт для Ріббентропа щодо меморандуму ОУН Бандери, констатував, що в ньому містяться докори, «місцями в попереджувальному тоні», на адресу Німеччини, в яких дозволяється давати поради Німеччині щодо майбутнього Східної Європи, зокрема зазначається,

що «новий порядок може бути впроваджений у Східній Європі не тривалою військовою окупацією, а завдяки створенню незалежної Української держави. Ця держава повинна бути незалежною також і економічно і не мати свій економічний центр у Берліні. Вона мусить, крім того, мати власні збройні сили, які стануть «гарантом німецько-українського союзу» й зможуть зменшити тиск Росії…» [10, с. 505].

Отже, ще до початку німецько-радянської війни Провідник ОУН прийняв рішення про початок безкомпромісної боротьби проти всіх окупантів української землі. Степан Бандера не підписав зрадницького союзу і не пішов на тісну співпрацю з черговим окупантом України – Адольфом Гітлером. Бандера також добре розумів та усвідомлював, що не можна було сподіватися на успішність будь-яких переговорів з гітлерівською Німеччиною, а тим паче ставити якісь вимоги. Такі заходи були заздалегідь приречені на поразку і могли лише містити в собі скриті дипломатичні кроки, щоб приховати справжню позицію українського національно-визвольного руху щодо гітлерівської Німеччини: «Справжня ж самостійницька політика мусіла йти шляхом доконаних фактів, власної ініціативи, не оглядаючись на політику Німеччини, а коли треба, то виразно проти неї. Український народ мусів на початку нової ситуації, створеної воєнними діями на його землях, виразно і рішуче сказати своє слово, творити своє життя за власною волею, власними рішеннями» [2, с. 87].

І власне, з таких тактичних міркувань Бандера і Провід ОУН у лютому-березні 1941 року домовилися з німецьким військовим керівництвом про вишкіл українських військових батальйонів «Роланд» та «Нахтігаль», які повинні були вести боротьбу проти СРСР на східному фронті.

Спільний військовий вишкіл із німцями військових відділів Дружин Українських Націоналістів («Роланд» та «Нхтігаль»), окрім визволення українських земель з-під радянської окупації, мав ще одну і дуже важливу практичну користь – модерний вишкіл старшин, підстаршин і стрільців , які мали повернутися в ряди ОУН, щоб творити революційні військові сили. Окрім цього, створення українських військових батальйонів мало на меті продемонструвати, що Україна не стоїть осторонь військових подій, які розгортаються на її землях, не чекає їх пасивного вирішення, але й сама бореться за свою самостійність [2, с. 304].

Як зазначає Володимир Косик, ОУН Бандери у співпраці з верхматом переслідувала й іншу, не менш важливу мету. В умовах суворої заборони діяльності емігрантських товариств у Німеччині угода з верхматом забезпечувала людям Бандери прикриття, завдяки якому вони могли здійснювати певну політичну діяльність, не зазнаючи надто великих неприємностей від гестапо. І нарешті, не менш важливою була ще одна причина. ОУН Бандери мала намір якнайскоріше проникнути на Україну і політично заволодіти територією одразу після того, як пройде фронт [10, с. 96–97].

І власне, з початком німецько-радянської війни українські військові відділи «Роланд» та «Нахтігаль» під проводом Романа Шухевича здійснювали самостійницьку політичну роботу, пов'язану з діяльністю ОУН, зокрема, проголошували створення органів місцевої влади в містах і селах, які, відступаючи, залишила радянська адміністрація. Німців уже ставили перед фактом, що українське населення самостійно сформувало свою українську місцеву владу.

А 30 червня 1941 року у Львові ОУН проголосила Акт відновлення української державності та створила власний уряд. Акт перед усім світом продемонстрував позицію українського народу та своє бачення в розгортанні нових міжнародних подій. З іншого боку, це був відкритий спротив та початок боротьби проти німецьких окупантів. Бандера як співавтор тексту та ініціатор оприлюднення Акту водночас узяв на себе всю відповідальність за його проголошення перед німецькою окупаційною владою.

Гітлерівський уряд швидко відреагував і заарештував Степана Бандеру та український уряд на чолі з Ярославом Стецьком, заборонивши займатися будь-якою політичною діяльністю та вимагаючи відкликати Акт. У Кракові заступник держсекретаря Кундт разом із суддею Бюловом та іншими представниками німецької адміністрації закликали чільних українських діячів Українського Національного Комітету (Горбовий, Андрієвський, Мудрий, Шухевич), а також Бандеру на розмову, яка перетворилася фактично на допит.

Кундт запитав Бандеру, чи він відповідає за проголошення незалежності і за декрет про призначення голови уряду. Бандера визнав, що віддав наказ до початку війни взяти владу і створити адміністрацію та український уряд: «Ми вступили у бій, що розгортається, щоб боротися за незалежну і вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї та цілі. Я дав розпорядження негайно організувати в окупованих німецькими військами районах адміністрацію та уряд країни. Я віддав цей наказ ще перед початком війни» [15, с. 135].

Таким чином, німці були змушені зупинити українську ініціативу арештом її ініціаторів. Щоб узяти ситуацію під свій контроль, німецьке командування вирішило: «Українців, що брали участь у цій акції, треба усунути і посадити під арешт у Берліні» [10, с. 117].

Своєї позиції щодо співпраці з Німеччиною Бандера не змінив попри довгі роки тюремного ув'язнення в нацистських концтаборах, будучи твердо переконаним, що такими діями, які розпочалися в червні 1941 року, була передусім виразно

висловлена воля українського народу до здобуття державної суверенності: «Серед величезних змагань світових потуг могла загубитися, принишкнути справа української державності. Червень 1941 року запобіг тому і поставив її в центрі політичного розвитку серед воєнної бурі на Сході Європи. Основна лінія облудно-підступної політики Гітлера супроти України була перекреслена» [2, с. 88].

Бандера та керована ним ОУН не сподівалися, що така рішуча політична воля українців зможе заставити Гітлера змінити свої політичні плани стосовно України: «Їх ніщо взагалі не могло змінити. Але тільки рішучі і довершені діла з нашого боку могли створити ясну ситуацію, перекреслити найнебезпечніші для України підступні гітлерівські задуми й зберегти відкритий чистий шлях для дальшої незалежної визвольної політики» [2, с. 87].

Під час Третьої Конференції, яку скликав Провід ОУН Бандери в лютому 1943 року, була підтверджена непохитна позиція українських націоналістів на чолі зі Степаном Бандерою у відношенні до двох окупантів – СРСР та Німеччини. У прийнятих на Конференції постановах визначалася справжня суть міжнародної політики радянського та німецького керівництв і, зокрема, зазначалося, що: «Німеччина своєю імперіалістичною політикою у відношенні до всіх європейських народів терором і грабунком на окупованих теренах стала мобілізувати проти себе всі народи сучасної Європи <…> Її намагання приєднати або приневолити поневолені народи до ширшої боротьби з большевизмом, кривавитися в сучасній війні за її імперіалістичні інтереси являються підступним маневром окупанта й спізненою пробою оминути наслідки доконаних помилок <…> Большевицька Москва, виступаючи в ролі оборонця народів перед німецьким імперіалізмом, використовує сучасний воєнний стан, що існує між Німеччиною та альянсами <…> продовжує вести підступну гру за здобуття Заходу для перемоги над Німеччиною, що по плянам Москви має стати першим етапом у здійсненні цілей московського імперіалізму, себто підбою цілої Європи й проведення світової большевицької революції» [13, с. 75, 76].

Таким чином, Україна опинилася між молотом і ковадлом двох ворожих експанціонізмів. Український народ повинен боротися одночасно проти обох імперіалізмів, спираючись тільки на власні сили, а також шукати порозуміння для спільної співпраці з іншими народами та державами, які будуть визнавати право українського народу на створення незалежної Української держави: «Тому для українського народу являється невідкладною вимогою вести боротьбу проти обох імперіалізмів на плятформі власних сил, а в основу своєї співпраці з другими народами класти їхнє визнання нашого права на власну державу й на цій площині шукати спільних інтересів західних і східних народів у спільній боротьбі проти німецько-московського й інших імперіялізмів» [13, с. 77].

ОУН Бандери категорично відкидала співпрацю з німцями, оскільки таке співробітництво працювало б на інтереси московських загарбників і компрометувало б український визвольний рух в очах світового співтовариства. У постановах Конференції, зокрема, наголошувалося, що: «В сьогоднішньому укладі міжнародних сил і в сучасній стадії визвольної боротьби українського народу всяка співпраця з німецьким окупантом і давана йому поміч у його конкуренційній боротьбі з московським імперіялізмом являється на ділі піддержкою московського імперіялізму в Україні і на зовні та створює для нього можливості компрометувати в Україні й на міжнародному відтинку українську національно-визвольну боротьбу як знаряддя німецького імперіялізму в його завойовницьких планах» [13, с. 83].

У своєму «Слові до українських націоналістів-революціонерів за кордоном» Бандера обґрунтовує та оцінює боротьбу проти Німеччини, яку ініціювала під його проводом Організація Українських Націоналістів: «Революційний Провід ОУН рішився на такий шлях ставлення визвольної справи у зв'язку з німецько-большевицькою війною пляново, після усестороннього обміркування. Було ясно, що гітлерівська Німеччина не буде позитивно ставитися до справи державної самостійності України, а з другого боку, не схоче відразу викликати боротьбу українського народу проти себе. Невиразною політикою, тактикою обіцянок, що не зобов'язують, і проволок, підтримуванням війни з СРСР гітлерівський режим плянував не допустити до того, щоб прагнення українського народу спрямувалося рішуче проти Німеччини. Берлін не хотів мати проти себе України, намагався втягнути її насамперед у свою війну проти СРСР і тим зв'язати її з усією своєю політикою, позбавити можливостей провадження незалежної української політики, використати й у значній мірі виснажити сили України у війні, а далі відомо, яку долю Гітлер готував Україні <…> Ми глибоко переконані, що честь Нації, історична і політична конечність наказували так поступати» [3, с. 14, 16].

Варто зазначити, що оперативні групи поліції безпеки і СД констатували, що крім групи ОУН Бандери, в Україні немає жодної організації опору, яка змогла би становити серйозну небезпеку для німецького війська [18, с. 75]. Тому німецькі спецслужби посилену увагу звернули на ОУН Бандери.

У своїх постійних завітах до вищого німецького керівництва вони констатували, що бандерівці не вірять у перемогу Німеччини в протистоянні з СРСР, а лише очікують на взаємне виснаження обидвох у військовому протистоянні, щоб у слушний момент проголосити незалежність Української держави: «Керівні кола ОУН не вірять у пере-

могу Німеччини над Радянською Росією і Англією. Вони вважають, що Німеччина після перемоги над Радянською Росією не зможе довести до кінця війну проти Англії. Така ситуація має бути використана для побудови самостійної України, причому втручання Німеччини і Радянської Росії як знекровлених народів не слід очікувати [18, с. 76].

У одній із листівок ОУН Бандери за травень 1943 року «Перед лицем подвійної загрози», яка потрапила до рук німецьких спецслужб, зокрема, йдеться: «Німецький і російський імперіалізм перебувають у стані смертельної боротьби один з одним і обидва хочуть поневолити та експлуатувати Україну. Вони знищують самі себе і наближаються до неминучої катастрофи. У цей момент вони усвідомлюють, яка небезпека загрожує їм з боку українського руху за незалежність. Проти цього руху обидві сторони використовують усі свої сили. У цій справі вони однодушні» [19, с. 201].

Як можна відслідкувати з німецьких архівів, Бандера та керована ним ОУН у своїй зовнішньополітичній стратегії очікували на взаємне виснаження Німеччини та Радянської Росії, щоб підібрати слушний момент для проголошення незалежності України. Стримуючим фактором для подальшої агресії Німеччини у випадку перемоги над Радянською Росією мала стати Англія, яка повинна була завдати остаточного удару Німеччині.

Через свою відмову в співпраці з гітлерівською Німеччиною Бандерова родина загинула мученицькою смертю, але Степан Бандера свою рішучу незалежну державницьку позицію зумів гідно витримати аж до розвалу гітлерівської Німеччини.

Постанови Третьої Конференції ОУН Бандери, яка відбулася в лютому 1943 року, переконливо стверджували, що в разі повороту більшовизму на українські землі ОУН Бандери буде продовжувати боротьбу, враховуючи внутрішню і міжнародну ситуацію: «Большевицьку й білу імперіялістичну Москву поборюватимемо завжди як віковічного ворога поневолених народів Сходу та як джерело вічного неспокою в Європі й осередок імперіялістичної експанзії на европейський і азійський континенти <…> Усі спроби біло-московських елементів та зовнішніх чинників відновити стару московську імперію на немосковських землях, зокрема на землях українського народу, зустріне український народ нещадною боротьбою» [13, с. 84, 85].

Про безкомпромісну і непоступливу боротьбу проти московського більшовизму і насильницького поневолення українського народу червоною Москвою Степан Бандера окреслив у своїй праці «Перспективи української революції», в якій зазначається: «Ведучи тепер боротьбу проти большевицької Москви, мусимо туди спрямувати всю увагу, всю енергію <…> Ми боремося проти московського большевизму в усіх його проявах, на всіх ділянках. Наша боротьба – революційна, безкомпромісова, тобто ми заперечуємо, відкидаємо і поборюємо все суто большевицьке, що він приніс і накинув українському народові, відкидаємо принципово, повністю» [2, с. 142, 144].

Свою чітку позицію у відношенні до партизанської боротьби поляків та більшовиків проти німецьких військ бандерівська ОУН також висловила в листівках-зверненнях до українського народу. Одна з таких листівок під назвою «Партизанська боротьба і наша точка зору на неї» потрапила до рук начальника поліції безпеки і СД у Кракові. Зміст листівки твердить, що український визвольний рух розглядає партизанську боротьбу не з точки зору московського чи німецького імперіалізму, а з точки зору інтересів України. Українські націоналісти борються за самостійну українську державу, а не за чужі імперіалізми. А отже, українці не брали і не беруть жодної участі в партизанській боротьбі, яку інсценізує Сталін, і яку за нагоди хочуть використати німці, щоб знищити український визвольний рух. У ній також, зокрема, сказано: «Партизанська боротьба поляків чи більшовиків не мала би нас цікавити, і вони могли б вести її відповідно до власних сил, якщо б її вістря не було скероване проти нас. Сталін і Сікорський бажали б одним пострілом вбити двох зайців: зашкодити німцям і німецькими руками бити українців» [18, с. 278].

Бандера звернув увагу на те, що польські та московські партизани здійснюють свою діяльність в основному на українських землях, а не в Польщі та Росії. А тому Сталін та Сікорський навмисно розгорнули партизанську діяльність на етнічних українських землях, щоб нашкодити українській справі та викликати репресивні дії німецької армії до місцевого українського населення, а польське та російське населення вберегти від німецької помсти. А тому Бандера не розглядав ці партизанські рухи навіть як ситуативних партнерів у зовнішньополітичній боротьбі з Німеччиною та Радянською Росією. Оскільки і Гітлер, і Сталін, а також і Сікорський у своїй геополітичній перспективі не бачили України як повноцінного та незалежного суб'єкта міжнародної політики.

Наприкінці 1944 року військове та політичне становище Німеччини стало вкрай важким. Німецькі війська були витіснені зі східної Європи, яку знову окупувала радянська армія і вже фактично становила серйозну загрозу самій Німеччині.

Під впливом таких подій німецьке військове командування змушене було шукати підтримки союзників у боротьбі проти Радянського Союзу. У жовтні 1944 року німецьке командування приймає рішення звільнити з концтабору Степана Бандеру та інших провідних членів революційної ОУН. Бандеру вивезли на околиці Берліну й утримували під

домашнім арештом під пильним наглядом гестапо. Одразу ж німці запропонували Бандері співпрацю в Українському національному комітеті, але Бандера рішуче відмовився, натомість висунувши ряд вимог перед німецьким командуванням: офіційно визнати Акт відновлення самостійної й соборної української держави, визнати її уряд на чолі з Ярославом Стецьком, який повинен виступати представником українських інтересів та створення української армії як окремої збройної одиниці незалежної української держави, а також вимагав від німецького уряду офіційної заяви, що Німеччина не має і не буде мати жодних імперіалістичних зазіхань щодо України [11, с. 86].

Про непоступливу позицію Бандери свідчать і німецькі архівні документи, зокрема, в Телеграмі для Головного управління безпеки Райху від 29.11.1944 р. зазначається: «Згідно з донесенням довіреної особи, представники Національної Ради можуть бути поділені на 2 фракції. Прибічники першої фракції на чолі з Бандерою недвозначно мали б вимагати від німецького уряду Райху заснування самостійної української держави і створення українських збройних сил. Особливо Бандера готовий лише на цій основі до подальшої співпраці з німцями проти більшовизму» [20, с. 280, 281].

Але Німеччина не погодилася визнати незалежність Української держави, пропонуючи натомість створити лояльний до німецького уряду Український Комітет та українські збройні формування в межах німецької армії. У разі відмови від такої співпраці німці погрожували повернути до концтаборів Бандеру та всіх інших звільнених українських націоналістів, де планували їх усіх фізично знищити в разі поразки Німеччини у війні.

Незважаючи на погрози щодо повторного ув'язнення та подальшої можливої смертної кари, Степан Бандера чітко відстоював свої зовнішньополітичні пріоритети та геополітичні погляди щодо подальшої долі Української держави на повоєнній геополітичній карті світу. Власне, через таку непоступливу державницьку українську позицію Бандера заслужив і повагу в очах німецького керівництва, яке схвально відгукувалось про його молодечий запал та створений ним радикальний український національний рух, який у минулому був спрямований більше проти Німеччини, ніж проти більшовизму, проте: «Керована цим рухом УПА є сьогодні дуже цінним засобом боротьби проти більшовиків, що заслуговує всякої підтримки, хоч багато представників німецьких цивільних установ стали її жертвами» [20, с. 211]. Гітлерівська Німеччина хотіла використати Бандеру та весь український націоналістичний рух для чергового колабораціоністського проекту, але в питаннях державної незалежності України та української нації Степан Бандера на жодні компроміси не йшов, черговий раз рішуче відкинувши німецьку пропозицію.

У підсумку Другої світової війни Україна не змогла здобути незалежності: німецький окупант змінився на радянського. Світове співтовариство, на превеликий жаль, не було готове сприйняти належним чином та підтримати прагнення українців до побудови власної держави.

Німеччина, готуючись до початку військових дій, намагалася використати українське питання у своїх геополітичних цілях і всілякими обіцянками сподівалася залучити українців на свою сторону. Багато провідних діячів українського національно-визвольного руху бачили в цьому перспективу і у своїй політичній діяльності ставки робили виключно на гітлерівську Німеччину. Проте зовсім іншої думки був Степан Бандера, який зумів передбачити шкідливість такого союзу для національно-визвольного руху українців.

Бандера чітко усвідомлював, що гітлерівська Німеччина намагалася перетягнути Україну на свою сторону у війні з СРСР і тим самим нав'язати їй свою політику, виснажити військовими діями та позбавити можливості український визвольний рух продовжувати боротьбу за Українську державу. За такого розвитку подій Степан Бандера приймає рішення взяти ініціативу у свої власні руки, не оглядаючись на політику Німеччини, а згодом рішуче та відкрито у збройній боротьбі виступити проти її окупаційної політики. Бандера був глибоко переконаний, що на початку війни український народ на своїй землі має взяти ініціативу на себе і творити своє державницьке життя за власною волею та власними рішеннями.

Щодо постійних звинувачень на адресу Бандери у співпраці з нацистською Німеччиною, а зокрема формування в межах її збройних сил Дружин українських націоналістів («Нахтігаль» та «Роланд»), то саме такий передбачливий дипломатичний крок у недалекому майбутньому приніс свої позитивні результати. Адже в революційні ряди ОУН повернувся Роман Шухевич зі значною кількістю старшин, підстаршин і стрільців, які пройшли не тільки модерний військовий вишкіл, а й здобули добрі знання з організації стратегії і тактики партизанської війни, яку згодом застосували в боротьбі проти радянських окупаційних військ. Ці знання були надзвичайно корисними під час створення УПА і розгортання її боротьби.

Як зазначає Галина Гордасевич, перед Другою світовою війною Гітлер був політичним діячем, який міг подобатися чи не подобатися, але він ще не був злочинцем проти людства, і стосунки з ним підтримували політичні діячі всього світу, зокрема Йосип Сталін, який привітав Гітлера із захопленням Парижа, а у 1941 р., рівно за два місяці до початку війни прислав вітальну телеграму Гітлеру з нагоди дня народження. Отже, якщо українські націоналісти використовували будь-які можливості, щоб члени ОУН дістали військовий вишкіл,

то в цьому не було нічого ганебного чи злочинного [5, с. 144–145].

Бандера жодного разу не погодився на співпрацю з нацистською Німеччиною, хоча гітлерівська Німеччина була єдиною країною, що прагнула та могла зруйнувати статус-кво в Європі після Першої світової війни. Але Бандера як політик та стратег, зумів побачити небезпеку в такій співпраці і спрогнозувати плани Гітлера щодо України, яку він бачив лише як «життєвий простір» для німецької нації, вважаючи українців нижчою расою.

Навіть арешт Степана Бандери, перебування в німецьких концтаборах, а також мученицька смерть родини від рук гестапо та НКВД, не похитнули його позиції у виборі стратегії і тактики зовнішньополітичної діяльності щодо гітлерівської Німеччини та Радянського Союзу, яка базувалася на непорушному принципі державної самостійності українського народу.

Висновки. Степан Бандера проявив себе непоступливим і принциповим захисником української державності та не змінив своєї державницької позиції супроти гітлерівської Німеччини та більшовицької Москви, як і свого часу в боротьбі проти польського окупанта.

Отож, у зовнішньополітичних орієнтирах С. Бандери не було місця ні СРСР, ні гітлерівській Німеччині, навіть як ситуативним союзникам України.

Подальше дослідження зовнішньополітичної діяльності Степана Бандери та керованої ним ОУН, а також системне дослідження його теоретичної спадщини дасть змогу незаангажовано поглянути на міжнародну діяльність Провідника ОУН у надзвичайно складний період боротьби українського народу за свою державну незалежність у реаліях воєнного протистояння СРСР та Німеччини під час Другої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Дрогобич, 1994. 193 с.
2. Бандера С. Перспективи української революції. Мюнхен, 1978. 640 с.
3. Бандера С. Слово до Українських Націоналістів-Революціонерів за кордоном. На чужині, 1948. 69 с.
4. В'ятрович В. Основні принципи зовнішньої політики ОУН. *Український визвольний рух. Центр досліджень визвольного руху* ; відп. ред. В. Мороз : зб. 3. До 75-ліття Організації українських націоналістів. Дрогобич : Коло, 2004. С. 16–29.
5. Гордасевич Г. Степан Бандера: людина і міф. Львів, 2008. 207 с.
6. Дужий П. Степан Бандера – символ нації. Частина друга. Львів, 1997. 384 с.
7. Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): аналітичний огляд. Київ : Інститут історії України НАН України, 2003. 63 с.
8. Кентій А. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, ЦДАГО України, 1998. 200 с.
9. Коваль В. ОУН-УПА і Німеччина. *Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25–26 серпня 1992 р. ; ред. В.В. Стехун. Київ : Ін-т історії України АН України, 1992. С. 200–225.
10. Косик В. Україна під час Другої світової війни (1938–1945). Київ–Париж–Нью-Йорк–Торонто, 1992. 729.
11. Мірчук П. Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовости. Нью-Йорк ; Торонто : ООЧСУ, ЛВУ, 1961. 144 с.
12. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки. Видання третє доповнене. Київ : Українська видавнича спілка, 2007. 540 с.
13. ОУН у світі постанов Великих зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. Мюнхен, 1955. 369 с.
14. Перепічка Є. Феномен Степана Бандери. Львів : Сполом, 2008. 763 с.
15. Посівнич М. Степан Бандера. Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 256 с.
16. Сич О. Український націоналізм. Традиція і модерн. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 260 с.
17. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів / зібрав і впорядкував Володимир Косик. Львів, 1997. Т. 1. (1941). 384 с.
18. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів / зібрав і впорядкував Володимир Косик. Львів, 1998. Т. 2. (1941–1942). 384 с.
19. Україна в другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів / зібрав і впорядкував Володимир Косик. Львів, 1999. Т. 2. (1942–1943). 384 с.
20. Україна в другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Зібрав і впорядкував Володимир Косик. Львів, 2000. Т. 2. (1941–1942). 368 с.
21. Чайковський Д. Степан Бандера. Людина – Борець – Провідник. Українська видавнича спілка, 2017. (1970). 96 с.

REFERENCES:

1. Bahan O. Natsionalizm i natsionalistychnyy rukh. [Nationalism and Nationalist Movement]. Drohobych, 1994. [in Ukrainian].
2. Bandera S. Perspektyvy ukrayins'koyi revolyutsiyi. [Prospects of the Ukrainian Revolution]. Myunkhen, 1978. [in Ukrainian].
3. Bandera S. Slovo do Ukrayins'kykh Natsionalistiv-Revolyutsioneriv za kordonom. Na chuzhyni, 1948. [The Word to Ukrainian Nationalist Revolutionaries Abroad]. [in Ukrainian].
4. V'yatrovych V. Osnovni pryntsypy zovnishn'oyi polityky OUN. [Basic principles of foreign policy of the OUN]. *// Ukrayins'kyy vyzvol'nyy rukh / [Tsentr doslidzhen' vyzvol'noho rukhu;* vidp. red. V. Moroz]. Zb. 3. Do 75-littya Orhanizatsiyi ukrayins'kykh natsionalistiv. Drohobych: Kolo, 2004. [in Ukrainian].

5. Hordasevych H. Stepan Bandera: lyudyna i mif. [Stepan Bandera: a man and a myth]. L'viv, 2008. [in Ukrainian].

6. Duzhyy P. Stepan Bandera – symvol natsiyi. [Stepan Bandera is a symbol of the nation]. Chastyna druha. L'viv, 1997. [in Ukrainian].

7. Kas'yanov H. Do pytannya pro ideolohiyu Orhanizatsiyi ukrayins'kykh natsionalistiv (OUN): analitychnyy ohlyad. [On the question of the ideology of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN): an analytical review]. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. 2003. [in Ukrainian].

8. Kentiy A. Narysy istoriyi Orhanizatsiyi ukrayins'kykh natsionalistiv (1929–1941 rr.). [Essays on the history of the Organization of Ukrainian Nationalists (1929–1941)]. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, holovne arkhivne upravlinnya pry Kabineti Ministriv Ukrayiny, TSDAHO Ukrayiny, 1998. [in Ukrainian]

9. Koval' V. OUN-UPA i Nimechchyna. [OUN-UPA and Germany]. // *Ukrayins'ka Povstans'ka Armiya i natsional'no-vyzvol'na borot'ba v Ukrayini u 1940–1950 rr.* Materialy Vseukrayins'koyi naukovoyi konferentsiyi 25–26 serpnya 1992 r. [red. V.V. Stekhun]. K.: In-t istoriyi Ukrayiny AN Ukrayiny, 1992. [in Ukrainian].

10. Kosyk V. Ukrayina pid chas Druhoyi svitovoyi viyny (1938–1945). [Ukraine during the Second World War (1938–1945)]. Kyyiv – Paryzh – N'yu-York – Toronto, 1992. [in Ukrainian].

11. Mirchuk P. Stepan Bandera. Symvol revolyutsiynoyi bezkompromisovosty. [Stepan Bandera. Symbol of revolutionary uncompromising]. N'yu-York; Toronto: OOCHSU, LVU, 1961. [in Ukrainian].

12. Mirchuk P. Narys istoriyi OUN. 1920–1939 roky. Vydannya tretye dopovnene. [Essay on the history of the OUN. 1920–1939 years. The third edition is supplemented]. K.: Ukrayins'ka vydavnycha spilka, 2007. [in Ukrainian].

13. OUN u sviti postanov Velykykh zboriv, konferentsiy ta inshykh dokumentiv z borot'by 1929–1955 rr. [OUN in the world of resolutions of the Grand Assembly, conferences and other documents on the struggle of 1929–1955]. Myunkhen, 1955. [in Ukrainian].

14. Perepichka YE. Fenomen Stepana Bandery. [Phenomenon by Stepan Bandera]. L'viv: Spolom, 2008. [in Ukrainian].

15. Posivnych M. Stepan Bandera. [Stepan Bandera]. Knyzhkovyy Klub «Klub Simeynoho Dozvillya», 2015. [in Ukrainian].

16. Sych O. Ukrayins'kyy natsionalizm. Tradytsiya i modern. [Ukrainian nationalism. Tradition and modernity]. Ivano-Frankivs'k: Misto NV, 2015. [in Ukrainian].

17. Ukrayina v druhiy svitoviy viyni u dokumentakh. Zbirnyk nimets'kykh arkhivnykh materialiv T. 1. (1941). [Ukraine in the Second World War in documents. Collection of German archival materials T. 1. (1941)]. Zibrav i vporyadkuvav Volodymyr Kosyk. – L'viv, 1997. [in Ukrainian].

18. Ukrayina v druhiy svitoviy viyni u dokumentakh. Zbirnyk nimets'kykh arkhivnykh materialiv T. 2. (1941–1942). [Ukraine in the Second World War in documents. Collection of German archival materials T. 2. (1941–1942)]. Zibrav i vporyadkuvav Volodymyr Kosyk. – L'viv, 1998. [in Ukrainian].

19. Ukrayina v druhiy svitoviy viyni u dokumentakh. Zbirnyk nimets'kykh arkhivnykh materialiv T. 3. (1942–1943). [Ukraine in the Second World War in documents. Collection of German archival materials T. 3. (1942–1943)]. Zibrav i vporyadkuvav Volodymyr Kosyk. – L'viv, 1999. [in Ukrainian].

20. Ukrayina v druhiy svitoviy viyni u dokumentakh. Zbirnyk nimets'kykh arkhivnykh materialiv T. 4. (1944–1945). [Ukraine in the Second World War in documents. Collection of German archival materials T. 4. (1944–1945)]. Zibrav i vporyadkuvav Volodymyr Kosyk. – L'viv, 2000. [in Ukrainian].

21. Chaykovs'kyy D. Moskovs'ki vbyvtsi Stepana Bandery pered sudom. [Moscow murderers of Stepan Bandera before the court]. Myunkhen, 1965. [in Ukrainian].

Ukraine's Foreign Policy Guidelines in the Theoretical Heritage and Practical Activity of Stepan Bandera in the Realities of the USSR and Germany Armed Conflict of 1941–1945

Starodub Taras Petrovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Science
and International Relations
of Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine

The task of the author of the article was to examine and determine the motives and persuasions that guided Stepan Bandera's foreign policy and geopolitical strategy on the eve of and during the Second World War in the realities of the military confrontation between the USSR and Germany.

The relevance of this topic is determined by the fact that Stepan Bandera's foreign policy activities during the Second World War are often viewed through the prism of stereotypes framed by Soviet (Russian) historical propaganda. The controversy of Bandera's figure causes the polarity of opinion and a lot of sharp controversy.

The purpose of this work is to study foreign policy orientations and main directions of international policy of Stepan Bandera during the national liberation struggle of the Ukrainian people in the realities of the military confrontation between the USSR and Germany during the Second World War.

The study used the following research methods: the method of historicism, comparative and analytical methods, structural and system analysis.

As a result of the Second World War, Ukraine was unable to gain independence: the German invader was replaced by the Soviet one.

Unfortunately, the world community was not prepared to accept it properly and to support the aspirations of Ukrainians to build their own state.

Bandera was clearly aware that Hitler's Germany was trying to drag Ukraine to its side in the war with the USSR and thus impose its policy on it, exhaust the military actions and deprive the Ukrainian liberation movement of the possibility to continue the struggle for the Ukrainian state. With such developments, Stepan Bandera decides to take the initiative with his own hands, without looking back at Germany's policy, and then decisively and openly in an armed struggle to oppose its occupation policy. Bandera was deeply convinced that at the beginning of the war, the Ukrainian people in their land should take the initiative in their hands and create their state life on their own accord and their own decisions.

Bandera never agreed to cooperate with Nazi Germany, although Nazi Germany was the only country that was seeking and could ruin the status quo in Europe after the First World War. But Bandera, as a politician and strategist, was able to see the danger of such cooperation and predict Hitler's plans for Ukraine, which he saw only as a "living space" for the German nation, considering Ukrainians to be a lower-ranking race.

So, in the foreign policy guidelines of S. Bandera there was no place neither the USSR nor Hitler's Germany, even as situational allies of Ukraine.

Key words: *Bandera, OUN, nationalism, Second world war, foreign policy, Germany, USSR, international politics.*

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Алієв Аббас Мамед огли

Аутсорсинг як механізм реалізації сервісної політики держави

УДК 35.071
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-1-19-24

Алієв Аббас Мамед огли
аспірант кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

У статті досліджується актуальне питання реалізації сервісної політики держави за рахунок такого механізму, як аутсорсинг у контексті теоретичного обґрунтування феномена сервісної держави у вітчизняній політичній науці. Мета даної студії полягає в системному вивченні аутсорсингу в політико-публічній сфері, виявленні його соціально-історичних, економічних і наукових витоків, а також в ідентифікації ключових напрямів застосування, умов використання й можливих позитивних і негативних практичних наслідків. У ході дослідження було використано такі методи: бібліографічний (аналіз науково-дослідної літератури з теми дослідження); системний (узагальнення суті аутсорсингу в політико-публічній сфері); структурно-функціональний (ідентифікація послуг, які можуть бути делеговані суб'єктам приватного сектору); компаративний (порівняння позитивних і негативних наслідків використання аутсорсингу в сервісній політиці держави).

У результаті проведеного дослідження було визначено та деталізовано такі переваги аутсорсингу публічних послуг, як: заощадження бюджетних коштів; підзвітність; краще виконання та практики управління; більший доступ до знань, умінь та технологій; краще використання капіталу та устаткування; вища якість послуг; більша гнучкість; регіональний та індустріальний розвиток тощо. До негативних проявів аутсорсингу зараховано, зокрема, можливість послаблення контролю, втрати приватності та конфіденційності й проблеми звітності.

Резюмовано, що перш ніж розпочати процедуру конкурентних торгів та контрактації, відповідальними особами мають бути досліджені такі аспекти кожного конкретного кейсу аутсорсингу, як: аутсорсинг може підвищити сприйнятливість органів влади до системного делегування їхніх місій; ступінь, до якої можна описати та контролювати послугу в сенсі чітких меж ефективності; ступінь критичності послуги, що надається, самої по собі або її необхідності для забезпечення ефективного виконання функції (наприклад, професійні послуги); кількість потенційних постачальників послуги; економічні витрати та вигоди від переходу на зовнішнього постачальника послуги; політичні та соціальні витрати/вигоди внаслідок здійснення змін.

Ключові слова: *сервісна політика держави, аутсорсинг, контрактація, державні послуги, сервісна держава.*

Вступ. Сервісна політика держави – один із пріоритетних функціональних напрямів розвитку демократичних країн світу сьогодення, в тому числі й України, спрямований на забезпечення громадян максимальним обсягом державних послуг. Попри це вона є мало дослідженим феноменом у вітчизняній політичній науці, так само і безпосередні механізми її здійснення. Поняття сервісної держави в теоретичному плані більш розроблене в науковій галузі з державного управління, що пов'язано з її методологічними настановами. Але при цьому відмічається фактичне звуження поняття держави до її сервісної функції. Саме тому існує нагальна потреба в обґрунтуванні сервісної функції держави як однієї з політик під політологічним кутом зору.

Мета та завдання. Мета даного дослідження полягає в системному вивченні аутсорсингу в політико-публічній сфері як механізму реалізації сервісної політики держави, що деталізується низкою завдань: виявити соціально-історичні, економічні та наукові витоки аутсорсингу; ідентифікувати ключові напрями застосування й умови використання; охарактеризувати позитивні та негативних практичні наслідки.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано такі методи: бібліографічний для аналізу науково-дослідної літератури з теми дослідження; системний з метою узагальнення суті аутсорсингу в політико-публічній сфері; структурно-функціональний для ідентифікації послуг, які можуть бути делеговані суб'єктам приватного сектору; компаративний, щоб порівняти позитивні та негативні наслідки використання аутсорсингу в сервісній політиці держави.

Результати. Аутсорсинг – це звична бізнесова практика залучення підрядника до виконання певних проектів або їхніх етапів. Одним із провідних механізмів сервісної політики держави поряд із приватизацією він стає в останній чверті XX століття, символізуючи загальну тенденцію соціально-політичного управління до навіювань з боку такого наукового підходу, як новий державний менеджмент.

Отже, аутсорсинг – це закупівля товарів або послуг із джерел, які є зовнішніми для організації [10]. Аутсорсинг – це договірна передача певних

видів діяльності та бізнес-процесів від головної організації до зовнішнього підрядника [9].

«Аутсорсинг – це передача на договірній основі непрофільних функцій іншим організаціям, що спеціалізуються в конкретній сфері й мають відповідний досвід, знання, технічні засоби. Аутсорсинг – це форма управління, що дозволяє оптимізувати функціонування організації за рахунок зосередження діяльності на головному напрямі» [1].

Соціальні невдоволення мас в англомовних країнах (Велика Британія, Канада, США тощо), що пов'язані із засиллям бюрократів, податковим гнітом та економічною стагнацією, змусили політичне керівництво країн вдатися до переосмислення соціально-політичних пріоритетів. «З кінця 1970-х років стає очевидним розчарування в публічній адміністрації: домінуюча думка полягає в тому, що уряд перейшов від ролі постачальника суспільних благ до податкового тягаря для громадян. Державне управління вважається «бюрократичним» у сенсі занадто великого, неефективного та нездатного до удосконалення» [7].

Стратегія переходу на нові засади соціально-політичного управління передбачала застосування ринкових принципів, адаптованих до політичної дійсності. Саме так у ній були реалізовані приватизація, менеджеризація і, безперечно, аутсорсинг.

Аутсорсинг у державному секторі – це «укладання контрактів» на послугу, що традиційно надається державними службовцями. Хоча приклади існують понад століття тому, аутсорсинг набирає обертів у США і Великій Британії на початку 1980-х років. Обидва уряди встановили критерії для контрактування процесу або функції [14].

«Аутсорсинг – це інструмент, взятий із натхненного новим державним менеджментом інструментарію, інструмент ринкового типу для збереження державних коштів через зміщення надання послуг через кордони державного сектору до приватних організацій» [11].

Зазвичай соціальні проекти, в яких використовується аутсорсинг, пов'язані з розвитком інфраструктури (будівництво мостів, парків, паркінгів тощо), сфери медичних та освітніх послуг, зберігання інформації, діджиталізації адміністративних послуг тощо. Сьогодні аутсорсинг як механізм реалізації сервісної політики держави не втрачає своєї цінності та актуальності. «Вартість державного виробництва зростала щонайменше протягом десяти років і у 2015 році становила 21% ВВП у середньому в країні ОЕСР. Враховуючи, що компенсації державним службовцям становили більшу частину витрат, аутсорсинг є привабливим варіантом для контролю державних видатків» [15].

Основним аргументом на користь аутсорсингу є те, що послуги можна придбати урядові, за менші гроші в порівнянні із витратами за безпосереднього виконання урядом. Підрядник може надавати послуги за нижчою ціною через: використання більшого управління або продуктивності праці; використання навичок або технологій, яких урядове агентство не має; економію масштабу; більш ефективне використання капіталу та активів; підвищення інноваційності або гнучкості в наданні послуг. Аутсорсинг через конкурентні торги та укладання контрактів, як правило, призводить до скорочення витрат на обслуговування, що становить близько 20% економії.

Було встановлено, що більшість заощаджень є результатом підвищення ефективності, а не простого перенесення витрат з однієї групи на іншу. Дж. Ходж стверджує, що «вага доказів, здається, підтримує уявлення про те, що в середньому одиничні витрати на послуги скорочуються шляхом проведення конкурентних торгів на державні послуги. Багато емпіричних студій, що мають сильну дослідницьку цілісність дизайну, підтримують думку про те, що контрактація скорочує витрати» [8, с. 26].

Вважається, що приватний сектор, як правило, здатний працювати більш ефективно, ніж державний сектор, тому що державні службовці не підлягають прямому впливу ринку для якомога більш ефективного виконання. Органи державного сектору несуть відповідальність перед електоратом лише через політичні засоби; немає прямого вимірювання фінансових показників, які би відображали роботу управлінців [16, с. 7]. Натомість приватні підрядники можуть підлягати покаранню, чітко зазначеному в договорі за невиконання своїх договірних зобов'язань. Дисциплінація або звільнення працівників державного сектору за прогалини виконання можуть бути більш складними, ніж припинення контракту на надання послуг або виконання санкцій, прописаних у договорі.

Підзвітність передбачає здатність певної особи або установи закликати владну структуру до звітності, в сенсі необхідності відповідати за її дії, або ж змусити відповідний орган чи особу, обов'язком яких є відповідальність за певні функції, звітувати [6, с. 4]. Отже, організація конкурентних тендерів та укладання контрактів може підвищити підзвітність урядових установ шляхом примусу до чіткого визначення цілей послуги та обов'язків служби провайдерів, що полегшує визначення того, хто відповідає за різні аспекти послуги. Процес уточнення контракту та встановлення об'єктивних критеріїв виконання може полегшити вимірювання ефективності організації, що надає послугу. Більше того, в результаті підвищення рівня інформації про продуктивність і наявну можливість замінити постачальників послуг здатність накладати ефективні санкції проти поганих виконавців зростає. Позитивний ефект також може бути посилено за рахунок визначення задоволеності клієнта частиною стандартів продуктивності.

Аутсорсинг пов'язаний зі значними поліпшеннями в управлінні та робочих практиках. Одним із наслідків підвищення продуктивності є те, що може знадобитися менше людей для виконання певної діяльності. Введення операцій у тендер вимагає оцінки керівництва щодо того, яку роботу вони роблять, як вони це роблять, чи потрібно це робити взагалі, і якщо так, то хто повинен її виконувати.

«Наявність аутсорсингу також змушує організації оцінювати ефективність їхніх внутрішніх структур, включаючи структуру витрат. Контрактація та конкурентні торги вимагають від агентств розглянути достеменно такі рівні, як бажаний сервіс, специфікації та критерії якості. Це може допомогти вдосконалити діяльність внутрішніх провайдерів» [5, с. 3].

Аутсорсинг дозволяє представникам владних структур присвятити свій час і ресурси стратегічним питанням, а не зосереджуватись на повсякденних операціях. За словами Д. Озборна та Д. Геблера, прихильників переходу до меншого, «підприємницького» формату державного сектору, роль урядів полягає у «спрямуванні, а не веслуванні» [13]. Іншими словами, державні службовці повинні зосередитися на виробленні політики, а не на її реалізації.

Бюджетування державного сектору також виграє від аутсорсингу, оскільки фінансові оцінки витрат легше визначити. Це відбувається тому, що підрядники повинні працювати відповідно до контрактів, що мають юридичну силу, із зазначеними витратами. Фінансові ризики для уряду також можна зменшити, оскільки укладання контрактів може призвести до зниження рівня інвестицій капіталу державним сектором й розподілу ризиків з приватними підрядниками [2, с. 121].

Проведення конкурсних торгів і укладання контрактів забезпечують економію витрат та інші переваги шляхом заохочення інноваційних рішень через доступ до ширшої бази знань, нових ідей та технологій. Підрядники можуть запропонувати спеціалізовані знання та складні технічні рішення, які урядове агентство за певних обставин не може собі дозволити використовувати або утримувати за рахунок власних ресурсів. Договірна функція може надавати урядам доступ до останніх установок і обладнання, заощаджуючи при цьому на купівлі власних активів такого роду. Це також заощаджує витрати на навчання та працевлаштування фахівців, чиї навички можуть знадобитися лише зрідка.

Конкурентні тендери та укладання контрактів можуть забезпечити економію завдяки більш ефективному використанню капіталу або доступу до ефекту масштабу. Переваги від аутсорсингу включають уникнення витрат на авансові закупівлі обладнання, скорочення адміністративних накладних витрат, покращення стандартів технічного обслуговування, розподіл ризику відмови обладнання та економію нематеріальних витрат, що виникає в результаті стандартизації устаткування й підвищеної надійності та продуктивності нового обладнання. Економія також виникає через відсутність необхідності підтримувати постійну здатність до нечастих завдань. Невикористані ресурси можуть бути утилізовані або здані в оренду, що призводить до продажу квитанцій й економії на технічному обслуговуванні. Конкурентні торги та укладання контрактів можуть призвести до економії за рахунок більш продуктивного використання капіталу.

Окрім того, аутсорсинг надає можливість підвищити якість надання послуг. Покращення можуть виникнути через:

– краще розуміння вимог до якості через формальну специфікацію;

– більшу гнучкість у виборі постачальників послуг, що дозволяє агентствам використовувати провайдерів, які спеціалізуються на конкретній послузі;

– більшу увагу на якість послуг та стандарти підрядників через загрозу втрати контракту.

Інший аргумент полягає в тому, що приватні підрядники часто краще розуміють потреби клієнтів і більш стимульовані до розроблення інноваційних методів надання послуг. Тому аутсорсинг може привести до більшої уваги до потреб клієнта, а це у свою чергу призведе до кращої або швидшої відповіді.

Поліпшення якості можуть виникати в результаті кращої специфікації послуги, моніторингу та можливості доступу до зовнішньої експертизи. Державні установи можуть значною мірою уникнути будь-яких незапланованих знижень якості, які спричинені провалами в тендерному процесі (включаючи недостатню специфікацію послуги та невідповідного вибору підрядника) та поганим управлінням контрактами (включаючи недостатній моніторинг продуктивності).

Конкурсні торги та укладання контрактів поліпшують гнучкість агентств, що дозволяє їм вибирати між різними засобами надання послуг і швидко змінювати ресурси, пов'язані з конкретними цілями. Аутсорсинг може також сприяти здатності агентства вносити зміни до практик та політик, а також введенню нових технологій.

Іншим аргументом на користь аутсорсингу є те, що він може призвести до створення та зростання ринків, які традиційно постачаються виключно державними установами, зі значним потоковим ефектом для галузей і регіонів. Аутсорсинг може стимулювати зростання малого бізнесу, що отримує роботу від державного сектору. Деякі уряди свідомо використовують власну ринкову владу в спробі забезпечити вигоди для окремих видів промисловості або бізнесу. Наприклад, уряд може включати потреби розвитку місцевої промисло-

вості в контракти з великими багатонаціональними компаніями. Контрактація та державні закупівлі, загалом, чинять значний вплив на промисловість і регіональний розвиток кількома способами, зокрема:

– збільшуючи промислові можливості – дії урядів з організації тендерів для надання послуг формують нові ринкові можливості для приватних підприємств. Доступ до цих ринків надає приватним підрядникам можливість розвивати нові можливості та навички для задоволення потреб державних покупців;

– підвищуючи конкурентоспроможність промисловості та експортного потенціалу – зростання потужностей промисловості від конкретної закупівлі може підвищити конкурентоспроможність фірми, що виграє контракт, і промислової галузі, в якій ця компанія конкурує. Доступ до урядового бізнесу може поліпшити перспективи таких фірм на експортних ринках. Отримання державних контрактів можна розглядати як офіційне схвалення постачальників, що може бути важливим для завоювання бізнесу на закордонних ринках;

– оновлюючи галузеву структуру – контрактні програми можуть надавати малому та середньому бізнесу можливість розширити свою діяльність. Великі суми, задіяні в урядових контрактах, можуть також заохочувати мультинаціональні компанії розміщувати офіси у конкретній країні і, відповідно, приносити нові технології, знання та досвід і передавати їх національним фірмам. Занепокоєння стосовно того, що урядові контракти непропорційно розподіляються між транснаціональними та національними компаніями, обмежуючи можливості розвитку малих і середніх підприємств, знімається в силу того, що великі підрядники зазвичай залучають невеликі фірми або колишніх державних службовців до субпідряду.

Багато фірм приватного сектору винаймають робітників фізичної праці, щоб уникнути проблем із демаркацією та обмежувальними практиками роботи. Аутсорсинг може бути засобом обмеження участі агентства в питаннях виробничих відносин, оскільки підрядник несе відповідальність за управління своїми співробітниками та справу з відповідними професійними спілками. Відповідно, державний сектор за рахунок контрактів отримує можливість збільшити гнучкість придбаного сервісу [3, с. 71].

Але науковий підхід до вивчення аутсорсингу як механізму реалізації сервісної політики держави вимагає об'єктивності, що не може узгоджуватися з абсолютизацією механізму, відповідно потребує неупередженої оцінки, що демонструватиме і негативні аспекти досліджуваного феномена. Саме тому ми вважаємо доцільним виокремити та охарактеризувати можливі деструктивні ознаки аутсорсингу.

Є вірогідність того, що аутсорсинг може зменшити відповідальність уряду перед громадськістю за свої дії. Діяльність уряду стає менш прозорою в багатьох напрямках:

– лінія звітності стає розширеною і менш певною, що ускладнює для постраждалих сторін можливість визначити, хто несе відповідальність за надання послуги;

– для послуг, стосовно яких важко виділити точну відповідальність, введення додаткової особи створює більше можливостей для перекладу провини, що ускладнює пошуки відшкодування;

– уряди можуть відмовитись від оприлюднення деталей контрактів на основі їхньої конфіденційності, відповідно, це перешкоджатиме громадськості оцінювати умови, на яких надаються послуги, та витрати;

– якщо послуги надаються приватному сектору, фізичні особи можуть не мати доступу до механізмів адміністративного права та засобів захисту, що захищають інтереси осіб, які постраждали від дій уряду (наприклад, свободи інформації або права на конфіденційність тощо).

Контрактація функцій уряду (зокрема, пов'язана з інформаційними технологіями й даними) призводить до занепокоєння, що інформація про фізичних осіб передається організаціям, які не пов'язані правилами щодо використання особистої інформації. А отже, аутсорсинг може мати побічний ефект у формі зниження рівня захисту конфіденційності, який в іншому випадку надається особистій інформації.

Аутсорсинг може призвести до того, що державні установи втратять контроль, який вони повинні мати над своїми постачальниками. Це може бути наслідком зниження рівня власного досвіду для нагляду за процесом управління контрактами, включаючи здатність оцінювати та контролювати кожного підрядника. Експерти зі США, аналізуючи досвід аутсорсингу у власній країні, стверджують, що занадто часто останніми роками федеральні відомства втрачали адекватний внутрішній досвід, тим самим покладалися на милість потенційно спроможних підрядників. Небезпека полягає в тому, що державні установи стануть занадто залежними від експертних знань та інформації, якою володіють підрядники, в цьому випадку контроль перейде до останніх, а вони у свою чергу зможуть просувати власні інтереси замість суспільного блага [4, с. 105].

Питання втрати контролю в результаті аутсорсингу також виникає в контексті змін в політиці уряду. Укладаючи контракт на надання послуг, державне агентство зв'язує себе умовами відповідного контракту. Якщо згодом воно забажає змінити цю послугу, доведеться поновлювати переговори з приводу уточнення договору, що принесе додат-

кові витрати, або ж доведеться чекати закінчення терміну дії попереднього контракту, що матиме наслідком марнування часового ресурсу.

На думку Дж. О'Лунлі, стратегічний менеджер перед укладанням контракту з постачальником із приватного сектору повинен враховувати такі моменти: як аутсорсинг може підвищити сприйнятливість органів влади системної корупції їхніх місій; ступінь, до якої можна описати та контролювати послугу в сенсі чітких меж ефективності; ступінь критичності послуги, що надається, самої по собі або її необхідності для забезпечення ефективного виконання функції (наприклад, професійні послуги); кількість потенційних постачальників послуги; економічні витрати та вигоди від переходу на зовнішнього постачальника послуги; політичні та соціальні витрати/вигоди внаслідок здійснення змін [12].

Аналіз цих чинників призводить до того, що стратегічний менеджер всебічно розглядає конкретний випадок аутсорсингу, не тільки економію та короткострокову перспективу, але й довгостроковий ефект можливого провалу постачальника послуг із приватного сектору.

«Під час аутсорсингу державної послуги інституційні знання та досвід державних службовців можуть бути втрачені. Ризик невдачі присутній, чи то через погане виконання, чи то неналежну громадську підтримку. Державна установа буде нести витрати з відновлення послуги, включаючи відновлення власного досвіду та знань. Це теж має вимірюватися стратегічним менеджером під час розгляду аутсорсингу» [14].

Замовник публічних послуг у приватного сектору повинен детально розглянути умови конкретного кейсу аутсорсингу: який результат очікується, існуючі витрати на забезпечення послуги, потенційну економію витрат і витрати, пов'язані безпосередньо з процедурою аутсорсингу. Глибоко проаналізувати питання: чи економія коштів за індивідуальними контрактами насправді призводить до зниження загальних витрат з урахуванням всіх витрат на аутсорсинг, включаючи соціальні?

Висновки. Аутсорсинг безпосередньо впливає на здатність урядової організації успішно функціонувати і надавати необхідні послуги населенню. Рішення про аутсорсинг повинно бути добре поінформованим і продуманим, окрім цього, воно має підкріплюватися кваліфікованою думкою та експертизою для поліпшення операцій з одночасним захистом суспільного блага. Зрештою, аутсорсинг, як і багато інших механізмів сервісної політики держави, не є за своєю суттю ані корисним, ані шкідливим: наслідки аутсорсингу залежать від того, яким чином він реалізується в кожному окремому випадку. Подальші наукові розвідки даної теми можуть бути спрямовані в бік дослідження прикладного застосування аутсорсингу як механізму реалізації сервісної політики держави в країнах-лідерах із використання даного засобу та в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загуменна Ю. Аутсорсинг державних функцій у контексті завдань реформування державного управління: зарубіжний досвід. URL: file:///C:/Users/dell%2015z/Downloads/FxTSMPZstKwB30zJTmhs9mUUmQuEx_l.pdf
2. Barnes N., Dollery B. An Economic Evaluation of Contracting Out and Competitive Tendering in Australian Local Government. 1997, 15 Urban Policy and Research 115. P. 121.
3. Benson J., Ieronimo N. Outsourcing decisions: Evidence from Australia-based enterprises. 1996. 135 International Labour Review 59. P. 71.
4. Boston J. Inherently Governmental Functions and the Limits to Contracting Out. The State Under Contract. Bridget Williams. Wellington, 1995. P. 105.
5. Department of Local Government, Competitive Tendering Guidelines, January 1997. P. 3.
6. Doern G. Political Accountability and Efficiency, Ottawa Government and Competitiveness School of Policy Studies. Queens University, Discussion Paper Series 93–20. Ottawa. P. 4.
7. Heclo H. Towards a New Welfare State. The Development of Welfare States in Europe and America, 1981. P. 137–180.
8. Hodge G. Contracting out Government Services. № 13. P. 26.
9. Greaver M. Strategic Outsourcing: A Structured Approach to Outsourcing Decisions and Initiatives. AMACOM, 1999.
10. Lankford W., Parsa F. Outsourcing: A primer. Management Decision. URL: http://gibsmbaentrepreneurship.pbworks.com/f/2Outsourcing%2Ba%2BPrimer.pdf
11. Mori A. Outsourcing public services: local government in Italy, England and Denmark. URL: file:///C:/Users/dell%2015z/Downloads/Chapter+6+Outsourcing+public+services.pdf
12. O'Looney J. Outsourcing state and local government services: Decision-making strategies and management methods. Westport, CT, Quorum Books, 1998.
13. Osborne D., Gaebler T. Reinventing Government. Addison-Wesley Publishing Company Inc, 1992.
14. Outsourcing in the Public Sector. URL: https://www.nigp.org/docs/defaultsource/NewSite/positionpapers/nigpposoutsourcing.pdf?sfvrsn=2
15. Outsourcing of Public Services: Contractibility, Cost, and Quality. URL: file:///C:/Users/dell%2015z/Downloads/es17_Josephson.pdf
16. Trebilcock M. Can Government Be Reinvented. № 13. P. 7.

REFERENCES:

1. Zagumenna Yu. Autsorsyng derzhavnyh funkcij u konteksti zavdan reformuvannya derzhavnogo upravlinnya: zarubizhnyj dosvid. [Outsourcing of state functions in the context of the tasks of reforming public administration: foreign experience]. URL: file:///C:/Users/dell%2015z/Downloads/FxTSMPZstKwB30zJTmhs9mUUmQuEx_l.pdf.

2. Barnes N., Dollery B. (1997). An Economic Evaluation of Contracting Out and Competitive Tendering in Australian Local Government., 15 Urban Policy and Research 115.
3. Benson J., Ieronimo N. (1996). Outsourcing decisions: Evidence from Australia-based enterprises., 135 International Labour Review 59.
4. Boston J. (1995). Inherently Governmental Functions and the Limits to Contracting Out. The State Under Contract. Bridget Williams, Wellington.
5. Department of Local Government. (1997). Competitive Tendering Guidelines.
6. Doern G. Political Accountability and Efficiency, Ottawa Government and Competitiveness School of Policy Studies. Queens University, Discussion Paper Series 93-20, Ottawa.
7. Heclo, H. (1981). Towards a New Welfare State. The Development of Welfare States in Europe and America.
8. Hodge G. Contracting out Government Services.
9. Greaver M. (1999). Strategic Outsourcing: A Structured Approach to Outsourcing Decisions and Initiatives. AMACOM.
10. Lankford W., Parsa F. Outsourcing: A primer. Management Decision. URL:http://gibsmbaentrepreneurship.pbworks.com/f/2Outsourcing%2Ba%2BPrimer.pdf.
11. Mori A. Outsourcing public services: local government in Italy, England and Denmark. URL: file:///C:/Users/dell%2015z/Downloads/Chapter+6+Outsourcing+public+services.pdf.
12. O'Looney J. (1998). Outsourcing state and local government services: Decision-making strategies and management methods. Westport, CT, Quorum Books.
13. Osborne D., Gaebler T. (1992). Reinventing Government. Addison-Wesley Publishing Company Inc.
14. Outsourcing in the Public Sector. URL: https://www.nigp.org/docs/defaultsource/NewSite/positionpapers/nigpposoutsourcing.pdf?sfvrsn=2
15. Outsourcing of Public Services: Contractibility, Cost, and Quality. URL: file:///C:/Users/dell%2015z/Downloads/es17_Josephson.pdf
16. Trebilcock M. Can Government Be Reinvented?

Outsourcing as a Mechanism for Implementing the State Service Policy

Aliyev Abbas

Postgraduate Student at the Department of Public Administration,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine

The article deals with the actual issue of implementation of the state service policy at the expense of such a mechanism as outsourcing in the context of theoretical substantiation of the phenomenon of the service state in the domestic political science. The purpose of this study is to systematically study outsourcing in the political and public sphere, to identify its socio-historical, economic and scientific origins, as well as to identify key areas of application, conditions of usage and possible positive and negative practical consequences. In the course of the research, the following methods were used: bibliographic one (analysis of research literature on the subject of the research); systemic one (generalization of the essence of outsourcing in the political and public sphere); structural-functional one (identification of services that can be delegated to private sector entities); comparative one (comparison of positive and negative consequences of using outsourcing in the state service policy).
As a result of the study, the following benefits of outsourcing public services were identified and detailed: savings of budget funds; accountability; better performance and management practices; greater access to knowledge, skills and technology; better usage of capital and equipment; higher quality of services; greater flexibility; regional and industrial development, etc. Negative manifestations of outsourcing include, in particular, the ability to loose control, loss of privacy and confidentiality, and reporting problems.
It is summarized that before the commencement of the competitive bidding and contracting out process, responsible persons should examine the following aspects of each particular case of outsourcing: how outsourcing can increase the susceptibility of the authorities to systematic corruption of their missions; the degree to which the service can be described and controlled in the sense of clear limits of effectiveness; the degree of criticality of the service provided, in itself, or the need for it to ensure the effective performance of the function (for example, professional services); number of potential service providers; economic costs and benefits from the transition to an external service provider; political and social costs / benefits when making changes.
Key words: *service state policy, outsourcing, contracting out, public services, service state.*

Busheva
Svitlana Mykolaivna

The Analysis of AIPAC as a Socio-Political Unit that has Strong Impact on the Policy of the United States

UDC 327:316.32
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-25-28

Busheva Svitlana Mykolaivna
Postgraduate Student at the Department
of Theory and History of the Political
Science
of Ivan Franko National University of Lviv
Universitetska str., 1, Lviv, Ukraine

The explicit and thoughtful consideration of AIPAC (American Israel Public Affairs Committee) is proposed as a main topic of the current study. Moreover, logical and partially critical elucidation of this matter is presented as a crucial task of this paper. In addition, this article presents a detailed description of the political climate formation as well as the creation and establishment of Israel reign in the United States of America. A coherent approach to the AIPAC's agenda review is a pivotal point of this work that aims to provide a basic understanding of lobby as a complex and, to some extent, a compound phenomenon. The consideration of AIPAC is presented in terms of socio-political importance. Thus, AIPAC is depicted as a major factor in the process of regulation of the tensed relation in the Middle East. The efforts of the organization are illustrated through a lens of the immeasurable influence on the American community. The survival of the Jewish community in the Middle East is described through a clarification of the action of AIPAC. The significance of the Committee is underlined to prove that AIPAC prevents the devastation of the democratic land that might be a result of the victory of the authoritarian reality that prevails in the Middle East.
Key words: *American Israel Public Affairs Committee, lobby, Middle East policy, socio-political unit, structural apparatus.*

Objective. This study explores the entangled structure of AIPAC that is result-oriented. The multifaceted strategy of the AIPAC is depicted as the main goal of the organization that aims to procreate peaceful relations in the Middle East. Moreover, the article sheds a light on the lobby as a socio-political formation that is involved in the historical process.

Methods. The article includes a coherent elucidation of facts that are presented in the scientific discourse. In this regard, the meticulous literature review is the main strategy of the investigation. Thus, the track of the factual analysis is the crucial method of this brief study.

Introduction. The history of AIPAC's activity and gradual growth of pro-Israel side authorities is depicted in a thorough manner and sense of rational aspects explanation and scrupulous definition of actual facts that are based on pertinent literature base research. In this regard, the historical value of lobby as a cultural element is offered in this investigation to shed a light on retrospective background that might be tactically used in terms of the political game.

The independence of Israel state and the occurrence of a new political actor in 1948 meant that a newborn social unit required strong protection due to the military tension that appeared in the Middle East region [3, p. 1]. Furthermore, immigration of Israel-origin refugees increased and, thus, the United States granted asylum to more than 600,000 people that were seeking protection from conflict and horror, which was ignited between Muslims and Jewish representatives of a territorial dispute [3, p. 1]. This was solely an issue of survival that initiated a clash of civilizations and religions. In fact, human inhabitance of the aforementioned region might be typified as a Muslim world that was interrupted by compulsory assimilation of innocent Jews.

The six years of war and continuous massacres forced thousands of people to search for a better life abroad. Low wages and extremely high taxes in Israel led to a massive flow of migration. The matter of prices inside the country was a secondary point of the diminishment of the population that suffered from military sacrifices, which were a promising option to gain a country and a place of national prosperity in future. Hence, the spread of Israeli nation served as a strategic solution of state's problem because the active groups of immigrants supported the interests of their country abroad and turned public support in a call for actions [1, p. 29]. As a result, the AIPAC creation in the United States became a manifestation of liberty and human rights protection that literally saved Israel from Dwight Eisenhower's decision to limit American participation in the resolution of Middle East conflict.

It is important to stress a point that the late period of 1950 was the beginning of American and Jewish leaders' collaboration launch that was initiated and evolved by the prospective lobby players [3, p. 2]. The aid to a country, which was under a pressure of assimilation, became a reason why the United States donated funds to a resolution of fierce controversy between Israel and the Muslim world. Consequently, the Jewish American represented lobby as a democratic construction that aimed to defend the economically devastated country.

The emphasis on Israel need of American patronage motivated U.S. government and served as a bridge between two continents due to a fact that geolocation of impoverished ally had a decisive meaning in the bipolar world order. A political game as well as the definition of roles, in the system of impact expansion and upcoming economic confrontation, had a critical significance for the United States because of the need to control a region that possessed an abundance of

natural resources. The agricultural sector of Israel and its overall development as a political unit had a priority for Washington and facilitated bonds between entrepreneurs and authorities of both countries [3, p. 3].

The motives of the United States did not solely include philanthropy and altruism. There were arguments and intentions of hegemon to cooperate with lobby and Israel state. Hence, the morality of American actions was rather a perfect and pragmatic estimation of a situation in the oil-rich region of Muslims than an act of concern of Israel well-being. The Arab perspectives and chances to reach a peak on a global market were high in terms of successful resources trade. As a result, neutralization and observation of potential competitor were necessary to preserve American stability and leadership on the political and economic arena. Thus, Israel lobby masterfully used the position of newborn state and turned Middle East conflict into an exertion that lasted throughout years and remains unresolved.

The formation of early AIPAC clarified that philanthropy goals were not the final goal of Israel community and the democratic support was not enough in the case of the Middle East situation. In this regards, basic requirements of a country that was on the edge of extinction were under the risk of rejection due to a high volume of hazards that occurred in the political environment of Cold War times. Moreover, the problems of Asian and European regions were as much vivid and chronic as cultural destruction between Israeli and Palestinians. The AIPAC leaders had to generate methods to survive in a difficult era of political confusion that led hegemon to a new agenda.

Israel lobby representatives managed to cope with complexities and make an impetus for petitions that were forwarded to the State Department of the United States and included a focus on foreign aid as well as grants for Middle East ally. Thereby, the American government agreed to allocate $135 million as a particular loan [3, p. 3]. The United States also provided a sufficient amount of by food commodities for Israeli. On the one hand, it was an adequate response of a democratic patron, but on the other hand, it was an irreversible protest against Arab countries that backed Palestine in the entangled war against the assimilated Jewish nation.

A complicated material issue occurred because of Soviet's expansion of Europe and Germany as well as Chinese intensification of influence and active threatening of Asian region that became a final result of American distraction by a Middle East war. Therefore, the State Department was forced to refuse Israel and cancel grants. Furthermore, unexpected victory of Israel and subsequent independence, in 1948, was a stimulus for a Cold War escalation. A rapid and unpredictable change in the Middle East inflicted an impulse of hidden aggression and military aggravation of Soviet and American forces [3, p. 3].

The arms race of these two states erupted as a new regime that terrified a world because of the possibility of the nuclear war and the casus belli that could be defined as the problem in the Middle East. The United States faced a dichotomous choice because the reconstruction of the world order and change in the balance of powers required financial ground that was a benefit of American side due to the economic decay of Soviet Union that survived the war against Adolf Hitler. In addition, the investment in Israel aid was a dubious and uncertain idea that might have been a collapse of Pax Americana.

AIPAC became extremely active in 1951, thus, the roots of this organization have a relation to a complete establishment of Pax Americana and United States success in the expansion of the Middle East [3, p. 3]. The famous pro-Israel representative Isaiah Kenen managed to take over the minority of Jewish population in the United States. Hence, he tactically organized a democratic group and forwarded their nationalist interests to the American government that gratefully accepted a campaign of Israel lobby that rather had a definition of public interests' representatives than a powerful weapon of manipulation.

American Zionist Council was an organization that was managed by Isaiah Kenen, who subsequently promoted a cohesion between Jews in the United States. The activity of the American Zionist Council might have been explicit and, thus, the creation of AIPAC, as a minority interest apparatus, fortified Israel lobby as a form of political monopoly. It is necessary to note that the American Zionist Council and AIPAC were designed to distribute and certainly diffuse actions and charges of the Israel adherents that operated a system of particular foreign policy distortion [3, p. 4]. Consequently, the change of organizational purposes and documentation of real actions of the aforementioned units depicted their status as tax-exempt institutions.

In addition, the foundation of the new political forces in the country was veiled and lobby representatives did not demonstrate a genuine status of their overwhelming and pervasive essence. The concealed functioning of lobby and procreation of groups that were not tax-exempt contributed to the prosperity of Israel support and accumulation of monetary resources that were rationally forwarded to the Middle East and allocated for support of American Israel Committees, which advocated rights of Israel state and generations Israel immigrants in the United States [2, p. 25].

The demonstration of lobby power was not a target of its leader Issaiah Kenen. Thus, he decided to register AIPAC as the only unit, which might be defined as the Israel lobby organization in the United States [3, p. 4]. Furthermore, political forecasting and strategic foreseeing of the events that involved Jewish community were properly displayed to the American audience that perceived the conflict between Israel and Palestine as a duty to protect democracy. Hence, AIPAC was the direct leverage as it was not made by a principle of the tax-exempt rule that applied to

other Jewish communities. Thereby, AIPAC had the opportunity to take part in the lobbying process and communication with Congress.

The issues of Internal Revenue Services were not applicable to AIPAC and this literally extended a spectrum of lobby's opportunities and excluded unnecessary prohibitions and limits. In other words, Kenen's idea of Jewish interest groups diversification and separation became the best solution for direct lobbying. Moreover, a chance to meet the law and facilitate the strictness of its rules helped Kenen to evolve his creation into a multifaceted AIPAC giant that has a relation to executive branch lobbying. This organization is carefully arranged and cultivated as a solely internal coordinator of the foreign policy of the United States. A development of Kenen's idea brought AIPAC to the apogee of influence. The donations that are received by this organization are not exempted from the obligation of the tax rule [3, p. 4].

It is necessary to make a notion about the Jewish community that plays a critical role in the formation of actual support of Israel. The policy of donations has a particular sense in case of AIPAC because the organization has a tangled scheme of impact creation. It is noteworthy to present a fact that AIPAC synthesizes an impeccable and even delicate mechanism of cooperation with the Executive Branch. Their collaboration with the American Congress is also impressive in terms of the accuracy that is inherent to the actions of AIPAC.

The organization is not implicated with the restrictions that are dictated by the power Internal Revenue Service. Therefore, this aspect is not completely regulated. Moreover, the organization is not involved in complex financial operations. AIPAC introduces the community, which does not receive material flows from Israel. In other words, the members are not intertwined with the financial issues that are related to the matter of Israel support.

AIPAC is a well-structured apparatus that is tactically governed by eighteen representatives who are responsible for the general coordination of the members [3, p. 5]. These officers usually are the leaders of the most prominent organization of the American Jewish community. Their election takes part every two years and the offices are appointed by the executive committee of the organization. In addition, the leaders of AIPAC meet every month to investigate and solve the problems of the high priority [3, p. 5].

AIPAC is a complex structural formation and this large social group has a key figure. The personification of the AIPAC's power is the executive director. This position is the principal component of the entire mechanism because the power belongs to the chief leader. The administration of AIPAC is subdued to the executive director who supervises the actions of the whole apparatus. This position includes the list of duties that define the operations, which are crucial in terms of decisions of the organization. AIPAC has a specific subordination that has a non-sectarian segment. This segment includes 140 members who are scrupulously selected and their annual budget could be estimated in $15 million [3, p. 6]. The main sector of the AIPAC's members is located in a few blocks that are located close to the Capitol. Furthermore, the rest of the AIPAC's members are working in seven regional districts in the United States and also the organization has an office that is located in Israel [3, p. 6].

It is important to delineate an interesting fact that the specialists who are working for AIPAC might be categorized by a wide range of professional skills. In this regard, the staff is literally composed to create perfect cooperation of the individuals who are competent in various areas of studies [3, p. 6]. Their impressive skills are collected to design a structural component that can genuinely serve the goal of AIPAC. The lobbying apparatus is cultivated as a hierarchy of inalienable experts who are involved in technical and military sciences. In contrast to the conventional type of organizational structure, AIPAC's approach to human resource management is, to some, extent extraordinary. They hire professionals who can be metaphorically handy.

The matter of lobby acquires a broader and deeper sense because AIPAC transforms the traditional methods into modernized and innovative schemes. The leaders assume that the immeasurable spectrum of specialists might be the best solution to the definition of the proper decisions. They choose the advances techniques of cooperation to guarantee the minimum loss of the adopted decisions. Their strategy is success-oriented, thus, they engage the best workers in the administration of the greatest organization that has a pervasive impact on the policy of Capitol.

It would be noteworthy to provide an instance of the AIPAC leadership that was active during 1992 [3, p. 6]. The representatives of the chief branch related to three different fields of specialization. Therefore, the first officer was specialized in the Middle East studies and, thus, he investigated the vector of the political tendencies that could be a potential threat to the political climate in the region. Another officer was specialized in military studies as he worked as a colonel in the industry of air force [3, p. 6]. The second expert could strategically clarify the issues that were relevant to the topic of military relations. Moreover, the third officer worked in the private sector [3, p. 6]. These officers perfectly combined their skills to build up a strong strategical ground for AIPAC.

The cooperation of different specialists helped to elaborate a multi-perspective backbone of the lobbying process. AIPAC literally utilized all possible measures of cooperation to evolve a flexible strategy that would be as much comprehensive as it was possible. They tried to achieve a result that would have a maximum level of accuracy. This concept became a typical characteristic of the organization that currently uses similar methods of staff selection. AIPAC still prefers to enroll members of various fields of specialization.

The aforementioned example of collaboration is a certain feature of AIPAC that could be distinguished as a core of their principles.

The leaders of the organization understand the peace in the region of the Middle East is a matter that cannot be perceived as a holistic issue. This problem is analyzed by the experts of AIPAC as a paradoxical entanglement that has many facets. The leaders of AIPAC understand that the safety of Israel is a delicate question because the peaceful atmosphere inside the United States cannot be compared with the horror that takes place in the Middle East. The hostility and endless confrontation between Muslim and Jewish communities are incredibly complicated to be recognized by the majority of the American citizens who live in the prosperous country. The domestic climate of the United States is relatively calm and the country does not experience the continuous military tension that is a regular problem in Israel. Consequently, the Issues of the Middle East policy require better exploration that would expose the milestones of possible decisions. The risk is the crucial factor for Israel, thus, AIPAC realizes the responsibility of their strategic plans and actions.

It is necessary to highlight that AIPAC initiates research procedures that are focused on the specific explication of the particular problem that might have several options for the solution. They research and calculate every step that could be made towards the implementation of policy in the Middle East. Calculation of the oscillation of the political decisions helps to avoid the wrong actions that might have a fatal outcome for Israel. In other words, the democratic island in the Middle East does not have chances to survive in case of American failure to provide proper support [5, p. 24]. The exertion between Muslim countries and Israel have a high rate of risk because Jewish population is geographically surrounded by the nations that do not agree with a fact that Israel has a right to exist in the Middle East region as a socio-political unit [2, p. 25].

Results. In conclusion, AIPAC is a powerful embodiment of the ethnic lobby in the United States. The methods of the organization could be characterized as the specific strategical tools that are used solely by AIPAC. Thereby, their administration imbibes a genuine spirit of scrupulous and comprehensive collaboration that has a fruitful result for the organization as a social structure that aims to protect Israel. The Jewish community is depicted as a social unit that has a unique sense of cohesion. They apply maximum efforts to shed a light on the matter of the Middle-East conflict that is a complex phenomenon for the American audience. The organization has a major strategy that is based on thorough and extensive research as well as a selection of the specialists of different fields. As a result, AIPAC could be referred to the range of the organizations that have an absolute power due to the ability to supervise and detect the main issues of their field of interests.

REFERENCES:

1. Amen M. The Christian Zionist Lobby and U.S.-Israel Policy. University of South Florida, 2010. P. 79.
2. Berdibek M. The Role of Lobbies in the US-Israeli Relations (1948-2008). Middle East Technical University, 2011. Israel. 103 p.
3. McNair F. The agenda and political techniques of AIPAC. Industrial College Of The Armed Forces. 1994. URL: https://info.publicintelligence.net/AIPAC.pdf
4. Rossinow D. The Edge of the Abyss: The Origins of the Israel Lobby, 1949–1954. Modern American History, 2018. P. 43. DOI:10.1017/mah.2017.17

Аналіз AIPAC як соціально-політичної групи, що має сильний вплив на політику США

Бушева Світлана Миколаївна

аспірант кафедри теорії
та історії політичної науки
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Стаття пропонує структурований огляд теми впливу Американо-ізраїльського комітету з громадських зв'язків (AIPAC) на внутрішню та зовнішню політику Сполучених Штатів Америки. Більше того, логічне і частково критичне висвітлення цього питання представлено у формі ключового завдання цієї статті. Слід зазначити, що ця стаття містить докладний опис формування політичного клімату, а також створення політичного підґрунтя для ефективної колаборації Ізраїлю та Сполучених Штатів. Стаття підкреслює політичні методи роботи, а також особливості структури Американо-ізраїльського комітету з громадських зв'язків. Варто наголосити, що дослідження включає деталізований опис мотивів та принципів комітету. Суспільно-політичне значення Американо-ізраїльського комітету з громадських зв'язків окреслено крізь призму численних прикладів та інтерпретацій політичних інтересів. Таким чином, комітет зображується як головний фактор внесення політичних змін у ході процесу регулювання напружених відносин на Близькому Сході. Дії та досягнення організації ілюструються за допомогою пояснення характеристики дуже великого впливу комітету на американську спільноту. Важливість Комітету підкреслюється тим, що AIPAC перешкоджає руйнуванню демократичних цінностей на Близькому Сході. Зусилля лідерів Американо-ізраїльського комітету з громадських зв'язків змальовані як вирішальний момент кооперації двох країн, який може призвести до плідних результатів та бути початком перемоги демократичного ладу над авторитарною реальністю, що роками панує на території Близького Сходу.

Ключові слова: *Американо-ізраїльський комітет з громадських зв'язків, лобі, авторитарні реалії Близького Сходу, соціально-політичний агент, структурний апарат.*

Вінникова
Наталія Анатоліївна

Проблема легітимації політичних рішень у контексті деетатизації політичного урядування

УДК 323.2
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-29-35

Вінникова Наталія Анатоліївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна

Стаття присвячена дослідженню чинників легітимації політичних рішень у контексті функціонування сучасних форм урядування. Вихідною гіпотезою нашого дослідження є теза про те, що в основі поширення суспільно-політичних криз останньої декади, як у країнах розвинутої демократії, так і в тих, які знаходяться на шляху демократичних змін, є економізація політичної легітимності на тлі «роздержавлення» процесів урядування.

Деетатизація політичного урядування, яка відбувається через розщеплення національних повноважень між мережами державних, транснаціональних, приватних, публічних суб'єктів, змінює структурну модальність процесів легітимації політичних рішень з бінарної – «громадяни-уряд» на множинну – мультиакторну. Використання моделі мультиакторного урядування як методологічного інструменту дозволило з'ясувати, що основою легітимації рішень, схвалюваних у деетатизованих форматах політичного урядування, є принцип утилітарної конвергенції, коли інтереси всіх стейкхолдерів задовольняються через продуктивні результати. Аналіз кроснаціональних моніторингових досліджень громадської думки на предмет визначення пріоритетів державної діяльності продемонстрував, що саме перформативний аспект є домінантним у легітимації сучасних політико-управлінських процесів.

Доведено, що сучасні мультиакторні моделі урядування із залученням суб'єктів національного, наднаціонального, приватного, громадянського секторів можуть спричиняти проблеми демократичної легітимації політичних рішень через відсутність традиційних механізмів політичного представництва, браку інституціоналізованих механізмів публічної підзвітності й громадянського контролю. Функціонування мультиакторних форм урядування характеризується тенденціями капсуляції процесів вироблення рішень у мережах. Найпотужніші стейкхолдери мультиакторних мереж (здебільшого міжнародні організації або групи інтересів приватного сектора) використовують стратегії легітимації політичних рішень шляхом посилення власних позицій через узалежнення інших учасників мереж. Уряди, які є суспільно-підзвітними стейкхолдерами, опиняються у фокусі громадського невдоволення і втрати довіри, що призводить до легітимаційних криз.

Ключові слова: *мультиакторне урядування, перформативна легітимність, стратегії легітимації, політичні рішення.*

Вступ. Одним із наочних і найбільш обговорюваних в академічних колах світових трендів суспільно-політичного розвитку є сплеск протестної активності, політичної незгоди, невдоволення діями урядів і представницьких систем як в усталених демократіях, так і в країнах, які зазнають режимних трансформацій. На перший погляд, слабо або, здається, зовсім не пов'язані між собою події останньої декади – падіння режимів у країнах Північної Африки і Близького Сходу під час Арабської весни, неослаблений конфлікт у Сирії, Революція Гідності в Україні, поширення радикального популізму в Європі, рух «жовтих жилетів» у Франції, вони мають спільний знаменник, зокрема делегітимацію державного урядування і кризу систем політичного представництва, що виявляється в поширенні протестних рухів, акцій непокори, активізації популістських політичних сил, радикалізації політичних настроїв серед населення на тлі незворотного спаду довіри громадян до урядів, про що свідчать крос-національні моніторингові дослідження. За результатами опитування щодо світових цінностей, проведеного у 60 країнах із 2010 по 2014 роки (англ. World Value Survey 2010–2014), виявлено, що понад половина громадян (50,7%) не має довіри до національних урядів [7, с. 248]. У середньому менше половини громадян (43,4%) 36 країн-членів Організації економічного співробітництва і розвитку довіряють своїм національним урядам, що видно з дослідження, проведеного у 2017 році [10, с. 5]. Згідно з даними глобального барометру довіри Едельмана, 43% громадян, опитаних у 28 країнах світу у 2018 році, довіряли своїм урядам [3, с. 5]. Зауважимо, що порівняно з 2008 роком цей показник має незначне зростання, коли довіра до урядів була на рівні 39% [2, с. 5]. Суспільна довіра до урядів у державах-членах ЄС за останню декаду також не демонструє позитивної динаміки: від 32% у 2008 році до 35% у 2018 році [13, с. 5].

Популярним обґрунтуванням означеної тенденції в науковому дискурсі стала ідея Р. Інглехарта про «постматеріалістичну» ціннісну революцію, згідно з якою соціальна, економічна і політична безпека дозволяють людям мати високі стандарти оцінки політики й урядування, що знизило довіру до традиційних форм правління та його представників [6]. Нинішні покоління виявляють меншу шанобливість до політичної влади та політиків, ніж попередні генерації. Однак, на нашу думку, причиною поточного стану соціальних фрустрацій і почастішання суспільно-політичних криз

є економізація політичної легітимності на тлі «роздержавлення» процесів урядування. Деетатизація виражається в поширенні мережевих форматів вироблення політико-управлінських рішень із залученням стейкхолдерів із державного і недержавного (міжнародного, приватного, громадського) секторів. Вплив наднаціональних інституцій і комерційних установ на творення політичних процесів актуалізує питання легітимації рішень, ухвалених у багатоакторних мережах урядування.

Мета та завдання дослідження. Метою нашої роботи є визначення чинників легітимації політичних рішень в умовах деетатизації політико-управлінських процесів. Для реалізації означеної мети необхідно виконати такі завдання: по-перше, запропонувати визначення легітимності, релевантне суспільним запитам і сучасним трендам політичного урядування; по-друге, визначити фактори, які здійснюють найбільший вплив на легітимацію вироблення політичних рішень за участю недержавних акторів.

Методи дослідження. Спільним знаменником більшості досліджень легітимності є екстраполяція практик і механізмів легітимації будь-якого політичного суб'єкта, явища чи політичного рішення на сферу державного урядування. Враховуючи вищезазначену мережеву специфіку сучасних управлінських форматів вироблення рішень, релевантним методологічним підходом убачається модель мультиакторного урядування або дослівно: «урядування за участі багатьох зацікавлених сторін» (англ. multi-stakeholder governance). Екстраполюючи модель мультиакторного урядування на реальні прецеденти вироблення політичних рішень, науковці вивчають умови, за яких ініціативи мультиакторного урядування дотримуються або відходять від норм демократичного правління (Ф. Шлайфер [16]); які аспекти мультиакторного урядування можуть сприяти його легітимації, а які – дестабілізувати її (М. Бострьом і К. Халлстрьом [1], Г. Петерс [11]).

Визнаючи процесуальну гнучкість мультиакторних моделей урядування, дослідники привертають увагу до проблем їхньої підзвітності і браку контролю з боку громадян (С. Годдард [5], Ш. Маркс і Л. Хуг [9])

Хоча мультиакторне урядування як методологічна модель ще не отримало поширення серед праць вітчизняних учених, проблема, яку порушуємо, є гостро актуальною і для українського суспільства, з огляду на процеси денаціоналізації великих підприємств, виведення в аутсорсинг державних послуг і впливу міжнародних фінансових установ на внутрішньополітичні питання.

Результати. Від «класичної» моделі легітимного панування М. Вебера до визначення економічних, соціальних, культурних чинників легітимність здебільшого трактується в поняттях довіри і згоди, незалежно від того, аналізується вона з позицій системно-функціонального (С. Ліпсет, Д. Істон, Ю. Габермас, Н. Луман) або ціннісно-символічного (П. Бергер і Т. Лукман, П. Бурдьо, Р. Патнем) підходів. Екстраполюючи зазначені параметри на сферу державного урядування, звернемося до визначення легітимності як «певного комплексного набору усталених уявлень про принципи політичного управління й курс держави, поділюваний населенням у цілому» [12, с. 7]. Таке трактування містить нормативний і ціннісний аспекти. Норми та цінності можуть змінюватися внаслідок політичних, соціально-економічних та ідеологічних трансформацій. Відповідно, нам необхідно зрозуміти, що є важливим на думку громадян з точки зору пріоритетності проблем і завдань, які постають перед сучасними державами.

Міжнародні моніторингові дослідження демонструють, що серед проблем, які викликають занепокоєння у громадян, топові місця займають соціально-економічні аспекти життя, зокрема безробіття та інфляція. Серед пріоритетних завдань держави громадяни відзначають забезпечення стабільного економічного зростання – 59,1% опитаних [7, с. 120]. Натомість питання демократизації управління через бачення, що люди повинні мати більше можливостей висловлюватися, першочерговим завданням для країни вважають лише 17,5% респондентів. Гарантування безпеки як головну ціль держави відзначили лише 14,2% громадян. Зауважимо, що на індивідуальному рівні як на пріоритетні цілі більшість громадян вказали на підтримку порядку в державі – 41,7%, боротьбу зі зростанням цін виділили 28,2% опитаних, а от надання більших повноважень громадянам у прийнятті важливих урядових рішень як пріоритету відзначили лише 18,9% респондентів [7, с. 124].

Серед проблем, які найбільш турбують громадян країн Європейського Союзу, за останні десять років інфляція і безробіття залишаються пріоритетними, посуваючи міграційну кризу і тероризм. У жовтні 2008 року з початком глобальної фінансової кризи серед проблем на національному рівні, які викликають найбільше занепокоєння, громадяни визначили інфляцію (37%) та економічну ситуацію (37%) [14, с. 21]. Однак і десять років потому, попри стабілізацію економічного розвитку, восени 2018 року безробіття (23%) і зростання цін (21%) були на перших місцях у рейтингу проблем на національному рівні, визначених громадянами [13, с. 16].

Слабкість економіки та низький рівень довіри до інститутів влади є «хронічними» трендами розвитку українського державотворення. Згідно з останніми соціологічними дослідженнями найбільш актуальними загрозами для України, на думку опитаних, навіть на тлі військового конфлікту, є соціально-економічні чинники: економічний занепад (59%), масовий виїзд українців

за кордон (59%) та зубожіння населення (47%), девальвація гривні та інфляція (39%) [19, с. 29].

Отже, маємо суспільний запит на розв'язання економічних проблем на тлі низького рівня довіри до урядів. Останні, опинившись у пастці між необхідністю виконання обіцянок своїм громадянам і зобов'язаннями перед міжнародними інституціями, мають шукати рішення, які хоча б частково задовольняли обидві сторони. Єдиний знаменник, який може забезпечити певний компроміс у такому протиріччі, а отже, збереження стабільності в суспільстві й статус-кво для провладних сил – це успішне функціонування економіки. Якщо соціально-економічні показники є визначальними чинниками легітимності політичного урядування, то коливання в економічному зростанні можуть мати значний вплив на підтримку політичної системи, адже за умови підвищення добробуту громадян підвищується легітимність політичних рішень, тоді як економічна депривація знижує легітимність управлінських стратегій і може викликати фрустрації в суспільстві. Особливо важливими такі параметри є для країн, які зазнають швидких політичних змін або страждають від тривалих періодів нестабільності та/або конфліктів. Зауважимо, що на загострення проблеми соціально-економічної нерівності акцентовано увагу в щорічному звіті Всесвітнього економічного форуму, присвяченого глобальним ризикам [17]. Саме тоді, коли глобальна нерівність знижується, нерівність усередині країн стає дедалі більш руйнівною проблемою. Згідно з даними Міжнародного валютного фонду, за останні три десятиліття в 53% країн спостерігається зростання нерівності доходів, причому ця тенденція особливо виражена в країнах із розвиненою економікою [4]. Дослідники попереджають, що високий рівень особистої заборгованості в поєднанні з недостатнім заощадженням та пенсійним забезпеченням є однією з причин загострення розчарування в подальшому. Така ситуація може спричинити системний розлад [17, с. 9].

Вищезазначені пріоритетні проблеми, які турбують громадян, доводять, що основою визнання або невизнання сучасних політико-управлінських процесів є саме перформативна легітимність, яка досягається шляхом демонстрації результативності урядування, здебільшого через отримання благ. «Перформативна» легітимність (англ. performance-based legitimacy) формується на основі оцінювання здатності політичної системи забезпечувати громадян належними благами й послугами. Задоволеність громадян-«споживачів» може бути вагомим показником політичної легітимності. Науковцями запропоновано низку експланант перформативної легітимності в контексті сучасних суспільно-політичних трендів [12, с. 10]:

– високий рівень демократії на вході;

– нове публічне урядування, а не традиційні урядові установи;

– неформальний, а не інституціолізований нагляд і контроль;

– адвокація і підвищення обізнаності;

– мережі, а не встановлення правил та імплементація;

– великі проти маленьких муніципалітетів;

– екстенсивні фінансові можливості проти обмежених.

Пряма кореляційна залежність впливу результативності політики на рівень довіри громадян до політичних інститутів, політичних діячів і ухвалюваних ними рішень не є новим фактом. На зв'язок між фактичною ефективністю діяльності уряду та ступенем її відповідності основним потребам більшості населення та основних груп вказував С. Ліпсет [8, с. 8]. У такий спосіб політичні еліти «заробляють» легітимність в обмін на надання суспільних благ. Однак у контексті сучасних суспільно-політичних трендів двомірна модель – «уряд-громадяни» – уявляється недостатньою для повноцінного уявлення про особливості легітимації політичних рішень. Розщеплення національних повноважень між множинністю державних, приватних, публічних стейкхолдерів субнаціонального і наднаціонального рівнів управління змінює структурну модальність процесів легітимації політичних рішень.

По-перше, в мультиакторному урядуванні відбувається фрагментація джерел легітимності, адже кожен учасник мережевого партнерства – державна установа, приватна чи громадська організація або міжнародне утворення – можуть відрізнятися за характеристиками легітимності.

По-друге, учасники мультиакторних форматів вироблення політичних рішень можуть мати власні, відмінні один від одного стратегії легітимації політичних рішень, особливо в нормативно-ціннісному аспекті. Зауважимо, що *стратегії легітимації стосуються всіх видів актів та процесів, спрямованих на встановлення загального уявлення про те, що політичне рішення є прийнятним.* Розкриваючи проблематику легітимності й стратегій легітимації крізь призму мережевого підходу, С. Годдард підкреслює, що претензії на легітимність залежать від того, яку позицію займає учасник у мережі [5, с. 25–26]. Позиція актора впливає на резонанс його претензій. Найпотужніші стейкхолдери обирають стратегії легітимації, які дозволяють їм зберігати контроль над процесом регулювання. Вони впроваджують механізми залежності, які важко змінити. Особливо наочно це проявляється в управлінських форматах за участю міжнародних установ. Дослідження процедурних аспектів вироблення рішень у 72 міжнародних організаціях продемонструвало, що Міжнародний валютний фонд і Світовий банк мають високі показники з делегованих повноважень [9]. Дотримання правил і рекомендацій МВФ та Світового

банку впливає не тільки на можливість одержання позики чи гранту, це – ключовий аспект міжнародної репутації країни, на який орієнтуються інші міжнародні установи й уряди. Передані повноваження можна повернути, тільки припинивши членство в певній міжнародній організації. Наслідки такого «унезалежнення» держави можуть виявлятися не тільки в репутаційних, а й цілком у реальних економічних втратах для приватного і громадянського секторів.

По-третє, має місце брак інституційних механізмів легітимації рішень, ухвалених у мультиакторних формах урядування. Легітимаційні виклики виникають через проблеми представництва. У демократичних системах через механізми представництва правителі підзвітні громадянам. Особи, які приймають рішення, повинні виправдати та пояснити свої дії громадянам. Проте означені механізми формальної підзвітності не підходять для оцінювання легітимності рішень, вироблених у мультиакторних форматах урядування. Кому і на яких підставах повинен бути підзвітним кожен учасник мультиакторної мережі вироблення рішень? Адже підзвітність комерційних організацій, які беруть участь у прийнятті рішень і наданні послуг, має відношення лише до акціонерів і не є релевантною підзвітності державних установ перед громадянами. Гострішою є вищезазначена проблема асиметрії важелів впливу між урядами, міжнародними організаціями і громадянами. Рішення, ухвалені на міжнародному рівні, дедалі більше впливають на повсякденне життя громадян у державі. Однак ефективних зворотних механізмів громадського контролю за ухвалюваними рішеннями не існує. Випадок, коли громадяни отримали можливість долучитись до ухвалення рішення в межах мультиакторного формату із залученням наднаціональних інституцій – зокрема, референдум у Греції в липні 2015 року щодо отримання/не отримання траншу від «трійки кредиторів» (Європейської комісії, Європейського центрального банку і Міжнародного валютного фонду) – мав доволі драматичні наслідки для населення. Легітимаційна стратегія Прем'єр-міністра А. Ципраса – надати громадянам можливість висловити свою позицію – насправді була популістським кроком для зняття із себе відповідальності за необхідність ухвалення «непопулярного» рішення. Висловлена у форматі прямої демократії «незгода» громадян на умови рішення про надання кредитів не пом'якшила позицій наднаціональних стейкхолдерів, а навпаки, призвела до більш суворих вимог щодо економії в галузях соціального сектора. Замість легітимаційного бонусу, А. Ципрас разом із громадянами потрапив у «плебісцитарну пастку» [див. 18, с. 26].

Як бачимо, діапазон питань щодо мультиакторних моделей урядування суттєво ускладнює визначення критеріїв, за якими можна оцінювати легітимність ухвалюваних рішень. Тому така характеристика перформативної легітимності, як «високий рівень демократії на вході», на наш погляд, є дискусійною. Адже мультиакторне урядування з акцентом на організаційну ефективність та управлінську автономію не є релевантним традиційним моделям політичного контролю й підзвітності. Зауважимо: попри те, що товар або послуга є публічними в споживанні, вони залишаються приватними у виробництві; навіть коли кожен може насолоджуватися благом, хтось повинен сплатити ціну за його забезпечення. Надання послуг перебуває під впливом можновладців і може бути адаптовано до їхніх партикулярних інтересів. Такі принципи демократичного урядування, як процедурна прозорість, розподільна справедливість, громадянський статус індивідів, можуть бути підірвані. Особливо гостро зазначені проблеми постають у країнах з низькою ефективністю функціонування демократичних інститутів і слаборозвинутим громадянським суспільством. Неформальний характер мультиакторного урядування тут зумовлений щільним зрощенням інтересів державних діячів і великих фінансово-промислових груп. Останні разом із приватизацією цілих секторів сфери державних послуг отримують значні важелі впливу на творення політики в державі, залишаючись при цьому непідконтрольними громадянам і посилюючи в подальшому свої позиції у мережах вироблення рішень. Нормативний аспект легітимності таких мультиакторних форматів урядування є сумнівним через процесуальну непрозорість, брак консультативних механізмів і систем відшкодування: ті, хто постраждав від їхніх рішень, виключені з процесу прийняття рішень і не мають адекватних політико-правових процедур притягнення їх до відповідальності.

Висновки. Проведений аналіз суспільних легітимаційних запитів і особливостей функціонування сучасних форм урядування виявив, що загальносвітовий тренд спаду довіри до національного рівня урядування, який супроводжується поширенням суспільно-політичних криз, багато в чому зумовлений деетатизацію політико-управлінських процесів. Остання виражається в інтенсивному розвитку мультиакторних форматів вироблення рішень за участю різноманітних стейкхолдерів державного, міжнародного, приватного і публічного секторів.

Визначальним чинником легітимації політичних рішень у мультиакторному урядуванні є принцип утилітарної конвергенції, коли інтереси всіх стейкхолдерів задовольняються через продуктивні результати. Отже, перформативний (продуктивний) аспект легітимності артикулюється в оцінюванні як окремих політичних рішень, так і курсу розвитку держав загалом.

Функціонування мультиакторного урядування характеризується тенденціями капсуляції процесів вироблення рішень у мережах, які складаються з акторів *позадержавного контролю і позагромадянської підзвітності.* Недержавні стейкхолдери мультиакторних мереж, на відміну від урядів, не мають прямих зобов'язань щодо публічної підзвітності. Водночас найпотужніші з них використовують стратегії легітимації рішень, які в кінцевому підсумку призводять до узалежнення позицій урядів від регуляторних вимог наднаціональних структур або владних претензій фінансово-промислових груп усередині країни, які мають повністю або частково приватизовані сектори надання публічних послуг.

Відсутність розвинутих інституціоналізованих механізмів контролю призводить до проблем публічної легітимації рішень та викликає суспільну аномію і почуття відчуженості у громадян через неможливість впливати на політико-управлінські процеси.

Усе ж деетатизація політичного урядування втілюється не лише в розподілянні повноважень щодо ухвалення рішень між державними і приватними установами. Залучення громадських організацій у мультиакторний формат урядування дозволяє забезпечувати легітимність політичних рішень на основі адвокаційних стратегій. І хоча неурядові громадські організації поступаються державним і приватним структурам ресурсними можливостями, виступаючи в ролі провайдера інтересів певних соціальних груп або суспільства в цілому, вони можуть амортизувати наявну асиметрію легітимації політичних рішень у мультиакторних моделях урядування. Відповідно, перспективним для подальшого дослідження вбачається аналіз легітимаційних стратегій, які використовують суб'єкти сфери громадянського суспільства в умовах роздержавлення політичного урядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Boström M. and Hallström K.T. Global multi-stakeholder standard setters: how fragile are they? *Journal of Global Ethics.* 2013. Vol. 9. №. 1. P. 93–110. DOI: 10.1080/17449626.2013.773180
2. Edelman Trust Barometer Global Report. 2008. URL: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2018-10/2008-Trust-Barometer-Global-Results.pdf
3. Edelman Trust Barometer Global Report. URL: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2018-10/2018_Edelman_Trust_Barometer_Global_Report_FEB.pdf
4. Fiscal Monitor: Tackling Inequality. October 2017. Washington, DC : IMF. URL: https://www.imf.org/en/ Publications/FM/Issues/2017/10/05/fiscal-monitor-october-2017
5. Goddard S.E. Indivisible Territory and the Politics of Legitimacy: Jerusalem and Northern Ireland. Cambridge University Press, 2010. 294 p.
6. Inglehart, R. Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006 West European Politics, 2008. Vol. 31. №. 1–2. P. 130–146. DOI: 10.1080/0140238070183474
7. Inglehart R.C. et al. World Values Survey: Round Six – Country-Pooled Datafile Version. 2014. URL: http://www.worldvaluessurvey.org
8. Lipset S.M. The Social Requisites of Democracy Revisited: 1993 Presidential. *Address American Sociological Review,* 1994. Vol. 59. №. 1. P. 1–22. DOI: 10.2307/2096130
9. Marks G., Hooghe L. Delegation and Pooling in International Organizations, Review of International Organizations. T*he Review of International Organizations.* Springer, 2015. Vol. 10. №. 3. P. 305–328. DOI: 10.1007/s11558-014-9194-4
10. OECD. Trust and Public Policy: How Better Governance Can Help Rebuild Public Trust, OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing, Paris, 2017. DOI: 10.1787/9789264268920-en
11. Peters B.G. The Politics of Bureaucracy (6th. edn.) London : Routledge, 2008.
12. Pierre J., Røiseland A., Gustavsen, A. Legitimacy by performance in democratic systems? Preparing for empirical analysis. Paper prepared for Nordisk Kommuneforskerkonferanse. 24-25 November 2011, Gothenburg, Sweden. 19 p. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Z67IVvcNc_8J:https://www.pol.gu.se/digitalAssets/1350/1350024_legitimacy-by-performance-pierre-r--iseland-gustavsen.docx+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera
13. Public Opinion in the European Union. First Results. Standard Eurobarometer 90. 2018. URL: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2215
14. Public Opinion in the European Union. First Results. Standard Eurobarometer 70. 2008. URL: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/832
15. Schaffer J.K. Legitimacy, global governance and human rights institutions: Inverting the puzzle. In: The legitimacy of international human rights systems ; ed. by A. Føllesdal, J.K. Schaffer & G. Ulfstein. 2011.
16. Schleifer P. Varieties of multi-stakeholder governance: selecting legitimation strategies in transnational sustainability politics. Globalizations, 2019. Vol. 16 № 1. P. 50–66. DOI: 10.1080/14747731.2018.1518863
17. The Global Risks Report 13th Edition. World Economic Forum, Geneva. Switzerland, 2018. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf
18. Vinnykova N. Traps of Plebiscitary Decisions. European Political and Law Discourse. 2017. Vol. 4. Issue 2. P. 21–30.
19. Настрої та оцінка загроз українцями. Результати спільного опитування Центр «Соціальний моніторинг», «Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка», компанії «Інфо Сапієнс» та Соціологічної групи «Рейтинг», проведеного 19–30 січня 2019 року. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_3ua_monitoring_012019_press.pdf

REFERENCES:

1. Boström, M. and Hallström, K. T. (2013). Global multi-stakeholder standard setters: how fragile are they? Journal of Global Ethics, vol. 9, no. 1, pp. 93–110. DOI: 10.1080/17449626.2013.773180
2. Edelman Trust Barometer Global Report (2008). Retrieved from: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2018-10/2008-Trust-Barometer-Global-Results.pdf
3. Edelman Trust Barometer Global Report (2018). Retrieved from: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2018-10/2018_Edelman_Trust_Barometer_Global_Report_FEB.pdf
4. Fiscal Monitor: Tackling Inequality (October 2017). Washington, DC: IMF. Retrieved from: https://www.imf.org/en/ Publications/FM/Issues/2017/10/05/fiscal-monitoroctober-2017
5. Goddard, S. E. (2010). Indivisible Territory and the Politics of Legitimacy: Jerusalem and Northern Ireland. Cambridge University Press, 294 p.
6. Inglehart, R. (2008). Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006 West European Politics, vol. 31, no. 1–2, pp. 130–146. DOI: 10.1080/01402380701834747
7. Inglehart, R., C. Haerpfer, A. Moreno, C. Welzel, K. Kizilova, J. Diez-Medrano, M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin and B. Puranen et al. (eds.). (2014). World Values Survey: Round Six – Country-Pooled Datafile Version: Retrieved from: http://www.worldvaluessurvey.org.
8. Lipset S. M. (1994). The Social Requisites of Democracy Revisited: 1993 Presidential. Address American Sociological Review, vol. 59, no. 1., pp. 1–22. DOI: 10.2307/2096130
9. Marks, G. and Hooghe, L. (2015). Delegation and Pooling in International Organizations, Review of International Organizations. The Review of International Organizations, Springer, vol. 10, no. 3, pp. 305–328. DOI: 10.1007/s11558-014-9194-4.
10. OECD (2017). Trust and Public Policy: How Better Governance Can Help Rebuild Public Trust, OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing, Paris, DOI: 10.1787/9789264268920-en.
11. Peters, B. G. (2008). The Politics of Bureaucracy (6th. edn.) (London: Routledge).
12. Pierre, J., Røiseland, A. and Gustavsen, A. (2011). Legitimacy by performance in democratic systems? Preparing for empirical analysis. Paper prepared for Nordisk Kommuneforskerkonferanse. 24-25 November 2011, Gothenburg, Sweden. 19 p. Retrieved from: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Z67IVvcNc_8J:https://www.pol.gu.se/digitalAssets/1350/1350024_legitimacy-by-performance-pierre-r-iseland-gustavsen.docx+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera
13. Public Opinion in the European Union. First Results. (2018). Standard Eurobarometer 90. Retrieved from: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2215
14. Public Opinion in the European Union. First Results. (2008). Standard Eurobarometer 70. Retrieved from: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/832
15. Schaffer, J. K. (2011). Legitimacy, global governance and human rights institutions: Inverting the puzzle. In: The legitimacy of international human rights systems, ed. by A. Føllesdal, J. K. Schaffer & G. Ulfstein.
16. Schleifer, P. (2019). Varieties of multi-stakeholder governance: selecting legitimation strategies in transnational sustainability politics, Globalizations, vol. 16 no.1, pp. 50-66, DOI: 10.1080/14747731.2018.1518863
17. The Global Risks Report 13th Edition. (2018). World Economic Forum, Geneva. Switzerland. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf
18. Vinnykova, N. (2017). Traps of Plebiscitary Decisions. European Political and Law Discourse, vol. 4, issue 2. pp. 21-30.
19. Nastroi ta otsinka zahroz ukraintsiamy [Confidence and assessment of threats by Ukrainians]. (2019). Rezultaty spilnoho opytuvannia Tsentr «Sotsialnyi monitorynh», «Ukrainskyi instytut sotsialnykh doslidzhen im. O. Yaremenka», kompanii «Info Sapiiens» ta Sotsiolohichnoi hrupy «Reitynh», provedenoho 19–30 sichnia 2019 roku. Retrieved from: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_3ua_monitoring_012019_press.pdf. [in Ukrainian].

The Issue of Political decisions legitimation in the context of state governance de-etatisation

Vinnykova Nataliya Anatoliivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department of Political Science
of V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine

The present paper concerns the factors of political decisions' legitimation under de-etatisation of governance. It is assumed that the basis of the last decade's socio-political crises dissemination, both in developed democracies and those striving for democratic change, is the economization of political legitimacy with the "denationalization" of governance processes taking place at the foreground.

The de-etatisation of political governance through the splitting of national powers between the networks of national, transnational, private, public entities, changes the structural modality of the legitimizing political decisions from the binary – "citizen-government" one into the multi-actor one. By implication of multi-stakeholder model as a methodological tool, it is outlined that the basis for legitimizing decision-making in the governance networks is the principle of utilitarian convergence when the interests of all stakeholders met through productive results. The cross-national surveys of the public opinion as for the defining the priorities of state activities, have shown that this is the performative aspect which is predominant in legitimation of modern policy-making.

It is proved that modern multi-stakeholder governance involving national, supranational, private and public actors causes problems of democratic legitimation of political decisions due to the lack of traditional mechanisms of political representation, lack of institutionalized forms of public accountability and civil control. Multi-stakeholder governance is characterized by tendencies of encapsulation of decision-making processes. The most powerful stakeholders (primarily international organizations of interest groups) apply legitimation strategies for political decisions to strengthen their own positions by reinforcing dependency of other network actors. Governments, being accountable to the public, are in the focus of public discontent and loss of confidence, which leads to legitimacy crises.

Key words: *multi-stakeholder governance, performative-based legitimacy, legitimation strategies, political decisions.*

Глизнер
Світлана Володимирівна

Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні

УДК 161/162:124.4:316.05:342.25(477)
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-36-40

Глизнер Світлана Володимирівна
аспірант кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
вул. Шевченка, 55,
Івано-Франківськ, Україна

Стаття присвячена актуальній проблематиці процесу децентралізації в Україні. У статті автор зробив спробу визначити основні дефініції децентралізації влади, проаналізувати переваги та недоліки процесу децентралізації в системі державного управління. Також у статті наведено основну типологію децентралізації влади та охарактеризовано дані типи, а також зроблена спроба узагальнити причини проведення децентралізації в Україні. Використання системного, функціонального та структурного методів у даному дослідженні дало змогу визначити поняття, типи, а також установити причини запровадження децентралізаційної реформи в Україні. Результатом роботи є визначення основних дефініцій децентралізації влади, аналіз переваг та недоліків децентралізаційного процесу, визначення основних типів децентралізації, а також узагальнення основних причин запровадження децентралізації в Україні.

Ключові слова: *децентралізація, публічна влада, місцеве самоврядування, державне управління, органи виконавчої влади.*

Вступ. Вибір оптимальної моделі співпраці у системі державної та місцевої влади шляхом передачі повноважень на місця забезпечує доволі раціональну організацію публічної влади. У свою чергу такий процес передачі більшої кількості повноважень нижчим за рівнем органам влади і становить саму суть процесу децентралізації. На тлі різноманітних процесів, які відбуваються на сучасному етапі на теренах України, ця проблема є достатньо важливою, адже для налагодження ефективної системи влади в Україні необхідно вирішити проблемні питання щодо надмірної централізації повноважень та фінансових ресурсів органів виконавчої влади, конфліктів повноважень і відповідальності між місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування, нерозвиненість органів самоорганізації населення і міжмуніципальної співпраці. У зв'язку з цим в Україні починається впровадження широкомасштабних реформ, які спрямовані на утвердження демократичної, правової, соціальної держави, покращення добробуту населення, вдосконалення політичної та державно-управлінської систем, оновлення національної атмосфери, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені.

Перебудова суспільства та досягнення стійкого розвитку нашої держави можливе за наявності досить ефективної системи управління на всіх рівнях державної влади. Взаємодія між різними гілками влади повинна базуватися на чіткій стратегії загальнодержавної політики.

Проведення реформування в Україні виявилося доволі складним завданням, більшою мірою через відсутність у великої кількості населення узагальнених, системних знань про дані процеси. Досягнення раціонального переосмислення співвідношення централізації та децентралізації, зміна ролі, відповідальності та повноважень органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування як органів публічної влади є одним із методів досягнення ефективного функціонування держави.

Мета та завдання. Мета статті – дослідження проблеми визначення поняття децентралізації влади, аналіз основних переваг та недоліків процесу децентралізації, визначення типології та причини запровадження децентралізації в Україні.

Методи дослідження. Використання системного, функціонального та структурного методів у даному дослідженні дало змогу визначити поняття, типи, а також установити причини запровадження децентралізаційної реформи в Україні.

Результати. На сьогоднішній час держава взяла на себе забезпечення прийняття всіх необхідних законів для передачі повноважень та ресурсів на місця. Держава також здійснює організаційну та методичну підтримку процесу об'єднання територіальних громад, яке відбувається на підставі Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Одним із перших кроків було проведення бюджетної децентралізації, що пройшло доволі успішно. Адже завдяки новій бюджетній політиці місцеві громади отримали додаткове фінансування для розвитку інфраструктури: ремонт дорожнього покриття, проведення і ремонт вуличного освітлення, вирішення питань з водопостачання та водовідведення, а також з утилізації побутових відходів тощо. Усе це свідчить про ефективність та незворотність проведення децентралізації в Україні. Наступним кроком являється децентралізація управління, яка має проводитися на принципах доцільності, відповідальності та справедливості [14].

Серед вітчизняних та зарубіжних учених, які займалися вивченням проблем децентралізації влади, можна назвати В. Андрущенка, Н. Нижника,

В. Погорілка, О. Лазора, Л. Письмаченка, Л. Сус, М. Баймуратова, І. Грицяка, В. Шаповала, А. Колодія та інших. Проте варто відзначити, що недостатня увага приділялася комплексному вивченню децентралізаційної реформи в Україні. Саме це й зумовило вибір теми даної статті.

Проблема децентралізації хоч і не є новою, проте на тлі останніх подій досить актуальна. Для початку необхідно з'ясувати суть поняття децентралізації органів державної влади.

Децентралізація – це процес перерозподілу функцій, повноважень та людей від центрального управління. Децентралізація влади включає в себе як адміністративну, так і політичну сторони. Вона може бути як територіальною – переміщення влади від центрального міста на інші території, так і функціональною – шляхом передачі повноважень і прийняття рішень із боку головного органу будь-якого міністерства, служби чи департаменту Кабінету Міністрів України до чиновників нижчих рівнів органів публічної влади [11].

Існує велика кількість підходів щодо визначення поняття «децентралізація», серед яких можна виділити такі: самостійність у підходах до управління [6]; передання частини функцій державного управління центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади [7]; передача частини функцій та повноважень вищими рівнями управління нижчим і ослаблення або скасування централізації [12]; процес перерозподілу владних повноважень та обсягів компетенції між центральним та місцевими рівнями [10].

Важливо також зауважити позицію, що «у загальному вигляді суть децентралізації полягає в тому, що функції та повноваження по здійсненню єдиної державної влади, яка первісно належить народові, розподіляється між відповідними органами державної влади, з одного боку, та органами державної влади й органами місцевого самоврядування – з іншого. У першому випадку йдеться про розподіл функцій і повноважень зі здійснення єдиної державної влади, насамперед між вищими органами держави, що відображається у принципі поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову. Такий спосіб децентралізації державної влади, відображаючи принципи взаємовідносин парламенту, глави держави та уряду, охоплюється, як відомо, поняттям форми державного правління» [2].

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «децентралізація» подає як систему управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління [3].

У політології термін «децентралізація» (від лат. de… – префікс, що означає заперечення, і centralis – серединний) – управлінська політична система, покликана здійснювати владно значущі практичні рішення, що географічно чи організаційно перебувають поза межами безпосереднього впливу центральної влади; політичний процес, що передбачає делегування центральним урядом певних повноважень на місцевий рівень з метою оптимізації практичного вирішення питань загальнонаціонального значення, а також утілення в життя специфічних регіонально-локальних програм [9].

І. Грицяк визначає децентралізацію державного управління як діяльність незалежного місцевого самоврядування внаслідок передачі їм повноважень держави, а також як процес розширення та зміцнення прав і повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру [4].

Займаючись вивченням питання децентралізації, Н. Нижник зазначає, що цей процес є особливим способом відтворення централізації та отримує прояв протилежного її боку. Органи загальної влади нижчих щаблів влади отримують можливість самостійно й остаточно приймати рішення, які належать до їх компетенції. Н. Нижник вважає, що децентралізація характерна для сфери державного управління, і дане явище, зумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами, – це певна протилежна сторона централізації, своєрідний засіб її відображення [5].

Розглядаючи переваги та недоліки децентралізації, можна виокремити низку таких переваг цього процесу, серед яких: спрощена структура управління на місцях, налагодження тіснішого зв'язку з громадянським суспільством, підвищення прозорості прийняття управлінських рішень, стимулювання прийняття рішень на основі реординації, підвищення ступеня відповідальності перед територіальною громадою. До недоліків децентралізації влади можна віднести ризики неузгодженості напрямів розвитку окремих територіальних одиниць та стратегічних цілей, ускладнення координації між рівнями управління, загрозу монополістичної позиції держави в окремих сферах.

Якщо вести мову про типологію, то децентралізацію можна поділити на адміністративну, політичну, бюджетну та ринкову. За адміністративної децентралізації зберігається реальна підпорядкованість центральним органам влади; політична – децентралізація органів влади та управління, прийняття управлінських рішень; бюджетна передбачає децентралізацію фінансових та матеріальних ресурсів, що являється основою економічної незалежності окремих територій; ринкова децентралізація передбачає розподіл окремих функцій аналізу та управління на державні та приватні структури (рис. 1). Усі ці типи децентралізації взаємопов'язані, підсилюють загальну тенденцію та доповнюють один одного. Ефективна

децентралізація неможлива без реального самоврядування нижніх рівнів влади і демократії як способу здійснення влади. Децентралізація являється специфічним методом управління, який є досить важливим для місцевої демократії та розвитку самоврядування. Вітчизняні науковці у своїх працях розглядають децентралізацію як перерозподіл повноважень між центром та регіонами на користь регіонів, делегування та субделегування функцій і повноважень регіонам тощо. Децентралізація характерна для системи державного управління, що зумовлене різноманітними факторами, а передусім через розподіл функцій між центральними інстанціями і місцевим самоврядуванням [8].

Процес децентралізації влади являється одним із пріоритетних напрямів адміністративної реформи в Україні і передбачає збільшення ролі регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування у здійсненні економічних і структурних реформ. Децентралізація прискорює зміну економіки територій, оптимізацію управління державним і комунальним майном, розвиток транскордонного та регіонального співробітництва у різних сферах суспільного життя.

Процес децентралізації влади в Україні поєднує в собі регіональні та загальнонаціональні інтереси збалансування централізації та децентралізації в інститутах місцевого самоврядування. Конституційний принцип самостійності місцевої влади являється обов'язковим для децентралізації влади та її приближення до населення, створення умов для найповнішого й оперативного виявлення і задоволення потреб людей. Крім того, децентралізація виступає однією із форм розвитку демократії, яка дозволяє зберегти державу та її інститути і водночас розширити місцеве самоврядування, добитися активізації населення в питанні вирішення власних потреб та інтересів, зменшити сфери впливу держави на суспільство, замінивши при цьому цей вплив на механізми саморегуляції, які виробляє саме суспільство, зменшити витрати держави і платників податків на утримання державного апарату.

Серед причин запровадження децентралізації влади в Україні слід назвати такі:

1. Надмірна централізація влади стосовно прийняття рішень. В Україні із самого початку проголошення нею незалежності питання децентралізації влади посідало досить вагоме місце. Активізувалося воно по-особливому у 2014 році. З 2010 року в Україні фактично існувала суперпрезидентська республіка, за якої була встановлена жорстка централізація повноважень та ресурсів у вертикалі органів виконавчої влади. У таких умовах роль Кабінету Міністрів як вищого органу в системі виконавчої влади була значно обмеженою, Верховна Рада опинилася у стані, за якого виникла загроза існуванню парламентаризму в Україні, фактично було знівельовано місцеве самоврядування, знищено фінансову самостійність територіальних громад, а корупція набула небачених до того часу масштабів.

2. Фінансова недієздатність місцевих органів влади, зумовлена слабкістю фінансової бази, недостатня кількість ресурсів для вирішення повсякденних питань розвитку громади.

3. Порушення принципу субсидіарності в питанні розподілу повноважень і формуванні стабільних джерел наповнення місцевих бюджетів. Обмеженими залишаються можливості органів місцевого самоврядування в питанні регулювання ставок місцевих податків та зборів, встановлення пільг, зміцнення доходної бази місцевих бюджетів через скорочення податкових пільг тощо.

4. Невідповідність чинної системи адміністративно-територіального устрою України вимогам забезпечення повсюдності самоврядування. Велика кількість дрібних територіальних громад, відсутність на їхній території підприємств, які би

Рис. 1. Типи та характеристика децентралізації

приносили стабільний прибуток, низький рівень доходів населення зумовлюють проблему наповнення місцевих бюджетів, а це створює труднощі в плані управління місцевим розвитком.

5. Відсутність відповідальності за розвиток території, низький рівень довіри між владою та громадськими організаціями.

6. Незадовільний стан розвитку інфраструктури, а також низька якість послуг, які надаються громадянам тієї чи іншої громади.

7. Погіршення якості та доступності публічних послуг унаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні та делеговані повноваження.

8. Розходження в поглядах щодо соціально-економічного розвитку між органами місцевого самоврядування та реальними інтересами територіальних громад.

9. Зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема внаслідок низької конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці, зниження престижності посад, що призводить до низької ефективності управлінських рішень [1; 11].

Висновки. З усього вищезазначеного можна зробити такі висновки. Процес децентралізації влади являється одним із пріоритетних напрямів адміністративної реформи в Україні і передбачає збільшення ролі регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування в здійсненні економічних та структурних реформ. Децентралізація прискорює зміну економіки територій, оптимізацію управління державним і комунальним майном, розвиток транскордонного та регіонального співробітництва в різних сферах суспільного життя.

Отже, метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація в повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». *Національний інститут стратегічних досліджень*. Київ : НІСД. 2015. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/1855/

2. Борденюк В. Децентралізація державної влади і місцеве самоврядування: поняття, суть та форми (види). *Право України.* 2005. № 1. С. 21.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головний ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2001. С. 218.

4. Грицяк І.А. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. С. 55.

5. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / відп. ред. Н.Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. С. 16.

6. Державне управління і менеджмент : навч. посібник у таблицях і схемах / Г.С. Одінцова та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.С. Одінцової. Харків : ХарРІ НАДУ, 2002. 492 с.

7. Державне управління та державна служба : словник-довідник / уклад.: О.Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. С. 111.

8. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування : навч. посіб. для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. Київ : ПРООН/ МПВСР, 2007. 269 с.

9. Децентралізація. *Короткий словник політологічних термінів*. URL: http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-311.html

10. Колишко Р. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку. *Вісник КНУ*. 2003. Вип. 27. С. 201.

11. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Рішення Кабінету Міністрів України № 333-р, 01.04.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80.

12. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ : Центр сприяння інституц. розв. держ. служби, 2005. С. 51.

13. Сус Л. Проведення децентралізаційних реформ: уроки для України. *Фінансові інструменти регіонального розвитку* : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (28 жовтня 2016 р.). Житомир : ЖНАЕУ, 2016. С. 20–23. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/7910/3/FIRR_2016_20-23.pdf

REFERENCES:

1. Analitychna dopovid do Shhorichnogo Poslannya Prezydenta Ukrayiny do Verxovnoyi Rady Ukrayiny «Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovyshhe Ukrayiny v 2015 roci». *Nacionalnyj instytut strategichnych doslidzhen.* K.: NISD. 2015. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/1855/.

2. Bordenyuk V. Decentralizaciya derzhavnoyi vlady i misceve samovryaduvannya: ponyattya, sut ta formy (vydy). *Pravo Ukrayiny.* 2005. № 1. S. 21.

3. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy/ Uklad. i golovnyj red. V.T. Busel. K.; Irpin : Perun, 2001. S. 218.

4. Grycyak I.A. Derzhavne upravlinnya v Ukrayini: centralizaciya i decentralizaciya. K. : Vyd-vo UADU, 1997. S. 55.

5. Derzhavne upravlinnya v Ukrayini: centralizaciya i decentralizaciya: Monografiya / Vidp. red. N.R. Nyzhnyk. K.: Vyd-vo UADU, 1997. S. 16.

6. Derzhavne upravlinnya i menedzhment : navch. posibnyk u tablycyax i sxemax / G.S. Odinczova, G.I. Mostovyj, O.Yu. Amosov ta in. ; za zag. red. d-ra ekon. nauk, prof. G.S. Odinczovoyi. X. : XarRI NADU, 2002. 492 s.

7. Derzhavne upravlinnya ta derzhavna sluzhba : slovnyk-dovidnyk / uklad.: O. Yu. Obolenskyj. K. : KNEU, 2005. S. 111.

8. Decentralizaciya ta efektyvne misceve samovryaduvannya: navch. posib. Dlya posadovciv miscevych ta regionalnych organiv vlady ta faxivciv z rozvytku miscevogo samovryaduvannya. K.: PROON/MPVSR, 2007. 269 s.

9. Decentralizaciya. *Korotkyj slovnyk politologichnych terminiv.* URL: http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-311.html.

10. Kolyshko R. Decentralizaciya publichnoyi vlady: istoriya ta suchasni tendenciyi rozvytku. Visnyk KNU. 2003. Vyp. 27. S. 201.

11. Koncepciya reformuvannya miscevogo samovryaduvannya ta terytorialnoyi organizaciyi vlady v Ukrayini: Rishennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny № 333-r, 01.04.2014 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80.

12. Malynovskyj V.Ya. Slovnyk terminiv i ponyat z derzhavnogo upravlinnya. 2-ge vyd., dopovn., pererobl. K. : Centr spryyannya instytucz. rozv. derzh. sluzhby, 2005. S. 51.

13. Sus L. Provedennya decentralizacijnych reform: uroky dlya Ukrayiny. *Finansovi instrumenty regionalnogo rozvytku*: mater. Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. (28 zhovtnya 2016 r.). Zhytomyr: ZhNAEU, 2016. S. 20–23. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/7910/3/FIRR_2016_20-23.pdf.

Concept, types and causes of introduction of decentralization in Ukraine

Glizner Svitlana Volodymyrivna

Postgraduate Student
at the Department of Political Science
of Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
Shevchenko str., 55,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

The article is devoted to the actual problems of the decentralization process in Ukraine. In the article the author attempts to define the main definitions of decentralization of power, analyze the advantages and disadvantages of the decentralization process in the system of public administration. Also, the article presents the main typology of decentralization of power and describes these types, as well as an attempt to generalize the reasons for decentralization in Ukraine. The use of system, functional and structural methods in this study made it possible to identify concepts and types, as well as identify the reasons for the introduction of decentralization reform in Ukraine.The result of the work is to determine the main definitions of decentralization of power, analysis of the advantages and disadvantages of the decentralization process, the definition of the main types of decentralization, as well as generalization of the main reasons for the introduction of decentralization in Ukraine.

Key words: *decentralization, public authority, local self-government, state administration, executive bodies.*

Ключкович
Анатолій Юрійович

Консолідація демократії як завершальна стадія транзиту в Словацькій Республіці

УДК 321.7 (437.6)
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-41-45

Ключкович Анатолій Юрійович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
і державного управління
Ужгородського національного університету
вул. Університетська, 14, Ужгород, Україна

Словаччина успішно здійснила перехід до консолідованої демократії, однак її траєкторія транзиту була більш складною, аніж в інших країнах Центральної Європи. Метою статті є аналіз консолідації словацької демократії в розрізі її структурних рівнів і чинників, що вплинули на завершення демократичного транзиту в кінці 1990-х – на поч. 2000-х рр.

Динаміка трансформаційних процесів у Словацькій Республіці засвідчила взаємозумовленість впливу процедурних чинників і структурного контексту. Виокремлено основні чинники, що сприяли консолідації демократії в Словаччині: демократичний консенсус політичних еліт, діяльність «третього» сектору, вплив міжнародної спільноти.

Крізь призму концептуальних підходів К. фон Бейме, В. Меркеля, Дж. Прідхема проаналізовано структурні рівні та фази консолідації демократії в Словаччині. З'ясовано успіхи і труднощі демократичного розвитку Словаччини на рівні конституційної консолідації, консолідації партійної системи, консолідації діяльності неформальних політичних акторів, громадянського суспільства і громадянської політичної культури.

Словаччина завершила демократичний транзит і досягла стадії «негативної» консолідації. Результатом демократичних трансформацій у Словаччині є консолідація демократичного режиму через конституціоналізацію і стабілізацію державно-владної системи, інституціоналізацію демократичних правил політичної конкуренції, початкову консолідацію партійної системи, розвиток громадянського суспільства. Відкритою залишається стадія «позитивної» консолідації демократичного режиму в Словаччині, що передбачає вдосконалення механізмів взаємодії громадянського суспільства і державної влади, закріплення громадянської політичної культури.

Ключові слова: *Словацька Республіка, перехід до демократії, консолідація демократії, чинники транзиту.*

Вступ. Словацька Республіка належить до успішних «нових» демократій Центрально-Східної Європи, що відносно швидко досягли стадії консолідованої демократії. Водночас у словацькому випадку важко назвати цей процес «безболісним», оскільки еволюційний поступ у рамках класичної схеми транзиту «лібералізація – демократизація – консолідація» був пригальмований функціонуванням гібридного політичного режиму в середині 1990-х рр. Тим не менш, словацьке суспільство знайшло в собі сили подолати авторитарні загрози, повернутися на шлях демократичного розвитку й успішно завершити транзит у формі консолідованої демократії. Проблема переходу до консолідації демократії є актуальною і для українського суспільства, яке, попри реформні та революційні спроби, вже третє десятиліття залишається в так званій «сірій зоні» політичного розвитку.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз консолідації словацької демократії в розрізі її структурних рівнів та чинників, що вплинули на завершення демократичного транзиту в кінці 1990-х – на поч. 2000-х рр.

Методи дослідження. Структурний вимір консолідованої демократії в Словаччині зумовив необхідність використання методу структурно-функціонального аналізу. Для дослідження інституційних, політико-культурних аспектів демократичної трансформації залучалася методологія неоінституціоналізму та нормативно-ціннісного підходу. Крізь призму концептуальних підходів К. фон Бейме [1], В. Меркеля [4], Дж. Прідхема [7] розглянуто рівні та фази консолідації демократичного режиму в Словаччині.

Результати. У центральноєвропейському контексті особливість і складність словацького транзиту зумовлювалася його чотиривимірною природою: окрім економічної та політичної трансформації, перед суспільством стояло завдання побудови самостійної держави та завершення процесу національної інтеграції [8, с. 13]. Консолідація демократії перебувала в прямій залежності від успішності реалізації цих завдань. Політичні сили, що отримали контроль над транзитом після проголошення самостійності Словацької Республіки (СР), не були орієнтовані на його завершення у формі консолідованої демократії і, відповідно, використовували механізми державо- і націотворення у своїх вузькопартійних інтересах. Політичним результатом їхнього правління було утвердження т.зв. «гібридного» режиму і фактично виключення Словаччини з процесу євроінтеграції. Крах європейських перспектив Словаччини, на фоні успіхів країн-сусідів, сфокусував увагу суспільства на проблемах демократії і виступив своєрідним каталізатором його політичної активності. Консолідація демократичної опозиції, підтримка західної спільноти, активізація громадського сектору, масова електоральна мобілізація – це основні чинники, що призвели до поразки напівавторитарного режиму В. Мечіара в результаті парламентських виборів 1998 р.

Як засвідчує досвід посткомуністичних трансформацій (зокрема й український), подолати недемократичний режим – не означає стати на шлях консолідації демократії. Тим не менш, Словаччині вдалося після парламентських виборів 1998 р. здійснити успішний перехід до консолідованої демократії і в 2004 р. стати членом ЄС і НАТО. Згідно з інтегральними індексами моніторингу «Nations in Transit», починаючи з 1999–2000 рр., міжнародна організація Freedom House постійно відносить Словаччину до консолідованих демократій (індекс від 1 до 2.99) [6]. Причому динаміка емпіричних показників відображає демократичний прогрес не за всіма критеріями аналізу (див. табл.).

Перехід Словаччини до етапу консолідації демократії та реалізація її потенціалу є результатом динаміки і взаємодії комплексу структурних і процедурних чинників.

По-перше, рішучість політичних еліт на шляху до демократії та євроінтеграції поєднувалася з консенсусними формами їх взаємодії щодо ключових питань розвитку держави. Незважаючи на ідеологічну неоднорідність та непрості взаємини коаліційних партій, їм вдалося зберегти достатній рівень згуртованості для реалізації курсу реформ у Словаччині.

По-друге, важливою була пропагандистська, мобілізаційна, інноваційна діяльність «третього» сектору, його підтримка демократичних перетворень, євроінтеграційного курсу і складних ринкових реформ, які далеко не завжди знаходили розуміння словацького суспільства.

По-третє, одним із ключових чинників перетворень був зовнішній вплив із боку демократичної міжнародної спільноти (насамперед ЄС і США), що проявилося в багатоаспектній підтримці демократичних сил і неурядових організацій, політичному заохоченні та тиску на правлячі еліти в аспекті виконання Словаччиною умов вступу до ЄС. Також наявність країн-сусідів з демократичною, прозахідною орієнтацією створювало сприятливе зовнішнє середовище, що допомагало перехідному суспільству у визначенні власної політико-культурної ідентичності й тим самим сприяло формуванню стимулів і умов для консолідації демократії.

Досягнення суспільством стану консолідованої демократії вимірюється взаємозалежними процесами на інституційному, ціннісному та поведінковому рівнях трансформації. Осмислюючи транзитні процеси у країнах ЦСЄ, німецькі політологи В. Меркель [4, с. 144–170] і К. фон Бейме [1, с. 298–299] запропонували модель аналізу демократичної консолідації, яка включає чотири рівні/фази: конституційна консолідація, репрезентативна консолідація (політичні партії і групи інтересів), консолідація діяльності неформальних політичних акторів, консолідація громадянського суспільства. Слід зазначити, що Словаччина реалізувала свій консолідаційний потенціал на цих рівнях з неоднаковою успішністю.

Базовий рівень конституційної консолідації передбачає закріплення правових та інституційних засад демократичного політичного режиму. Конституція СР 1992 р. зафіксувала ключові характеристики парламентської системи правління відповідно до демократичних стандартів, але окремі аспекти формування, функціонування і взаємодії вищих органів влади були врегульовані доволі специфічно і виявилися проблемними в площині політичної боротьби в 1993–1998 рр. У процесі конституційних змін у 1999–2001 рр. було відкориговано роль вищих державних органів у системі розподілу влади, що сприяло відновленню політико-інституційного балансу. Зокрема, серед важливих конституційних змін варто виокремити: запровадження прямих виборів президента; розширення можливостей президента щодо розпуску парламенту; запровадження контрасигнування актів президента з боку голови уряду та уповноважених міністрів; розширення повноважень уряду,

Таблиця

Динаміка показників демократичного розвитку Словаччини за даними проекту «Nations in Transit» (Freedom House) [6].

Роки / Критерій	1999–2000	2001	2002	2003	2004	2005	2010	2015	2018
Виборчий процес	2.50	2.25	1.75	1.50	1.50	1.25	1.75	1.50	1.50
Громадянське суспільство	2.25	2.00	1.75	1.50	1.25	1.25	1.75	1.75	2.00
Незалежність ЗМІ	2.25	2.00	2.00	2.00	2.25	2.25	3.00	3.00	2.75
Демократичність системи правління	-	-	-	-	-	2.00	3.00	3.00	3.00
Демократичність місцевої влади	-	-	-	-	-	2.25	2.50	2.50	2.50
Незалежність судової системи	2.50	2.25	2.00	2.00	2.00	2.00	3.00	3.00	2.75
Рівень корупції	*3.75*	*3.75*	*3.25*	*3.25*	*3.25*	*3.00*	*3.75*	*3.75*	*3.75*

Примітка. Індекси за шкалою від 1 до 7 (1 – найвищий і 7 – найнижчий рівень демократичного розвитку).

які передбачають прийняття колегіальних рішень; посилення статусу і повноважень органів судової влади та ін. На думку Д. Малової та М. Рибара, запровадження прямих виборів президента, обмеження його повноважень і виборча кампанія 1999 р. сприяли загальному процесу демократичної консолідації в Словаччині, оскільки об'єднали різнорідні «антимечарівські» політичні сили, мобілізували їхній електорат, відновили інституційну рівновагу в системі розподілу влади [3, с. 180].

Інші важливі напрями реалізації інституційних змін у 1999–2006 рр. – децентралізація і модернізація публічного управління, корекція виборчого, антикорупційного та інформаційного законодавства, що забезпечило демократичні рамки на різних рівнях політичного процесу. З огляду на ефективність електорального механізму і коаліційний формат формування уряду, в Словаччині створено належні умови для наступного рівня консолідації – консолідації політичних партій і партійної системи.

Консолідація партійної системи забезпечує політичну основу для загальної консолідації демократичного режиму. При цьому консолідовану партійну систему варто розглядати не стільки як обов'язковий критерій консолідованої демократії, а скоріше як чинник, що цьому сприяє. В основі консолідації правлячих еліт упродовж 1997–2002 рр. – антиавторитарний консенсус, а також спільність демократичних і євроінтеграційних цілей. Правлячі партії функціонували в складних політичних умовах, оскільки «мечіарівські» сили не зійшли з політичної арени і намагалися створювати перешкоди на шляху реформ. У контексті парламентських виборів 1998 і 2002 рр. зроблено значний поступ до консолідації партійної системи, оскільки головні партії т. зв. «антимечіарівського» табору (Словацький демократичний і християнський союз, Християнсько-демократичний рух, Партія угорської коаліції) двічі поспіль формували правлячі коаліції. Тоді як їхні головні опоненти – Рух за демократичну Словаччину (РЗДС) і Словацька національна партія (СНП) – опинялися в опозиції. Закріплення демократичного режиму відбулося в результаті парламентських виборів 2002 р. і вступу Словаччини в ЄС у 2004 р., після чого політична взаємодія між партіями на основі ставлення до «мечіарівського» режиму відійшла в минуле. На сучасному етапі розвитку словацької демократії важко говорити про консолідованість партійної системи, оскільки її суб'єктна основа є нестабільною, фрагментованою і поляризованою, але на початку консолідації демократії було забезпечено необхідну партійно-політичну основу.

У процесі конституційно-правового закріплення інституційного дизайну в Словаччині створено умови для інтегрованості всіх політичних акторів у систему демократії і зниження впливу неформальних практик. Неформальні актори (бізнесові групи, військові, радикальні об'єднання) поставлені в умови, коли діяльність у межах установлених правил є для них найбільш прийнятною, і вони не акумулюють ресурси для антидемократичних цілей. Водночас упродовж останнього десятиліття в Словаччині відбувається активізація радикальних, екстремістських сил, які з неформального маргінесу поступово переходять у поле публічної політики, створюючи виклики для демократії.

Найбільш складним аспектом розвитку словацької демократії є консолідація громадянського суспільства і формування громадянської політичної культури. Зміна влади внаслідок парламентських виборів 1998 р. змінила антагоністичний характер відносин між державою і «третім» сектором на більш конструктивний формат. Запрацював інституційний механізм взаємодії уряду та громадських організацій, кадровий потенціал державних органів посилився представниками «третього» сектору, неурядові організації долучилися до розроблення ряду концептуальних документів. Громадські об'єднання та аналітичні центри розгорнули широку діяльність, стимулюючи реформи, підключилися до ініціатив, направлених на інтеграцію Словаччини в європейські та трансатлантичні структури. Але подальший розвиток взаємовідносин уряду та громадських організацій не дозволяє говорити про стабільну інтегрованість «третього» сектору в систему прийняття суспільно значимих рішень. З кінця 1990-х рр. у громадському секторі почалися відцентрові процеси, які ускладнювали діалог з державною владою. Після згортання закордонних програм фінансування брак ресурсів ускладнює діяльність неурядових організацій, насамперед тих, які задіяні у сфері громадської адвокації та контролю за публічною політикою. Навіть у сучасних умовах консолідованої демократії в Словаччині все ще не завершено побудову інституційної системи для забезпечення автономного існування структур громадянського суспільства і надійного їх захисту від негативних наслідків зміни конфігурації політичних сил [5, с. 29].

Консолідація громадянського суспільства тісно пов'язана із закріпленням демократичних цінностей і моделей поведінки, формуванням громадянської політичної культури. Це найбільш проблемний аспект демократичної консолідації, оскільки ціннісна перебудова політичної свідомості – це складний і тривалий процес. Ціннісна чутливість словацького суспільства посилювалася на фоні завищених очікувань від трансформації і ускладнення соціально-економічного становища внаслідок інтенсивних ринкових реформ у 2000-х рр. Складність формування громадянської політичної культури зумовлювалася й історичною слабкістю словацьких ліберально-демократичних традицій і збереженням елементів культури т. зв. «підданського» типу (за підходом Г. Алмонда і С. Верби).

Емпіричні дослідження IVO в кінці 1990-х рр., поряд із поширеністю демократичних цінностей, зафіксували й істотність проблемних характеристик політичної свідомості словацького суспільства – схильність до авторитарності, егалітаризму, патерналізму та етнічної інтолерантності [2, с. 3]. З часом питома вага цих ціннісних деструктивів у масовій свідомості послабилася, але темпи цієї перебудови були дуже повільними, що ставало на заваді консолідації громадянського суспільства як складової частини консолідації демократії.

Інший проблемний аспект консолідації демократичного режиму – це довіра громадян до політиків і владних інститутів. Соціологічні заміри IVO впродовж 2003–2016 рр. засвідчили високий рівень суспільної недовіри до партій, уряду, парламенту, системи юстиції і судів, яким стабільно не довіряли більшість респондентів [5, с. 80]. За таких умов важко говорити про завершення консолідації демократії на рівні досягнення ціннісного консенсусу між елітами і масами.

В аспекті відображення досягнень і орієнтирів розвитку консолідованої демократії в Словаччині вартим уваги є концептуальний підхід Дж. Прідхема, який виокремлює т. зв. «негативну» та «позитивну» консолідацію демократії [7, с. 20–21]. Негативна консолідація передбачає досягнення часткового ступеня консолідації демократичного режиму і включає в себе вирішення проблем, що залишилися від перехідного етапу демократизації, а також стримування, послаблення або усунення серйозних викликів демократії. Важлива роль на даному етапі відводиться демократичній орієнтованості політичних еліт. Позитивна консолідація передбачає закріплення демократичних цінностей як на елітарному, так і на масовому рівнях, а тому потребує відповідних змін у політичній культурі. Позитивна консолідація передбачає довгострокові зміни, тоді як негативна може бути досягнута за більш короткий проміжок часу [7, с. 20].

Словаччина завершила демократичний транзит і досягла стадії негативної консолідації, в межах якої конституційно-правовими і політичними засобами було усунуто демократичні «дефіцити» і ризики, посилено стабільність владних інститутів. Політичний вплив антидемократичних, антисистемних сил значно послабився. Важливе значення на даному етапі мав демократичний консенсус правлячих еліт, який базувався на «антимечіарівській» основі та євроінтеграційних цілях.

Вирішальне значення для перспектив позитивної консолідації – це взаємодія між елітним і масовим рівнями суспільства, досягнення консенсусу щодо демократичних цінностей і моделей поведінки. Вище окреслено ключові проблеми словацького суспільства на рівні громадянської політичної культури. Тому відкритою залишається стадія позитивної консолідації демократичного режиму в Словаччині, що передбачає вдосконалення взаємодії громадянського суспільства і державної влади, закріплення громадянської політичної культури. На етапі завершення консолідації важливе значення мають й інші структурні чинники впливу: дієвість державно-управлінської системи та інститутів політичної репрезентації, ефективність економіки та ріст матеріального добробуту громадян, включеність країни в європейські та міжнародні структури, що в динамічній взаємодії з процедурними чинниками стабілізує режим ліберальної демократії.

Висновки. Результатом демократичних трансформацій у Словаччині в кінці XX – на початку XXI ст. є консолідація демократичного режиму через конституціоналізацію і стабілізацію державно-владної системи, інституціоналізацію демократичних правил політичної конкуренції, початкову консолідацію партійної системи, розвиток громадянського суспільства. Водночас перебіг політичних процесів у сучасній Словаччині засвідчує, що консолідаційні процеси не завершені, принаймні на рівні громадянського суспільства та громадянської політичної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Beyme K.V. Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der «Transitologie». Eastern European research after the system change. Osteuropa, 1999. Vol. 49. №. 3. P. 285–304.

2. Krivý V. Hodnotové orientácie, kolektívne identity a hodnotové štiepenie v slovenskej spoločnosti. Values, collective identities and value differentiations in Slovak society. Slovenský národopis, 2005. Vol. 53 (3). P. 262–284.

3. Malová D., Rybar M. (2008). Slovakia's Presidency: Consolidating Democracy by Curbing Ambiguous Powers. In: Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe. Elgie R., & Moestrup S. (Eds.). Manchester, 2008. P. 180–200.

4. Merkel W. Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung. System transformation. An introduction to the theory and practice of transformation research. Opladen : L+B, 1999.

5. Mesežnikov G., Strečanský B. (Ed.). Občianska spoločnosť na Slovensku: Krízy, križovatky, výzvy. Civil society in Slovakia: Crises, crossroads, challenges. Bratislava : IVO, 2017.

6. Nations in Transit. 2018. Slovakia. URL: https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/slovakia

7. Pridham G. Dynamics of Democratization: a Comparative Approach. London and New York : Continuum, 2000.

8. Szomolányi, S. Kľukatá cesta Slovenska k demokracii. Slovakia's Crooked Path to Democracy. Bratislava : Stimul, 1999.

The consolidation of democracy as the final stage of transit in the Slovak Republic

Klyuchkovych Anatoliy Yuriyovych

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science and State
Administration
of Uzhhorod National University
University str., 14, Uzhhorod, Ukraine

Slovakia's transition to a consolidated democracy was successfully completed, but its transit trajectory was more complicated than in other countries of Central Europe. The purpose of the article is to analyze the process of consolidation of democracy in the Slovak Republic, its main levels and factors that influenced on completion of democratic transit at the end of 1990s – at the beginning of 2000s.

In the Slovak Republic the dynamics of the transformation processes demonstrated the interdependence of the influence of procedural factors and the structural context. The factors contributing to democratic consolidation in Slovakia have been singled out: the democratic consensus of political elites, the activities of the «third» sector, the influence of the international community.

Through the prism of conceptual approaches of K. v. Beyme, W. Merkel, G. Pridham, the structural levels and phases of the consolidation of democracy in Slovakia are analyzed. The successes and difficulties of democratic development of Slovakia at the level of constitutional consolidation, consolidation of the party system, behavioural consolidation of informal actors, consolidation of civil society and civic political culture are revealed.

Slovakia has completed the democratic transit and has reached a stage of «negative» consolidation. The result of democratic transformations in Slovakia is the consolidation of the democratic regime through the constitutionalization and stabilization of the state power system, the institutionalization of democratic rules of political competition, the initial consolidation of the party system and the development of civil society.

The stage of «positive» consolidation of the democratic regime in Slovakia remains open. It provides improving the mechanisms of interaction between civil society and state power, consolidating the civic political culture in society.

Key words: *Slovak Republic, transition to democracy, democracy consolidation, factors of the transition.*

Костенко
Андріана Миколаївна

Роль євроклубів у проведенні інформаційних кампаній із питань євроінтеграції

УДК 327
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-46-51

Костенко Андріана Миколаївна
кандидат політичних наук, доцент,
докторант
Сумського державного університету
вул. Римського-Корсакова, 2,
Суми, Україна

Суперечності євроінтеграційних процесів України, поширення невиправданих очікувань у громадян щодо ЄС зумовлюють незадоволеність у суспільстві від темпів та ефективності євроінтеграційних процесів України. Згідно із соціологічними опитуваннями, поряд із підтримкою населенням євроінтеграційного курсу спостерігається низький рівень поінформованості українців щодо взаємодії України з Європейським Союзом, впровадження програм ЄС, особливостей євроінтеграційних реформ. Тому інформаційні кампанії з питань євроінтеграції є важливою складовою частиною євроінтеграційної політики. Важливу роль у зазначеному контексті відіграє молодь, залучення якої до участі в європейських ініціативах, громадській діяльності, реалізації проектів та поширення інформації про ЄС відбувається через євроклуби.

Метою дослідження є вивчення ролі євроклубів у проведенні молодіжних інформаційних кампаній з питань європейської інтеграції України. Методи дослідження – контент-аналіз сайту Євроклубів в Україні, новин про проведені заходи, звітів міжнародних проектів.

Результати дослідження свідчать, що: ефективність і результативність інформаційних кампаній залежить від сегментації аудиторії; євроклуби виконують роль «інформатора» з питань організації та реалізації міжнародних програм й ініціатив Європейського Союзу, залучають учнівську та студентську молодь до громадської й волонтерської діяльності, обміну досвідом у всіх сферах життя. Проте євроклубам не вдалося налагодити спільний майданчик для спілкування, та часто їхні інформаційні кампанії не скоординовані. Державний і місцеві бюджети не виділяють кошти на організаційну та проектну підтримку євроклубів, а основними джерелами їх фінансування є або особисті ресурси навчальних закладів, або кошти міжнародних фондів і партнерів. Про результативність діяльності євроклубів можуть свідчити соціологічні дослідження, згідно з якими 38% молоді висловлюють позитивне ставлення до ЄС. Крім того, молодь активно бере участь у знакових подіях нашої держави, які привели до суспільно значущих змін в Україні. Отже, системна і розгалужена діяльність євроклубів дозволяє учасникам набувати досвіду організації інформаційних кампаній та проектної діяльності; отримувати знання про євроінтеграційні процеси і засади функціонування Європейського Союзу; формувати лідерські навички та активну громадську позицію.

Ключові слова: *євроклуб, інформаційна кампанія з питань євроінтеграції, Європейський Союз, волонтерська діяльність, мобільність молоді, розвиток міжкультурного діалогу, демократичні ініціативи та проекти.*

Вступ. Суперечливий характер втілення державної політики у сфері євроінтеграції, поширення невиправданих очікувань у громадян щодо ЄС зумовлюють незадоволеність у суспільстві від темпів та ефективності євроінтеграційних процесів України. Результати соціологічних досліджень свідчать про підтримку з боку населення євроінтеграційного курсу. Поряд із цим спостерігається низький рівень поінформованості населення щодо взаємодії України з Європейським Союзом, впровадження програм ЄС, особливостей євроінтеграційних реформ тощо [6]. Таким чином, інформаційні кампанії залишаються важливою складовою частиною європейської інтеграції. Адже інформація дозволяє людині ухвалювати більш структуровані, раціональні, свідомі рішення щодо політики, а отже, і позиціонувати себе щодо певних процесів у країні, зокрема і євроінтеграції.

Ефективність реалізації перетворень, спрямованих на європейський вибір України, значним чином залежить від підтримки з боку громадськості. Важливу роль, у зазначеному контексті, відіграє молодь. Однією з форм залучення молоді до участі у європейських ініціативах, громадській діяльності, реалізації проектів та поширення інформації про ЄС є євроклуби.

Мета та завдання. Метою дослідження є вивчення ролі євроклубів у проведенні молодіжних інформаційних кампаній з питань європейської інтеграції України. Відповідно до мети завданнями дослідження є:

– обґрунтувати необхідність сегментації аудиторії при плануванні та проведенні інформаційних кампаній з євроінтеграції;

– проаналізувати особливості інформування молоді стосовно європейської інтеграції шляхом оцінки існуючих практик діяльності євроклубів в Україні;

– визначити роль інформаційної діяльності євроклубів щодо євроінтеграційної політики України.

Методи дослідження – контент-аналіз сайту Євроклубів в Україні, новин про проведені заходи, звітів міжнародних проектів.

Результати. Значна кількість наукових робіт українських дослідників присвячена аналізу проведення інформаційних кампаній з питань євроінтеграції [1; 9]. Інформаційна кампанія – це комплексна система засобів впливу на певні групи населення (цільові групи) за допомогою різних

способів та каналів інформування та навчання з метою спонукання до прийняття нових, корисних для них самих і для суспільства моделей поведінки у визначеній сфері життя [2, с. 39]. На нашу думку, метою інформаційної кампанії з питань євроінтеграції є мотивування аудиторії до підтримки євроінтеграційної політики держави, проведення реформ, необхідних для подальшого вступу до ЄС, легітимації політики держави в цьому контексті, розвиток громадянського суспільства, поширення європейських цінностей тощо.

Дослідження Е. Роджерса дозволили визначити, що сегментація аудиторії під час планування та проведення інформаційних кампаній дозволяє включити в її план схожості між організаторами та цільовою аудиторією [14]. Власне, це свідчить, що саме проведення інформаційної кампанії, зорієнтованої на конкретну цільову групу, зумовлює більшу її ефективність. Тому в державах-членах Європейського Союзу та країнах-кандидатах євроклуби відігравали роль одного з важливих джерел інформації та поширення спільних європейських цінностей серед молоді [16]. Ідея створення шкільних європейських клубів належить Маргариті Белард – національному координатору програми «Європейський вимір в освіті» [12].

П. Кендзьор [4, с. 26] наголошує на тому, що євроклуб об'єднує однодумців, підкреслюючи на рівноправних стосунках його членів. За визначенням Української мережі європейських клубів [10], євроклуби сприяють творчій реалізації її членів. Дослідники С. Луценко, А. Горон, О. Каленик [9] підкреслюють принцип добровільності участі школярів у дитячому громадському об'єднанні та вважають євроклуб формою співпраці вчителів та учнів, яка охоплює різноманітні сфери. Як бачимо, діяльність євроклубів спрямована насамперед на школярів та студентську молодь.

Перші українські євроклуби були засновані ще у 1995 році за прикладом подібних організацій в Європі. За даними сайту [5], в Україні сьогодні налічується більше 2000 молодіжних євроклубів, і це переважно шкільні євроклуби. Організаційно вони оформлені як неурядові організації. Європейські клуби, що набувають статусу окремої неурядової організації, частіше створюються студентами вищих навчальних закладів або лідерами громадських організацій. А ті, що виникають при загальноосвітніх школах, не реєструються як окремі неурядові організації. Вони створюються і діють на підставі Статуту, розробленого за участю вчителів, дирекції, учнів і батьків та затвердженого директором установи. Така організаційна форма діяльності євроклубу може бути реалізована і у вищих навчальних закладах за участю ректорату, органів студентського самоврядування, кафедр тощо.

У межах дослідження ми визначили основні форми роботи євроклубів шляхом аналізу з відкритих джерел їхніх Статутів, новин про заходи, звітів та інформації про діяльність міжнародних проектів та донорів.

Згідно зі статутами шкільних і студентських європейських клубів основними формами їхньої роботи є:

– засідання членів та обговорення актуальних питань, пов'язаних з відносинами між Європейським Союзом та Україною;

– місцеві/регіональні/всеукраїнські молодіжні практичні семінари і конференції;

– проведення виставок фотографій, малюнків, плакатів, конкурсів, випуск інформаційних матеріалів (стінгазет, європейських куточків у класах і бібліотеках) на теми, пов'язані з Європою та Європейським Союзом;

– організація тренінгових занять, рольових ігор, квестів, акцій, проектів;

– літературні та мистецькі вечори, на яких учасники знайомляться з творчою спадщиною відомих європейських авторів;

– інформаційні кампанії, спрямовані на місцеву громадськість (зустрічі, лекції, вистави, вікторини);

– публікація та розповсюдження літератури на європейську тематику;

– зв'язки з європейськими партнерами та молодіжні обміни;

– конкурси (на кращий малюнок, наукове дослідження);

– робота з молодшими членами (учнями початкової і середньої школи).

Тобто євроклуби у своїх статутах визначають широкий спектр діяльності, яка охоплює як вивчення та дослідження питань євроінтеграції, тематичні обговорення, так і реалізацію конкретних проектів і обмін досвідом.

Що стосується реалізації на практиці зазначених планів, то можемо відстежити їх шляхом аналізу засобів масової комунікації. Зокрема, інформація про діяльність євроклубів висвітлюється в інтернет-виданнях, у періодичних виданнях регіонів України та зарубіжжя. Майданчиком для спілкування євроклубівців є сайт «Євроклуби в Україні» [5], де публікуються новини про діяльність євроклубів, відбувається обговорення ініціатив, здійснюється обмін досвідом тощо.

Сайт Євроклубів в Україні містить доволі непоганий контент. Проте аналіз динаміки постів із часу його функціонування за кожен рік свідчить, що найбільша активність на сайті була у 2011 році, а з наступними роками вона почала коливатися і йти на спад. Із середини 2017 року взагалі інформація майже не поновлюється. Це може свідчити про те, що євроклубам не вдалося налагодити спільний майданчик для спілкування. Поряд із цим сайт дозволяє знайти контакти євроклубів у різних областях України та відстежити їхню реальну діяльність.

Аналіз офіційного сайту Євроклубів в Україні дозволяє виявити напрями та форми їхньої роботи з молоддю. Бачимо, що Євроклуби найбільш активні в проведенні святкових заходів до Дня Європи та інших свят європейських країн, а також у поширенні інформації про Євросоюз і відносини між Україною і ЄС. Цікавою формою їхньої роботи є створення заочних подорожей, що дозволяє поширити комплексні знання про країни Євросоюзу. Учасники розробляють і презентують маршрут по країнах ЄС, розповідаючи про державу, її традиції, туристично привабливі місця.

Крім того, значним є внесок Євроклубів в особистий розвиток своїх учасників, надання їм доступу до сучасної неформальної освіти. Важливе місце серед них займає участь їхніх членів у творчих конкурсах, змаганнях з євростудій. Поряд із цим лише незначна частина Євроклубів є активною в проведенні міжнародних молодіжних обмінів, організації поїздок своїх учасників за кордон, реалізації проектів за кошти державного чи місцевого бюджету, міжнародних фондів.

Якщо говорити про підтримку євро клубів, то наш аналіз свідчить, що державний і місцеві бюджети не виділяють кошти на таку діяльність, а покладають це на власні ресурси навчальних закладів, тоді як міжнародні партнери намагаються виділяти фінансові ресурси на організаційну й інформаційну підтримку українських євроклубів. Наразі в Україні існує низка програм, спрямованих на роботу з молоддю. Їхньою метою є: розширення інформаційного поля про Європейський Союз шляхом залучення молоді до активної діяльності, в тому числі волонтерської; усвідомлення молоддю європейського громадянства; розвиток міжкультурного діалогу; підтримка молодіжних обмінів, демократичних ініціатив та проектів. Підтримку розвитку євроклубів в Україні надають Представництво Європейської Комісії в Україні, Міжнародний фонд «Відродження», Польсько-Американсько-Українська Ініціатива про Співпрацю (ПАУСІ), Фонд ім. Стефана Баторія, Міністерство закордонних справ Польщі тощо.

Питання обміну досвідом на базі Євроклубу здійснюється через залучення учнів до проектної діяльності, участі в різноманітних конкурсах, молодіжних ініціативах, програмах за кошти міжнародних партнерів України [7, с. 390]. Так, за підтримки Європейського Союзу реалізуються різноманітні програми, спрямовані на всі сфери життя. Окремим пунктом виділяються програми, орієнтовані на розвиток молоді віком від 13 до 30 років. Наприклад, Еразмус+, програма «Молодь в дії» (2007–2013), яка є продовженням програм «Молодь для Європи» (1989–1999), «Європейська волонтерська служба» (1996–1999), «Молодь» (2000–2006), що передбачають участь у молодіжному обміні, молодіжних ініціативах, молодіжних проектах демократії, пілотних проектах співробітництва тощо [15, с. 3].

Еразмус+ фінансує мобільність для підтримки молоді та молодіжних працівників через міжнародну неформальну освіту – Європейська волонтерська служба, обміни та політичні дебати. За результатами статистичного звіту участі України, в проектах мобільності молоді лише протягом 2014–2018 рр. 9000 представників молоді й молодіжних працівників отримали фінансування для обміну досвідом з колегами з Європи [13]. До молодіжного обміну активно долучалися українські євроклуби. Молодіжні обміни дали їм змогу приймати гостей або бути прийнятими групою з іншої країни, налагодити співпрацю між лідерами Євроклубів, обговорювати і вирішувати актуальні проблеми. Зазначена програма ґрунтується на неформальній освіті й має на меті сприяння активному громадянству молоді загалом і європейському громадянству зокрема; розвиток солідарності й толерантності між молодими людьми, особливо для зміцнення соціального зв'язку в Європейському Союзі; посилення взаєморозуміння між молодими людьми з різних країн; сприяння розвитку якісних систем підтримки молодіжної діяльності й життєздатності громадських організацій у молодіжній сфері; поширення європейської співпраці в молодіжній сфері.

Євроклуби активно долучаються до поширення європейських цінностей серед молоді. Так, одним із таких засобів є виховання толерантності серед школярів. Мережа євроклубів системно проводить Тижні толерантності. Мета таких заходів – поінформувати громадськість про зміст європейської цінності – толерантності та привернути увагу до проблем нетерпимості до різних груп в Україні. Зокрема, у 2017 році в межах Тижнів толерантності у Вінниці, Дніпрі, Кропивницькому, Миколаєві, Івано-Франківську, Сумах, Рівному, Чернівцях, Черкасах, Харкові, Хмельницькому та Кременчуці під егідою Мережі Центрів європейської інформації України відбулися різноманітні заходи на тематику толерантності: мистецькі асорті, тренінги, клуби толерантного кіно, рольові ігри, конференції, творчі вечори та зустрічі. Також у цих містах відбулися виставки творчих робіт молоді загальноукраїнського конкурсу на тематику толерантності. На конкурс було подано більше 200 творчих робіт від школярів, студентів та європейських клубів України, які відобразили своє бачення толерантності через малюнок, аплікацію, глиняні та пластилінові композиції, відеоролики тощо [3, с. 284].

Чи не єдиною загальноукраїнською тематичною інформаційною кампанією євроклубів можемо вважати Дні Європи в Україні. Активно залучаються до проведення Днів Європи як органи державної влади та місцевого самоврядування, так і громадський сектор. Зазначена інформаційна кампанія

побудована за класичною моделлю, яка передбачає широке залучення аудиторії через сегментованість заходів, що розраховані на різного глядача. Наприклад, для молоді влаштовують концерти європейських та українських виконавців, молодіжні ігри. Для людей старшого віку працюють інформаційні центри в наметовому містечку, де кваліфіковані фахівці надають інформацію про Європейський Союз, його членів, переваги вступу України до цієї організації. У павільйонах країн-учасниць ЄС усі бажаючі можуть отримати інформацію про дані країни, їхню культуру, економіку та шлях до вступу в Європейський Союз.

Тож, як бачимо, євроклуби в Україні проводять системну та розгалужену діяльність, спрямовану на інформування молоді з питань європейської інтеграції. Проте може виникнути питання, наскільки результативною є така діяльність. Підтвердженням результативності діяльності євроклубів можуть бути результати досліджень, згідно з якими 49% українців висловлюють позитивне ставлення до ЄС, причому найвищий рівень підтримки ЄС спостерігається серед молоді (38% у віці від 15 до 34 років). У дослідженні зазначається, що прихильники ЄС серед молоді цікавляться освітніми та культурними програмами Європейського Союзу [11]. Ще один момент, який певною мірою вказує на проєвропейські погляди молоді та певний вклад євроклубів, що діють на базі навчальних закладів, – це участь молодих людей у знакових подіях, які призвели до суспільно значущих змін. І Революція на граніті, і Помаранчева революція, і Євромайдан починалися з дій молоді, саме активної її частини. Молодим людям вже не потрібно зайвий раз говорити про переваги від євроінтеграції для України, навпаки, молодь сама активно відстоює євроінтеграційний курс. Загалом бачимо, що саме дії молоді часто стають поштовхом до змін в Україні.

Висновки. Таким чином, результати нашого дослідження свідчать, що:

1. Сегментація аудиторії під час планування і проведення інформаційних кампаній з євроінтеграції дозволяє включити, вмотивувати цільову аудиторію до відповідних політичних дій та зумовлює більшу її ефективність.

2. Проведений нами аналіз сайту Євроклубів в Україні, новин про проведені заходи, звітів міжнародних проектів свідчить, що Євроклуби є активними учасниками та суб'єктами інформаційних кампаній щодо європейської інтеграції. Вони беруть участь не лише в організації та проведенні масових заходів, але й залучають кошти міжнародних проектів на міжнародні молодіжні обміни та проекти, підвищують рівень поінформованості молоді, рівень їхньої громадянської активності тощо. Євроклуби виконують роль «інформатора» з питань організації й реалізації міжнародних програм та ініціатив Європейського Союзу, залучають учнівську та студентську молодь до громадської та волонтерської діяльності, обміну досвідом у всіх сферах життя.

3. Поряд із цим євроклубам не вдалося налагодити спільний майданчик для спілкування, та часто їхні інформаційні кампанії не скоординовані.

4. Державний і місцеві бюджети не виділяють кошти на організаційну та проектну підтримку євроклубів, а основними джерелами їх фінансування є або особисті ресурси навчальних закладів, або кошти міжнародних фондів та партнерів.

5. Про результативність діяльності євроклубів можуть свідчити результати соціологічних досліджень, згідно з якими 38% молоді висловлюють позитивне ставлення до ЄС. Крім того, молодь активно бере участь у знакових подіях нашої держави, які призвели до суспільно значущих змін в Україні.

Отже, можемо зробити висновок, що системна та розгалужена діяльність євроклубів дозволяє учасникам набувати досвіду організації інформаційних кампаній та проектної діяльності; отримувати знання про євроінтеграційні процеси та засади функціонування Європейського Союзу; формувати лідерські навички та активну громадську позицію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баровська А.В. Порівняльний аналіз українського та польського законодавства з питань інформування населення стосовно європейської інтеграції. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/txts/POLITICHNI/08- BAROVSKA.pdf

2. Грицяк Н.В., Баровська А.В. Інформаційні кампанії як механізм підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері євроінтеграції. *Стратегічні пріоритети.* 2007. № 2 (3). С. 37–44.

3. Досвід роботи євроклубів загальноосвітніх закладів з організації та проведенні Днів толерантності. «Молодий вчений». 2017. № 6 (46). С. 283–287. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6/64.pdf

4. Євроклуби в Україні: організація роботи та успішний досвід : методичний посібник / за ред. П.І. Кендзьора. Львів : ЗУКЦ, 2008. 56 с.

5. Євроклуби в Україні. Сайт. URL: http://www.euroclubs.org.ua/p/blog-page.html

6. Європейська інтеграція у вимірі громадської думки. Фонд *«Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.* URL: https://dif.org.ua/article/evropeyska-integratsiya-u-vimiri-gromadskoi-dumki

7. Кирпа А.В. Євроклуби в загальноосвітніх навчальних закладах як осередки пропагування міжнародних програм з питань освіти та обміну досвідом. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2013. Вип. 28 (81). С. 388–398.

8. Лазарук М.М. Особливості політики України та Польщі в інформаційній сфері у контексті європейського вибору (порівняльний аналіз) : автореф. дис. … канд. політ. н.: 23.00.04. Чернівці, 2009. 24 с.

9. Луценко С.М., Горон А.В., Каленик О.В. Особливості організації та діяльність Євроклубу в загальноосвітніх навчальних закладах : методичний посібник для педагогів-організаторів та координаторів євроклубів у загальноосвітніх навчальних закладах. Суми, 2009. 42 с. URL: http://ndcsoippo.at.ua/_fr/0/__.pdf

10. Українська мережа європейських клубів. Європейський простір; *Портал проєвропейського громадянського суспільства України.* URL: http://eu.prostir.ua/in/39901.html

11. Annual Survey Report: Ukraine 3 rd Wave (Spring 2018) / Open Neighbourhood – Communicating for a stronger partnership: connecting with citizens across the Eastern Neighbourhood. 2018. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2018-07/EU%20NEIGHBOURS%20east_AnnualSurvey2018%20report_UKRAINE.pdf

12. Belard M. European clubs. Secondary education for Europe. *Council of Europe.* 1993. 73 p.

13. ERASMUS+. URL: http://erasmusplus.org.ua/erasmus/147-molod/2070-statystyka-uchasti-ukrainy-v-proektakh-molodi-2014-2018-rr.html

14. Rogers Everett M. Communication and Development: The Passing of the Dominant Paradigm. 1976. URL: http://www.cf-hst.net/unicef-temp/doc-repository/doc/doc478697.pdf

15. Youth in Action: Programme guide / commission (Council) of Europe partnership in the field of Youth. Brussels : Council of Europe – Directorate of Youth and Sport «The Partnership». 2012. 154 p,

16. Working with young people: the value of youth work in the European Union. 2014. URL: http://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/study/youth-work-report_en.pdf

REFERENCES:

1. Barovska, A. V. (Ed.). Porivnialnyi analiz ukrainskoho ta polskoho zakonodavstva z pytan informuvannia naselennia stosovno yevropeiskoi intehratsii. [Comparative analysis of the Ukrainian and Polish legislation on informing the population regarding European integration]. [in Ukrainian].

2. Hrytsiak N. V. (Ed.). (2007). Informatsiini kampanii yak mekhanizm pidvyshchennia efektyvnosti realizatsii derzhavnoi polityky u sferi yevrointehratsii. [Information campaigns as a mechanism for increasing the efficiency of the implementation of state policy in the field of European integration]. Stratehichni priorytety. № 2 (3). [in Ukrainian].

3. Dosvid roboty yevroklubiv zahalnoosvitnikh zakladiv z orhanizatsii ta provedenni Dniv tolerantnosti. [Experience of work of Euroclubs of general educational institutions on organizing and conducting Days of Tolerance]. Molodyi vchenyi. (2017). № 6 (46). 283–287. Retrieved from http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6/64.pdf. [in Ukrainian].

4. Yevrokluby v Ukraini: orhanizatsiia roboty ta uspishnyi dosvid. Metodychnyi posibnyk [Euroclubs in Ukraine: organization of work and successful experience. Methodical Manual]. Lviv. 2008. [in Ukrainian].

5. Yevrokluby v Ukraini. Sait. [Euroclubs in Ukraine]. – Retrieved from http://www.euroclubs.org.ua/p/blog-page.html. [in Ukrainian].

6. Yevropeiska intehratsiia u vymiri hromadskoi dumky [European Integration in the Measure of Public Opinion]. Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva. Retrieved from https://dif.org.ua/article/evropeyska-integratsiya-u-vimiri-gromadskoi-dumki. [in Ukrainian].

7. Kyrpa A. V. (Ed). (2013). Yevrokluby v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh yak oseredky propahuvannia mizhnarodnykh prohram z pytan osvity ta obminu dosvidom. [Euroclubs in general educational institutions as centers for the promotion of international educational programs and the exchange of experience]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Vyp. 28 (81). 388–398. [in Ukrainian].

8. Lazaruk M.M. (Ed). (2009). Osoblyvosti polityky Ukrainy ta Polshchi v informatsiinii sferi u konteksti yevropeiskoho vyboru (porivnialnyi analiz) [Features of the policy of Ukraine and Poland in the information sphere in the context of European choice (comparative analysis)]. Chernivtsi. [in Ukrainian].

9. Lutsenko S. M., Horon A. V., Kalenyk O. V. (Ed). (2009). Osoblyvosti orhanizatsii ta diialnist Yevroklubu v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Features of the organization and activity of the Euroclub in general education institutions]. Sumy, Retrieved from http://ndcsoippo.at.ua/_fr/0/__.pdf. [in Ukrainian].

10. Ukrainska merezha yevropeiskykh klubiv [Ukrainian network of European clubs]. Yevropeiskyi prostir; Portal proievropeiskoho hromadianskoho suspilstva Ukrainy. Retrieved from http://eu.prostir.ua/in/39901.html. [in Ukrainian].

11. Annual Survey Report: Ukraine 3 rd Wave (Spring 2018). Retrieved from https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2018-07/EU%20NEIGHBOURS%20east_AnnualSurvey2018%20report_UKRAINE.pdf. [in English].

12. Belard M. (Ed). (1993). European clubs. Secondary education for Europe. [in English].

13. ERASMUS+. Retrieved from http://erasmusplus.org.ua/erasmus/147-molod/2070-statystyka-uchasti-ukrainy-v-proektakh-molodi-2014-2018-rr.html. [in English].

14. Rogers Everett M. (Ed). (1976). Communication and Development: The Passing of the Dominant Paradigm. Retrieved from http://www.cf-hst.net/unicef-temp/doc-repository/doc/doc478697.pdf. [in English].

15. Youth in Action: Programme guide. Commission (Council) of Europe partnership in the field of Youth. Brussels. [in English].

16. Working with young people: the value of youth work in the European Union. (2014). Retrieved from http://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/study/youth-work-report_en.pdf. [in English].

The role of Euroclubs in conducting information campaigns on European integration

Kostenko Andriana Mykolaivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Doctoral Student
of Sumy State University
Rymskyi-Korsakov str., 2, Sumy, Ukraine

The contradictions in the European integration processes of Ukraine, the spread of unjustified expectations among citizens about the EU cause dissatisfaction in the society of the pace and effectiveness of the European integration processes of Ukraine. According to sociological surveys, along with the support of the population of the European integration course, there is a low level of Ukrainians' awareness of Ukraine's interaction with the European Union, the implementation of EU programs, and the peculiarities of European integration reforms. Therefore, information campaigns on European integration are an important part of the European integration policy. Young people play an important role in this context. They involvement in European initiatives, public activities, project implementation and the dissemination of information about the EU takes place through Euroclubs.

The purpose of the study is to study the role of Euroclubs in conducting youth information campaigns on European integration issues in Ukraine. Research methods - content analysis of the Euroclub website in Ukraine, news about the events, reports of international projects.

The results of the study indicate that: the effectiveness and effectiveness of information campaigns depends on the segmentation of the audience; Euroclubs play the role of "informant" on the organization and implementation of international programs and initiatives of the European Union, involve student and student youth in public and volunteer activities, exchange of experience in all spheres of life. However, the Euroclubs failed to establish a common ground for communication and often their information campaigns are not coordinated. State and local budgets do not allocate funds for organizational and project support of Euroclubs, and the main sources of their financing are either personal resources of educational institutions, or funds of international funds and partners. Evidence of the performance of Euroclubs can be witnessed by sociological studies, according to which 38% of young people express a positive attitude towards the EU. In addition, young people are actively involved in the iconic events of our state, which led to socially significant changes in Ukraine. Consequently, the systematic and extensive activities of Euroclubs allow participants to gain experience in organizing information campaigns and project activities; to get knowledge about the European integration processes and principles of functioning of the European Union; to develop leadership skills and active social position.

Key words: *Euroclub, information campaign on European integration, European Union, volunteering, youth mobility, development of intercultural dialogue, democratic initiatives and projects.*

Лясота
Аліна Євгенівна

Проблема політичної нестабільності: стратегії підвищення інституційної спроможності перехідних систем на прикладі України

УДК 321.278
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-1-52-57

Лясота Аліна Євгенівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
вул. Наукова, 13,
Дніпро, Україна

Стаття присвячена дослідженню феномена перехідних політичних систем, факторів нестабільності, породжених трансформаційними процесами, що актуалізує питання вироблення стратегії і тактики інституційного будівництва в Україні. Відсутність універсальних підходів до цієї проблематики призводить до необхідності вироблення особливого підходу до окремо взятої політичної системи.

Актуальність роботи полягає в необхідності дослідження політико-інституційних аспектів політичної стабільності перехідних суспільств. Трансформаційні зрушення, що охопили глобальний політичний простір у другій половині 20 ст., спонукали наукове, експертне та політичне середовище до нового погляду на процеси, що відбуваються в перехідних суспільствах, і, відповідно, до пошуку нових підходів у дослідженні політико-інституційних параметрів трансформаційних політичних процесів.

Розроблення ефективної, стабільної політичної системи та інститутів пов'язано з процесом впровадження такого інституційного проекту, який сприятиме узгодженню формальних та неформальних норм, практики і процедур. У цьому контексті особливо важливі демонтаж і заміна таких соціальних практик (які у свою чергу екстраполюються на політичну сферу), які сприяють знищенню або гібридизації демократичних політичних інститутів, перешкоджають демократичним перетворенням.

Ключові слова: *політична стабільність/нестабільність, інституційне будівництво, демократичний транзит, консолідована демократія, політична модернізація, інституційний дизайн, політична система, політичний режим.*

Вступ. Суть інституційних інновацій як явища інституційного дизайну полягає у встановленні взаємодії між старими правилами, нормами і процедурами та новими. Інституційні трансформації, відповідно до фундаментальних засад інституціоналізму, представляють собою процес якісних і кількісних змін, перетворень у політичній, соціальній, економічній та правовій сфері. Цей процес може відбуватися еволюційно (як вибір інститутів, що задовольняють потреби більшості агентів) чи з раціональних позицій – вибір моделей, правил та процедур, детермінованих інтересами акторів [7, с. 62]. Такий підхід до інституційних інновацій є особливо актуальним у межах історичного інституціоналізму.

Конститутивною рисою всіх перехідних режимів є відсутність загальноприйнятих та визнаних агентами політичного середовища демократичних інституцій, норм і процедур, що структурують та визначають процес і діяльність політичних акторів. Саме ці інституції детермінують процедуру розроблення, ухвалення та прийняття політичних рішень; визначають процес конкуренції, зосереджуючи його в легальному просторі; формують механізми задоволення агентами власних інтересів. Наслідком відсутності демократичних правил та процедур є невпевненість акторів політичного життя в можливості досягнення власних цілей у формальному, відкритому політичному просторі. Процес досягнення політичної стабільності в такому хаотичному та непередбачуваному середовищі контекстуально вступає в залежність від, як правило, неформальних угод між елітарними групами політичного середовища. Дані «пакти» надають можливість долати конфлікти, уникаючи насилля, знижуючи руйнівний потенціал протистояння та фактичні втрати агентів у політичному просторі [3, с. 28].

Окремі аспекти вказаної проблематики всебічно висвітлюються в працях таких учених, як Т. Парсонс, С. Хантингтон, Д. Істон, Ф. Шміттер, А. Пшеворський, О. Стойко, К. Тищенко, А. Крап, І. Ищенко. В Україні, незважаючи на доволі широкий спектр наукових публікацій із проблем політичної нестабільності, поза увагою залишається розробка нових стратегій підвищення інституційної спроможності перехідних систем, нових підходів у дослідженні політико-інституційних параметрів трансформаційних політичних процесів.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є дослідження стратегії підвищення інституційної спроможності перехідних систем на прикладі України, що зумовлює, по-перше, розгляд інституційних інновацій як інструментів забезпечення сталості демократичного транзиту. По-друге, формування якісних рецептів для конституювання ефективних політичних інститутів, які б сприяли політичній стабільності. По-третє, конструювання формальних та неформальних політичних інститутів у контексті перспективи стабілізації української політичної системи.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань, поставлених у роботі, застосовується сукупність методичних інструментів. Основними засобами вивчення політичної стабільності

як явища функціонування демократичних і трансформаційних політичних систем є системний і структурно-функціональний методи, спрямовані на встановлення мотивацій інститутів управління для забезпечення політичної стабільності.

Використання структурно-функціонального аналізу та системного методу як основних у дослідженні дозволило розглянути основні стратегії підвищення інституційної спроможності перехідних систем.

Результати. У процесі конституювання ефективних політичних інститутів, які б сприяли політичній стабільності, перехідні суспільства мають сформувати механізми та процедури функціонування принципів демократичного режиму. Поряд з інституційною інженерією, у вимірі регулювання на рівні законів та норм, не можна відкидати інституційне будівництво на рівні організацій та структур. Варто зазначити, що в даному випадку перше гармонійно доповнює друге: орієнтовані на демократичний процес норми, правила та процедури, з одного боку, потребують механізму реалізації власних принципів через конкретні канали та структури; з іншого – вони ж визначають принципи функціонування цих механізмів та каналів.

Формування демократичних правил гри створює каркас демократичного політичного режиму, закладає фундаментальні основи функціонування такої інституціональної політичної структури, яка здатна адекватно реагувати на подразники зовнішнього та внутрішнього середовища. Ефективність функціонування політичної системи пов'язана з можливістю досягати рівноваги та стійкості протягом довгого періоду часу, в умовах динамічного середовища. Політична стабільність, таким чином, виступає критерієм успішного інституційного дизайну.

За визначенням ряду науковців, результатом будь-якого успішного демократичного транзиту є встановлення консолідованої демократії. Структурними компонентами, що забезпечують ефективне функціонування консолідованої демократії, є аксіологічні (цінності суспільної згоди та громадянства), інституціональні (організаційна структура, що забезпечує артикуляцію конкуруючих інтересів) та процедурні (вибір, напрям та послідовність дій і рішень акторів політичного процесу) [5, с. 81]. Дані параметри є детермінуючими змінними стабільного, демократичного режиму.

Наприклад, вчений Ф. Шміттер під консолідаційною демократією розуміє процес конвертації випадкових домовленостей, тимчасових рішень, що виникли в транзитний етап, у відносини легального партнерства, взаємодій та легальної, ненасильницької конфліктності, що виникають між групами та індивідами, які беруть участь у процесі демократичного правління. Демократичний режим передбачає легальність та відкритість конкуренції за владні повноваження між окремими суб'єктами політичного процесу. Контекстуально утвердження консолідованої демократії пов'язано з формуванням відповідної інституційної структури [3, с. 27].

У контексті нашого дослідження під інституціями варто розуміти сукупність символічних, семіотичних, звичаєвих значень та практик, що закріплюється і відтворюється за допомогою такої організаційної структури, як інститути (формальні інститути політичної системи). Інституції в транзитних суспільствах визначають фундаментальні «правила гри», виступаючи ключовими агентами трансформаційних процесів. Досягнення політичної стабільності контекстуально уявляється як можливість дістати сталого розвитку і функціонування інституційних практик, що підтримуються агентами політичного простору, в динамічному середовищі [10].

Вчений А. Пшеворський ототожнює демократизацію та інтернаціоналізацію: відкритість демократичної політичної системи як до внутрішніх, так і до зовнішніх імпульсів, стимулює систему функціонувати у відповідності із загальносвітовими процесами, тенденціями та інноваціями. Даний підхід засновується на ідеї, що реальний демократичний перехід пов'язаний із принципом передачі влади від груп індивідів до зводу правил, законів та процедур. Постійність процедур дає можливість агентам передбачувано реагувати на диференційовані ситуації, що виникають у соціальній та політичній системі. Алгоритми дії, що задаються процедурами, та їхня матриця конструюють відповідну реальність політичного простору [6, с. 29]. Інструментальний характер процедур може бути використаний у вимірі стабілізації політичної системи.

Процес політичної модернізації відзначається фундаментальною трансформацією соціальної та політичної систем. Тим не менш, процес демократичного переходу, в силу суперечливості процесу реформування політичного режиму, не може стати однозначною гарантією встановлення демократичного політичного режиму. Кожний етап демократичного переходу відзначається особливим, специфічним, конфліктним та дестабілізуючим потенціалом, що може мати непередбачувані наслідки: від входження до стану перманентної нестабільності на довгий період часу до авторитарного відкату чи навіть розпаду держави, в разі існування сегментів політичних субкультур [9, с. 159]. Досягнення політичної стабільності виявляться складним процесом через багатогранність даного явища: досягнення політичної стабільності, як правило, являє собою цілу суму різнорідних перемінних – структурних, процедурних, процесуальних. Водночас варто зауважити, що політична стабільність, навіть у разі успішного інституційного дизайну, є умовним явищем, оскільки рівновага політичної системи в умовах динамічного середовища, у випадку незначного порушення балансу, може призвести до нестабільності в різних варіаціях.

Контекст нашого дослідження передбачає далі розгляд питання конструювання формальних та

неформальних політичних інститутів у контексті перспективи стабілізації української політичної системи.

Дослідження взаємозв'язку формальних та неформальних інститутів в Україні є досить актуальною темою в контексті встановлення стабільного політичного режиму. Україна, як і більшість держав Східної Європи, у процесі утвердження демократичного політичного режиму пішла шляхом «прямої трансплантації» інститутів та процедур у власне політичне середовище. Така стратегія була пов'язана з фактичною відсутністю в близькому історичному минулому довготривалої демократичної традиції. Як наслідок, процес політичної модернізації зіштовхнувся з об'єктивними перепонами: неформальні практики, інститути та процедури починали здійснювати більш істотний вплив на суспільно-політичні процеси, ніж нещодавно утворенні, нові формальні норми, правила і процедури. Результатом таких суперечливих процесів реформування, взаємодії формальних та неформальних норм стало, по-перше, зниження ефективності функціонування інститутів представництва, вироблення та реалізації питань суспільного значення, по-друге, зниження легітимності формальної інституційної структури, норм та практик.

Процес інституціоналізації демократичних процедур, норм і правил полягає передусім в укладенні договорів між ключовими акторами політичного простору. У разі недосягнення відповідного загального консенсусу виникає загроза дрейфу інституційної системи, політичної нестабільності, для якої характерна безперервна, ситуативна зміна правил, норм та процедур, що порушує якісні параметри політичної системи. Водночас у політичній практиці головну роль починають відігравати неформальні практики та норми: корупція, тіньові домовленості, клановість, клієнтелізм та ін. Сфера політичного втрачає публічний складник, громадяни держави стають все менш реально включені в політичний процес.

Зазначимо, що будь-які інституціональні моделі функціонують на основі як формальних, так і неформальних практик. Формальні процедури є загальноприйнятими на офіційному рівні і здійснюються через офіційні механізми і структури. Водночас неформальні є зазвичай некодифікованими, і їх реалізація здійснюється через неофіційні, несанкціоновані канали. Формат взаємодії між формальними та неформальними нормами, правилами та процедурами може варіювати від взаємодоповнення, взаємозаміни до конкуренції, руйнування та демонтажу [2, с. 129].

Контекстуально інституції являють собою комплекс формальних та неформальних норм, правил та процедур, що беруть на себе регулятивну функцію, стосовно діяльності суб'єктів політики. Досягнення політичної стабільності в даному вимірі можливо завдяки формуванню таких інституцій, які би брали до уваги специфіку культурних моделей соціуму. У даному контексті інституції являли б собою стійкі, впорядковані, загальноприйняті практики суспільної взаємодії.

Конкретизація структурно-організаційних чинників нестабільності політичної системи України надала нам можливість окреслити основні контури напряму реформування структурних параметрів. Водночас дослідження впливу неформальних правил, норм та процедур на демократичний транзит, важливим постає питання взаємодоповнення формальних та неформальних політичних інститутів. Пошук стратегії підвищення інституційної спроможності перехідних систем часто зіштовхується з проблемою існування попередніх інститутів, процедур та практик, які несумісні з формально конструйованою системою інститутів. Таким чином, прагнучи досягнути політичної стабільності шляхом імплементації нових процедур та інститутів, реформатори часто стикаються з накопиченням ентропії, породженої конкуренцією формальних та неформальних інститутів.

Важливо зазначити, що процес розбудови інституційної спроможності в Україні, як і в ряді інших держав на пострадянському просторі, переплітався з процесом державного будівництва. Водночас процес демонтажу радянських формальних інститутів, процедур та механізмів супроводжувався виникненням нових неформальних інституцій. Незважаючи на хаотичність указаного процесу, саме пострадянські «правила гри» заклали засади конкурентної політичної боротьби (у противагу владній монополії, що існувала в політичній системі часів СРСР [4, с. 59]. Разом із тим стихійне виникнення неформальних практик часто суперечило процесу політичної модернізації. Конфліктність між формальним та неформальним полем сприяла порушенням структурної рівноваги, політичної системи.

Таким чином, у процесі інституційного дизайну важливим аспектом демократичного транзиту є роздержавлення політичного ринку. В даному контексті йдеться не про послаблення формальної інституціональної архітектоніки держави. В основі роздержавлення політичного ринку є необхідність демонтажу неформальних інституцій (норм, правил і процедур), що виступають продукуючими таких явищ, як корупція, клієнтелізм, номенклатурні та патримоніальні мережі; модернізація держави, у відповідності з реаліями та потребами сучасності. Досягнення політичної стабільності в таких умовах можливе лише за допомогою такого інструментарію, який притаманний автократичним політичним режимам, що в більшості випадків (хоча й не завжди) вступає у протиріччя з напрямами політичної модернізації.

Одна з проблем, з якою зіштовхнувся процес розбудови інституційної спроможності, стало зменшення соціального попиту на українському

політичному ринку на формальні правові норми. Законодавчі норми втратили монопольну функцію арбітражу, регулювання та структурування відносин акторів політичного простору. Така тенденція відзначається тим, що застосування нормативно-правових механізмів, як правило, починається у випадках, коли виникають конфлікти між найбільш впливовими політичними угрупуваннями. Таким чином, неформальні правила гри сприяють утвердженню договірної моделі демократії, відповідно до якої основні партійно-політичні групи визначають специфіку політичного простору.

У даному випадку для конституювання ефективних політичних інститутів, які б сприяли політичній стабільності, варто демонтувати ряд неформальних інститутів, що сприяють гібридизації та заміні формальних практик та процедур.

Незважаючи на нормативне закріплення правової рівності громадян перед законом, через переважання неформального інституційного складника в політичному житті реальне значення формальних норм та правил значно знижено, що у свою чергу породжує нерівність через відсутність рівного доступу до розподілу ресурсів і поглиблення злиття формальних державних та неформальних фінансово-промислових структур. Об'єктивно існуючі в соціальній системи групи інтересів є базовими суб'єктами функціонального представництва. Одним зі складників реалізації державної політики є процес представництва інтересів [1, с. 46]. В українських реаліях можна констатувати приклади, коли диференційовані групи інтересів лобіюють власні корпоративні інтереси через органи законодавчої виконавчої і навіть судової влади (прийняття юридично неправомірних, втім бажаних окремим групам, рішень). Стихійність і неконтрольованість даного процесу породжує: деформацію системи представництва; домінування тіньового лобізму, що порушує публічність політичної сфери та відповідність формальним нормам; нерівномірність розподілу ресурсів.

Одним з основних чинників, що підриває стратегію підвищення інституційної спроможності політичної системи України, виступає існування в українському політичному просторі автономно розвинутих неформальних інституцій, практик і процедур. Серед них найголовнішими є патронажно-клієнтелістські відносини, партійно-корпоративні структури, корупція, номенклатурні мережі, тіньові неформальні угоди [4, с. 59–60]. Такі неформальні інституції нівелюють легальну, представницьку систему інтересів, сприяють отриманню доступу до перерозподілу державних ресурсів фінансово-промисловим угрупуванням, обмежуючи доступ більшості громадян.

Другим важливим чинником є відсутність реальних механізмів підзвітності та контролю з боку громадського сектору щодо діяльності формальних владних інститутів. Підвищення громадської активності є проблемою не лише місцевого, але й загальнодержавного характеру в нашій державі. У даному випадку важливим фактором є формування активної, конвенційної політичної участі громадян.

Таким чином, у процесі інституційного дизайну важливим аспектом демократичного транзиту є створення та оптимізація функціонування легальних механізмів громадського впливу, передусім на місцевому рівні. В умовах демократичного транзиту в Україні форми політичної участі та реальні інститути і механізми впливу можуть бути обмежені нормативними й формальними правилами і процедурами. Незважаючи на формальне існування механізмів конвенційної політичної участі (громадські слухання, запити, громадські збори, петиції, зверхня громадян, виборчі права), в умовах перехідного суспільства реально існуючим механізмом є інститут виборчого права. Проте і цей механізм в українських реаліях є умовним через нецивілізованість виборчого процесу, передвиборчих гонок і маніпуляцій [7, с. 231].

Для забезпечення ефективного інституційного будівництва, політичної стабільності режиму варто стимулювати неформальні практики, які би підтримували формальні демократичні інститути. Світовий політичний досвід демонструє значну кількість неформальних правил, що здійснюють конструктивний вплив на законодавчий та управлінський процес, коригуючи зміст формальних процедур і практик. Наприклад: законодавчі повноваження президента США, принцип коаліційних домовленостей; неписані конституційні домовленості, що існують у Великій Британії; традиції партисипаторної демократії; громадянські цінності, засновані на принципах солідарності, прихильності правам людини [2, с. 123]. Втім, варто зауважити, що зазначені приклади неформальних інституцій є функціональними саме у вказаних політичних системах. Процес інституційного дизайну в Україні полягає в розробленні таких неформальних інституцій, які би відповідали ментальним, ціннісним та історичним аспектам суспільно-політичних реалій України.

Окремого розгляду заслуговує питання конструювання формальних політичних інститутів, які є фундаментальними, у площині функціонування демократичної політичної системи: партійна та виборча система; структура парламентського органу влади; форма правління. Сучасній партійній системі України притаманна крайня розпорошеність партійно-політичних сил. Водночас в українському парламентському та політичному просторі відсутні партії лівого ідеологічного напряму: представлені політичні сили є право-центристськими та центристськими. Тим не менш, за наявності такої ідеологічної конфігурації нинішній український парламент не в змозі сформувати ефективний, стабільний уряд, здатний на впровадження модернізацій-

них інновацій у політичній та соціально-економічній сфері. Дезінтеграційні процеси, що особливо загострилися внаслідок політичної кризи 2013–2014 рр., стали прямою демонстрацією відсутності представництва регіональних інтересів, неможливості громадян ефективно артикулювати власні потреби та інтереси, що призвело до появи спочатку латентних (у період незалежності України), а потім й інституціоналізованих антидержавних настроїв [2, с. 87–88]. Процес конституційної інженерії контекстуально потребує залучення громадського, політичного, експертного та наукового середовища для вироблення якісних рецептів реформування.

Висновки. Конструювання ефективної, стабільної політичної системи та інститутів пов'язано з процесом провадження такого інституційного дизайну, який би сприяв узгодженню формальних і неформальних норм, практик та процедур. У даному контексті особливо важливим є демонтаж і заміна таких суспільних практик (що у свою чергу з високою ймовірністю екстраполюються на політичну сферу), які сприяють руйнуванню чи гібридизації демократичних політичних інститутів, гальмують демократичні перетворення.

Демократичний транзит в Україні відзначається непослідовністю інституційного дизайну: викликані політичними кризами та революційними потрясіннями політичні трансформації закінчувалися авторитарним відкатом або непослідовністю і припиненням процесу реформування. Комплексний інституційний дизайн (формальних та неформальних) інститутів може стати запорукою успішної стратегії підвищення інституційної спроможності української політичної системи в умовах демократичних трансформацій.

Неформальні інститути, правила, норми та процедури виступають одним із фундаментальних чинників якісного й ефективного функціонування формальної інституціональної системи. Водночас процес конструювання ефективної формальної та неформальної інституційної бази має брати до уваги ціннісні аспекти соціальної системи, не вступаючи в конфронтацію з останніми. Демократичний транзит в Україні зіштовхується, як і більшість перехідних політичних режимів, із проблемою конфлікту між формальними та неформальними інститутами. Вирішенням даної проблеми має бути як масштабна конституційна трансформація, що оформить ефективну організаційну структуру, так і продукування створення конгруентних неформальних норм, правил та процедур.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биковець В. Лобізм у системі представництва інтересів. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. С. 44–52.

2. Іщенко І.В. Політичні інститути в нестабільному середовищі: функціональні особливості : монографія. Дніпропетровськ : Інновація, 2015. 306 с.

3. Крап А. Демократичні процедури та їх роль у формуванні стабільності транзитних суспільств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2010. Вип. 14. С. 27–31.

4. Крисенко О.В. Вплив неформальних інститутів на український політичний процес. *Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. щокварт. зб*. Київ : НІСД, 2012. № 4. С. 58–62.

5. Парсонс Т. О социальных системах ; под ред.. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. Москва : Академический Проект, 2012. 832 с.

6. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке ; пер с англ., под ред. В.А. Бажанова. Москва : РОССПЭН, 2012. 320 с

7. Стойко О.М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2016. 416 с.

8. Тищенко К. У рейтингу демократій Україну віднесли до «гібридного режиму». *Українська правда.* 2018. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/4/7170541/.

9. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. Москва : «Прогресс-Традиция», 2014. 480 с.

10. David Easton. An Approach to the Analysis of Political Systems. *World Politics*. Vol. 9. №. 3. (Apr., 1957). P. 383–400. Stable. URL: http://links.jstor.org/sici?sici=00438871%28195704%299%3A3%3C383%3AAATTAO%3E2.0.CO%3B2-Q

REFERENCES:

1. Bykovecz, B. (2006) Lobizm u systemi predstavnycztva interesiv [Lobbyism in the representation system of interests]. *Political management , № 5, 44–52.* [in Ukrainian].

2. Krap, A. (2010) Demokratychni procedury ta yix rol u formuvanni stabilnosti tranzytnyx suspilstv [Democratic procedures and their role in shaping the stability of transit societies]. *Scientific herald of Uzhgorod University , № 14, 27–31.* [in Ukrainian].

3. Krysenko, O.V. (2012) Vplyv neformalnyx instytutiv na ukrayinskyj politychnyj proces [The Influence of Informal Institutions on the Ukrainian Political Process]. *Strategic priorities, № 4, 58–62.* [in Ukrainian].

4. Stojko, O. M. (2016) Transformaciya politychny`x instytutiv u suchasny perehidnyh suspilstvax: monografiya. [Transformation of Political Institutions in Modern Transitional Societies: Monograph] *K.: Institute of State and Law. VM Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine .* [in Ukrainian].

5. Tyshhenko, (2018) K. U rejtyngu demokratij Ukrayinu vidnesly do «gibrydnogo rezhymu» [In the ranking of democracies, Ukraine was attributed to the «hybrid regime»] Retrieved from: https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/4/7170541/.

6. David Easton. An Approach to the Analysis of Political Systems. David Easton. World Politics, Vol. 9, No. 3. (Apr., 1957), pp. 383-400. Stable URL: Retrieved from http://links.jstor.org/sici?sici=00438871%28195704%299%3A3%3C383%3AAATTAO%3E2.0.CO%3B2-Q

The problem of political instability: strategies for increasing the institutional capacity of transition systems on the example of Ukraine

Liasota Alina Yevgenivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Science
of Oles Honchar
Dnipro National University
Naukova str., 13, Dnipro, Ukraine

The article is devoted to the study of the phenomenon of transitional political systems, the factors of instability generated by transformational processes, which actualizes the development of the strategy and tactics of institutional building in Ukraine. The lack of universal approaches to this issue leads to the need to develop a special approach to a separate political system.

The topicality of the work is the need to study the political and institutional aspects of the political stability of transitional societies. In the second half of the 20th century, the transformational changes that spanned the global political space prompted the scientific, expert and political environment to a new perspective on the processes taking place in transitional societies and, accordingly, the search for new approaches in the study of political and institutional parameters of transformational political processes.

The design of an effective, stable political system and institutions is linked to the process of implementing such institutional design that would facilitate the harmonization of formal and informal norms, practices and procedures. In this context, the dismantling and replacing of such social practices (which, in turn, are extrapolated to the political realm) are particularly important, which contribute to the destruction or hybridization of democratic political institutions, impede democratic transformations.

Key words: *political stability / instability, institutional building, democratic transit, consolidated democracy, political modernization, institutional design, political system, political regime.*

Наумкіна Світлана Михайлівна
Маслов Юрій Костянтинович

Європейські парламенти як органи забезпечення інституційної платформи взаємодії в суспільстві

УДК 338.24.021.8
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-58-62

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
Маслов Юрій Костянтинович
доктор політичних наук,
професор кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна

У статті розглядається досвід парламентської діяльності сучасних європейських країн, перетворення парламентів на потужні центри новітньої системи влади, яка здатна і спроможна відповідати потребам суспільства і викликам сучасності, стати органом забезпечення згоди і стабільності, позитивних трансформацій і новітніх технологій управління на законодавчому рівні. Аналізуються принципи, механізми, тенденції та чинники формування новітніх систем влади європейського зразку, зокрема – парламентів як координаційних центрів, навколо яких обертаються всі найважливіші питання політичного режиму, законності та демократичної підзвітності.
Ключові слова: *парламент, законодавча влада, політична система, політичний режим, європейські країни, взаємодія в суспільстві, імплементація досвіду.*

Вступ. Перед сучасною політичною наукою та практикою постає проблема наукового узагальнення досвіду європейських країн щодо принципів, механізмів, тенденцій та чинників формування новітніх систем влади європейського зразку, зокрема – парламентів як координаційних центрів, навколо яких обертаються всі найважливіші питання політичного режиму, законності та демократичної підзвітності.

Мета та завдання. Метою статті є узагальнення досвіду парламентської діяльності сучасних європейських країн, виявлення основних принципів і чинників формування і функціонування концептуальних засад законодавчої системи влади, здатної відповідати потребам та викликам сучасності.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення таких дослідних завдань:

– простежити розвиток законодавчої влади в нових системах влади сучасних європейських країн;

– визначити можливості імплементації досвіду європейських країн у процесі реформування парламентської діяльності в Україні.

Результати. У сучасних демократичних країнах парламенти забезпечують інституційну платформу для взаємодії посередницьких політичних акторів: партій, груп інтересів, соціальних рухів, які пов'язують їх із суспільством. Парламент також пов'язує суспільство з іншими демократичними інститутами, виконавчою, судовою чи державною бюрократією.

У цьому сенсі парламент виступає ключовою структурою представництва. У кожній політичній системі парламент охоплює широкий спектр інститутів, норм і процедур, а також політичних організацій і в такому сенсі може розглядатися як координаційний центр, навколо якого обертаються всі найважливіші питання політичного режиму, законності та демократичної підзвітності.

Під час аналізу інституту парламентаризму, а також ролі й місця парламентів у західних політичних системах автори статті спиралися на дослідження відомих авторів, таких як К. Лестон-Бандерас, М. Мезей, Ф. Нортон, Р. Пакенхем та ін. Серед вітчизняних авторів, які досліджували західні політичні системи та їхні окремі інститути, слід зазначити роботи А. Романюка, М. Горбаченка, І. Жуковського тощо.

Передусім варто зазначити, що жоден парламент не існує у вакуумі. Всі вони є частиною інституційного контексту, який визначає його основні характеристики. Це інституціональний контекст, в який фактично входять такі чинники: тип політичної системи, виборчі системи, однопалатний чи двопалатний парламент, централізація/децентралізація.

Щодо першого чинника, то кожна політична система організована навколо трьох різних сил – законодавчої, виконавчої та судової влади, і, відповідно, розрізняють три типи політичної системи: президентська, парламентська і змішана системи. У контексті обраної теми статті нас цікавлять дві останні системи. Так, як відомо, в парламентській системі парламент знаходиться в центрі системи влади, а інститут глави держави (президент або монарх) є лише номінальним. Уряд обирається зі складу пар-

ламенту. Відомі приклади такої системи – Велика Британія і Нідерланди (монарх як глава держави), Німеччина та Італія (з інститутом непрямого обрання президента як глави держави). У парламентських системах існує злиття між виконавчою та законодавчою владою. Змішані системи (також звані напівпрезидентськими) є ті, де парламент знаходиться в центрі політичної системи, але в яких водночас Президент обирається безпосередньо народом, діючи як глава держави. Уряд виходить з парламенту. Приклади включають Австрію, Францію, Фінляндію, Ірландію та Португалію.

Щодо другого чинника – виборчої системи, то варто зазначити, що тип виборчої системи надзвичайно впливає на конфігурацію парламенту через такі показники, як: кількість обраних партій, розмір цих партій, партійні зобов'язання депутатів та їхні індивідуальні можливості, відносини з громадянами тощо. Існують два типи виборчих систем – мажоритарна і пропорційна. За умови мажоритарної виборчої системи робота парламенту організована навколо відносин з окремими зацікавленими сторонами, і депутати мають більшу незалежність дій. Якщо запроваджена виборча система пропорційного представництва, то основною організаційною одиницею в парламенті є найбільша партія або коаліція партій і менша за обсягом незалежність депутатських дій.

Третій зазначений чинник – однопалатний чи двопалатний парламент. Рішення щодо запровадження одної або двох палат є визначальним вибором для парламентської роботи. Є три основні причини зробити вибір на користь другої палати: історична легітимність верхньої палати, великий розмір країни і федеральний політичний устрій. Наявність другої палати парламентів призводять до додаткового рівня представництва (регіони / штати) або додаткового рівня обговорення та узгодження.

Відзначаючи такий чинник, як централізація чи децентралізація, варто зазначити, що більшість політичних систем у даний час, як правило, розвивається в бік децентралізації. Така децентралізація може здійснюватися через федерацію або регіоналізацію. Федерації, як правило, передбачають наявність законодавчих органів та урядів на рівні суб'єктів федерації. За умов централізованої системи влади законодавчий орган концентрує на своєму рівні значні повноваження.

За наведеними критеріями дослідження парламентаризму, яке склалося в межах сучасної політичної теорії, парламентаризм країн Центральної та Східної Європи можна ідентифікувати таким чином.

За першим критерієм – типом політичної системи – інститут парламентаризму зазнав реформ, які переважно стосувалися ствердження парламентської демократії як домінуючої форми республіканського правління. Однак запровадити таку модель одразу в цих країнах не наважилися, вирішивши поступово трансформуватися в парламентські демократії шляхом запровадження полу-президентських (змішаних) перехідних моделей.

Метою реформ у даному напрямі було створення дієвого механізму взаємодії між законодавчою та виконавчою гілками влади. Одне з основних нововведень полягало в наділенні широкими установчими та контрольними повноваженнями парламентів щодо органів виконавчої влади [Див. дет.: 1]. Зокрема, парламентам було надано широкі повноваження щодо впливу на формування уряду.

Проте у зв'язку зі складністю проведення реформ країни потребували наявності впливового керівного центру. Тому президента теж було наділено низкою важливих повноважень. Президент пропонує кандидатуру глави уряду парламенту, який затверджує її. Склад уряду затверджується парламентом або призначається президентом за пропозицією прем'єр-міністра. Ключові рішення, як правило, приймаються колегіально президентом і прем'єр-міністром.

Доволі цікавою є наявність у президента широкого кола прав на розпуск парламенту. Наприклад, в Угорщині президент розпускає парламент, якщо він упродовж одного скликання за будь-які 12 місяців не менше чотирьох разів висловив недовіру урядові, а також у разі незатвердження кандидатури глави уряду, запропонованої президентом, протягом 40 днів після першої пропозиції. У Чехії парламент розпускається в таких випадках: якщо він висловлює вотум недовіри новоствореному уряду; якщо його глава, призначений президентом, протягом трьох місяців неспроможний ухвалити рішення щодо урядового законопроекту, з обговоренням якого уряд пов'язує питання довіри; засідання сесії припинено більше як на припустимий період: понад три місяці немає кворуму. У Словаччині парламент розпускається за умови, що він протягом шести місяців після обрання тричі відхилив програму діяльності уряду [2, с. 153].

За другим критерієм – типом виборчої системи – також були запроваджені певні реформи, які були пов'язані з необхідністю внесення змін у чинне законодавство про вибори стосовно виборчих процедур, а також формуванням партійної системи в країнах ЦСЄ загалом.

Становлення інституту парламентаризму призвело і до негативних наслідків, які полягали в необґрунтованому зростанні кількості політичних партій. Такі партії, як правило, існували всього лише на папері і не здійснювали значної активності. Наприклад, у Польщі протягом трьох-чотирьох років було створено понад 250 партій. При цьому дійсно активними з них є лише дві-три. Слід наголосити і на тому, що на особливості багатопартійності в країнах Центральної та Східної Європи істотно впливають стандарти європей-

ських партій (партії у складі Європарламенту). Це, з одного боку, організаційна та програмна західноєвропейська традиція, з другого – створення транснаціональних угруповань. Однак відчутним є як прагнення утвердитися в національній політичній системі, так і отримати підтримку від панєвропейських партій [Див.: 3].

Згадана вище ситуація та недосконаліть виборчого законодавства (існувала або мажоритарна, або пропорційна система без обмежувального порогу) призвели до неефективності парламентських органів. Часті політичні кризи та вибори призводили до гальмування розвитку, а інститути громадянського суспільства самі себе дискредитували. Виправленню ситуації посприяла зміна виборчого законодавства. Законодавцями запроваджувалась виборча система на основі виключно пропорційної схеми. При цьому збільшено обмежувальний бар'єр. Так, у Польщі такий поріг становить для партій 5%, для коаліційних об'єднань – 8%. У Чехії для однієї партії – 5%, для коаліцій із двох партій – 7%, із трьох – 9%, з п'яти партій – 11%. У Словаччині кожен з учасників коаліції має набрати по 5% голосів. Такі заходи сприяли збільшенню ефективності законотворення. Це сприяло підвищенню відповідальності партій та їхніх лідерів перед своїми виборцями, а також підвищенню ефективності законотворчої діяльності парламентарів.

За третім критерієм – однопалатність чи бікамералізм – необхідно зазначити, що майже всі країни Центральної та Східної Європи запровадили двопалатні парламенти, і лише Болгарія, Словаччина та Угорщина залишилися однопалатними легіслатурами. При цьому всі ці країни за адміністративно-територіальним поділом є унітарними державами, в яких традиційно запроваджується однопалатний парламент. Інститут бікамералізму в цій групі країн виник унаслідок політики посилення місця та ролі регіонів у політичній системі новоутворених демократій.

Даний критерій тісно пов'язаний з наступним – централізацією та децентралізацією в країні, в межах якого розгорнулися наймасштабніші реформи, спрямовані на децентралізацію влади в країнах Центральної та Східної Європи. Головні її ідеї для країн Центрально-Східної Європи полягали у:

– подоланні командно-адміністративної системи через скасування механізму безпосереднього управління з боку міністерств та інших центральних органів підпорядкованими органами;

– реорганізації внутрішньої структури урядів та міністерств за функціональним (замість галузевого) принципом;

– розмежуванні політичних та адміністративних функцій в урядах і функцій вироблення політичних рішень від власне заходів щодо їх виконання;

– підвищенні ролі стратегічного планування і регулювальних функцій центральних органів та запровадженні механізмів координації процесу реалізації державної політики [4, с. 155].

З метою реалізації вказаних ідей у Польщі було створено найменшу адміністративну одиницю – гміну, яка фактично є самоврядною територіальною одиницею громади. Керівництво гміни складається з ради гміни, яка обирається на загальних виборах місцевого самоврядування, а також правління гміни, яке здійснює функції виконавчої влади в гміні та обирається її радою. До складу гміни може входити село чи місто, або група сіл чи міст. Гмінам було передано повноваження у сфері надання публічних послуг. Усі гміни об'єднано в повіти (в Україні – райони). На рівні повітів функціонують такі структури, як: адміністрації (управління), поліція, державна пожежна охорона, санітарно-епідеміологічні інспекції. На основі врахування економічного потенціалу регіонів, соціальної структури населення та історичних традицій відбулось укрупнення воєводств (в Україні – області) – найвищої ланки польського адміністративно-територіального устрою.

У Словаччині, відповідно до Програми державної політики 1998 року, створено регіональні представницькі органи. Всього таких органів створено вісім. У них введено виборну посаду мера, регіональні парламенти, які формували власні виконавчі органи. Таким чином, було створено передумови для децентралізації влади, що є неодмінною умовою функціонування громадянського суспільства. До повноважень місцевих органів влади віддано питання культурно-освітньої галузі, соціального забезпечення, охорони здоров'я, транспорту, екології, регіонального економічного розвитку.

В Угорщині адміністративно-територіальна система є дволанковою і складається з муніципалітету й округу. До відання муніципалітету належать питання місцевого значення, а округу – регіонального. Крім того, округи об'єднуються в регіони, які залежно від рівня розвитку розподілено на планово-статистичні регіони і регіони розвитку. Округи, які входять до складу регіонів розвитку, створюють спільний орган – раду розвитку регіону. Зазначені реформи забезпечили більш вільне і незалежне функціонування органів місцевого самоврядування, насамперед через перерозподіл бюджетних коштів на користь регіонів. Так, у Словаччині до реформи в розпорядженні місцевих органів влади залишалось всього лише 6% податкових надходжень, після неї – вже 46%. Фінансова незалежність місцевого самоврядування позитивно впливає на можливість громади контролювати органи державної влади, а отже, і на розвиток інституцій громадянського суспільства.

Усвідомлюючи всю різноманітність парламентських інститутів, важко визначити чітко розмежо-

вані групи парламентів за типами парламентських моделей. При цьому, як зазначають К. Лестон-Бандерас та Ф. Нортон, одна система дійсно виділяється за наявністю специфічних характеристик: Вестмінстерська модель. Започаткована у Великій Британії, ця модель набула поширення у країнах світу й побудована на засадах парламентської політичної системи з мажоритарною виборчою системою та двопалатним парламентом [5, с. 4].

Крім інституційних характеристик, для всебічного наукового аналізу інституту парламентаризму та парламентів як структурних елементів новітніх систем влади, доцільно скористатися типологіями, побудованими на аналізі практики парламентської роботи, їхніх відносинах із зовнішніми суб'єктами тощо. За допомогою цих класифікацій можна більш адекватно проаналізувати парламенти країн Центральної та Східної Європи за єдиним переліком критеріїв.

Найбільш поширеними класифікаціями діючих парламентів світу є авторські класифікації Майкла Мезея, Нельсона Полсбі, Роберта Пакенхема, Філіпа Нортона і Жана Блонделя. Два останніх автори зосередилися на законодавчій функції парламенту, у той час як перші три забезпечують більш всеосяжну систему аналізу діяльності парламенту.

Класифікація законодавчих органів Майкла Мезея є одною з найбільш часто використовуваних у літературі класифікацій національних законодавчих органів. М. Мезей визначає п'ять різних типів парламентів: уразливий, маргінальний, активний, реактивний та мінімальний [Див.: 6]. Ця типологія ґрунтується на поєднанні двох різних параметрів: розроблення політики і підтримка. Автор виділяє три рівні влади в процесі розроблення політики: сильний (законодавчий орган може змінити і відхилити пропозиції виконавчої влади), скромний (законодавчий орган не має можливості відмовитися від політичних пропозицій, але їх можна змінити) і слабкий (законодавчий орган не може ні змінити, ні відхилити пропозиції з питань політики). У плані підтримки та довіри автор розрізняє парламенти, діяльність та рішення яких підтримує та не підтримує громадськість і населення. Це свідчить про те, що іноді парламенти можуть бути потужним інститутом влади з точки зору вироблення політики, але насправді вони можуть не бути підтримані населенням (уразлива легіслатура), як у випадку італійського парламенту. Або парламенти можуть розраховувати на підтримку з боку населення, але мають мало або взагалі не мають сили у виробленні політики (мінімальний парламент), як це було у випадку з Радянським Союзом, де дану функцію виконувала Комуністична партія та її керівництво.

Модель Н. Полсбі є одною з найбільш цитованих у межах західних політологічних досліджень типологією парламентів, яка оцінює рівень парламентської незалежності по відношенню до зовнішніх впливів. Цей ступінь незалежності варіюється в континуумі від нижнього рівня (арени) до вищої (трансформуючої). Коли робота в парламенті відбувається у формі дискусій у конфронтаційній формі обговорення, то парламент перетворюється на арену політиків, які демонструють власні позиції, а не піклуються про пошук спільного рішення. Коли робота в парламенті відбувається в комітетах, і всі рішення мають узгоджений характер та приймаються в результаті конструктивного обговорення, то законодавчий орган називається трансформаційним. Британській Палаті громад за такої типології відводиться місце класичного прикладу арени, тоді як німецький Бундестаг буде прикладом трансформаційного законодавчого органу.

Типологія парламентів Р. Пакенхема отримала теоретичне обґрунтування на основі проведеного автором оригінального дослідження бразильського конгресу, в якому доводиться, що парламенти відіграють набагато більш активну роль, крім виконання традиційної законодавчої функції. Автор дивиться на функції парламенту в плані наслідків для політичної системи. Він визначає набір з одинадцяти різних функцій парламенту: легітимація чинної політичної системи, легітимація майбутньої політичної системи, функція «запобіжного клапану» (як вихід для напруженості в системі), рекрутування політичних акторів, соціалізація політичних діячів, навчання політичних діячів, правотворчості, функції «виходу» (розробки відповіді на замовлення зі «входу»), артикуляції інтересів, вирішення конфліктів та адміністративного нагляду [Див.: 7].

Типологія Філіпа Нортона фактично є продовженням типології М. Мезея, яка за критерій обирає ступінь участь парламенту у виробленні політики. Ф. Нортон розрізняє парламенти із сильною владою, які можуть не тільки змінювати або відхиляти пропозиції уряду, але й насправді здатні вести свою власну політику [8].

Ця типологія широко використовується в законодавчих дослідженнях, присвячених законодавчій функції парламентів.

Концепція Ж. Блонделя пропонує типологію парламентів у залежності від ступеня («в'язкості») рішень, які вони приймають. Ступінь в'язкості відноситься до здатності парламенту обмежити владу в процесі прийняття законодавства. Парламент може бути в змозі заблокувати і затримати законодавство (високий рівень в'язкості), в інших випадках уряд може здійснювати повний контроль процесу розроблення законодавства (низький рівень в'язкості). Рівень в'язкості залежить від ряду змінних, внутрішніх або зовнішніх по відношенню до парламенту. До зовнішніх змінних входять: політична культура, конституція і місце законодавчого органу в політичній системі. Внутрішні змінні включають систему комітетів, контроль порядку денного, правил та організації палат і ресурсів [9, с. 67–85].

Висновки. Таким чином, кожен парламент може бути оцінений не тільки з точки зору своєї інституційної бази, а й з точки зору його реальної практичної діяльності.

Парламенти є символами представництва, можливо, більше, ніж все інше. Одним із завдань свого існування вони мають відображення, представництво соціально-культурного розмаїття суспільства та забезпечення стабільності й наступності в законодавчому процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горленко В.В. Філософсько-правова характеристика впливу держави на формування громадянського суспільства у країнах Вишеградської групи. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2011. № 2 (6). С. 148–159.
2. Горленко В.В. Філософсько-правова характеристика впливу держави на формування громадянського суспільства у країнах Вишеградської групи. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2011. № 2 (6). С. 148–159.
3. Меркотан К.П. Трансформація інституту багатопартійності країн Європи в умовах сучасного політичного процесу : дис. ... канд. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. 167 с.
4. Горленко В.В. Філософсько-правова характеристика впливу держави на формування громадянського суспільства у країнах Вишеградської групи. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2011. № 2 (6). С. 148–159.
5. Leston-Bandeiras C., Norton L.P. Parliamentary Institutions. Basic Concepts. Ha Noi – Viet Nam. 2005. 50 p.
6. Mezey M. Classifysng Legislatures. Comparative legislatures. Durham, NC : Duke University Press, 1979. 567 p.
7. Packenham R. Legislatures and Political Development. In: Kornberg A. and Musolf L. (eds.). Legislatures in Developmental Perspective. Durham NC, Durham University Press., 1970. P. 521–582.
8. Norton P. Parliaments in Western Europe. London : Frank Cass, 1990. 245 p.
9. Blondel J. Legislative Behaviour: Some Steps Towards a Cross-National Measurement. Government and Opposition. 1970. Vol. 5 (1). P. 67–85.

REFERENCES:

1. Gorlenko V. V. (2011) Filosofsko-pravova harakteristika vplivu derzhavi na formuvannya gromadyanskogo suspilstva u kraïnah Vishegradskoï grupi. Visnik Vischoï radi yusticiï. № 2 (6). S. 148–159.
2. Gorlenko V. V. (2011) Filosofsko-pravova harakteristika vplivu derzhavi na formuvannya gromadyanskogo suspilstva u kraïnah Vishegradskoï grupi. Visnik Vischoï radi yusticiï. № 2 (6). S. 148–159.
3. Merkotan K. P. (2008). Transformaciya institutu bagatopartiynosti kraïn Єvropi v umovah suchasnogo politichnogo procesu: Dis. ... kand. nauk: 23.00.02 – politichni instituti ta procesi. K.: Institut derzhavi i prava im. V. M. Koreckogo NAN Ukraïni. 167 s.
4. Gorlenko V. V. (2011) Filosofsko-pravova harakteristika vplivu derzhavi na formuvannya gromadyanskogo suspilstva u kraïnah Vishegradskoï grupi. Visnik Vischoï radi yusticiï. № 2 (6). S. 148–159.
5. Leston-Bandeiras C., Norton L. P. (2005). Parliamentary Institutions. Basic Concepts. Ha Noi – Viet Nam. – 50 p.
6. Mezey M. (1979). Classifysng Legislatures. Comparative legislatures. Durham, NC: Duke University Press. 567 r.
7. Packenham R. (1970). Legislatures and Political Development. In: Kornberg A. and Musolf L. (eds.). Legislatures in Developmental Perspective. Durham NC, Durham University Press. R. 521–82.
8. Norton P. (1990). Parliaments in Western Europe. London: Frank Cass. 245 p.
9. Blondel J. (1970). Legislative Behaviour: Some Steps Towards a Cross-National Measurement. Government and Opposition. Vol. 5 (1). R. 67–85.

European parliaments as bodies providing an institutional platform for interaction in society

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivs`ka St., 26,
Odesa, Ukraine

Maslov Yurii Kostiantynovych

Doctor of Political Sciences,
Professor of the Department of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivs`ka St., 26,
Odesa, Ukraine

The article discusses the experience of the parliamentary activities of modern European countries, the transformation of parliaments into powerful centers of the newest system of government that can meet the needs of society and the challenges of our time, become an organ to ensure harmony and stability, positive transformations and new management technologies at the legislative level. The principles, mechanisms, trends and ways of forming the newest European-style power systems, in particular - parliaments as focal points, which address all the most important issues of the political regime, legality and democratic accountability, are analyzed.

Key words: *parliament, legislative power, political system, political regime, European countries, interaction in society, implementation of experience.*

Покотило
Аліна Олегівна

Аналіз досвіду реалізації мирного політичного протесту в Республіці Польща

УДК 323.2(438)
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-63-66

Покотило Аліна Олегівна
аспірант кафедри політології
та державного управління
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна

Досліджено феномен політичного протесту в Республіці Польща у формі мирного або ненасильницького протесту, оскільки в історичній ретроспективі саме така варіація протесту показала найбільшу ефективність. Для доведення цього факту використано науковий доробок як вітчизняних, так і зарубіжних вчених і окреслено теоретичне та емпіричне підґрунтя такого висновку.

Розглянуто основоположні фактори та передумови, що спричинили виникнення польського протестного руху, а також його особливості, окреслено головні етапи перебігу процесу державної трансформації Республіки Польща, а також наведено оцінку отриманого внаслідок цього результату. Зазначаються і відмінності польської системи державного устрою від інших європейських держав з комуністичною владною верхівкою, які наклали відбиток на формування зв'язків та перебіг комунікації між чинним владним та опозиційним режимами в Республіці Польща.

Зокрема, детально проаналізовано приклад так званої Революції свідомості, що пройшла у Республіці Польща наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років, її причини, передумови, а також соціокультурні та політичні фактори, що зробили можливим здійснення докорінної реорганізації польських державних інститутів саме в мирний і ненасильницький спосіб. При цьому особливу увагу приділено передусім внутрішнім чинникам формування мирного протестного руху в Республіці Польща.

Підкреслено виняткову ефективність саме ненасильницького методу здійснення політичного протесту та наведено причини, що зумовили успіх такого підходу до здійснення докорінної реорганізації польських державницьких інститутів. Окрім того, обґрунтовано важливість конструктивної взаємодії між усіма учасниками актуального на той час політичного дискурсу Республіки Польща, а саме громадянами, політичною опозицією, чинною владою та релігійними інституціями.

Ключові слова: *політичний протест, протест, протестний рух, Республіка Польща, ненасильницький протест, політична опозиція.*

Вступ. Сталий розвиток та поступова еволюція державних інституцій є однією з найважливіших умов ефективного функціонування суспільства. Проте існують ситуації, коли суспільство може і повинно коригувати державний курс за допомогою здійснення протестних дій. Здатність громадян до мирної або ненасильницької форми протесту з метою запровадження демократичності державних інституцій та забезпечення верховенства закону і права є чинником зрілості такого суспільства.

У статті розглянуто досвід здійснення ненасильницьких протестних дій у Республіці Польща, що є одним із прикладів ефективного застосування стратегії і тактики опозиції в ході трансформаційних процесів польських державницьких інституцій від авторитаризму до демократії.

Тематику ненасильницького протестного руху в Республіці Польща вивчали як українські, так і зарубіжні науковці. Під час дослідження проблематики статті використовувалися праці таких зарубіжних науковців, як Л. Бальцерович, А. Антошевський, Г. Кітчельт, Дж. Коен, Н. Коровіцин, А. Кинєв, А. Міхнік, Дж. Шарп та ін. Також було використано праці вітчизняних науковців – О. Кукуруз, А. Телегуза, М. Мариновича та Г. Зеленько.

Методи дослідження включають сукупність принципів, підходів, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема принципів об'єктивності, історизму, логічної послідовності та системності.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження досвіду політичного протесту в Республіці Польща загалом і такої його форми, як ненасильницький протестний рух.

Результати. Насамперед варто зазначити, що для Республіки Польща впродовж її новітньої історії найбільш характерна така форма політичного протесту, як мирний протест. В умовах сьогодення саме він вважається найбільш ефективним, більше того – єдиним прийнятним варіантом політичного спротиву існуючій владі з боку населення демократичної держави.

То що ж являє собою ненасильницький політичний протест? Загалом, його можна охарактеризувати як спосіб досягнення політичних цілей без застосування сили. Такий протест зазвичай виникає поза межами традиційної політичної участі населення держави і фактично означає припинення підтримки діючої влади в країні. Такий протест має на меті делегітимізацію авторитарного політичного режиму.

Один із найвідоміших теоретиків ненасильницького протесту Дж. Шарп дає розгорнуте визначення поняття «ненасильницький політичний протест». Він трактує його як таке політичне явище, що являє собою множину більш чітко окреслених форм протесту та конкретних протестних дій (як-от, відмова від втручання і співробітництва з владними структурами), під час здійснення яких їх учасники втручаються в конфлікт шляхом здій-

снення (чи принципової відмови від здійснення) деяких дій, не вдаючись при цьому до насильницьких методів.

Отже, можна зробити висновок, що ненасильницький метод політичного протесту не є пасивним за своєю сутністю, і, таким чином, це поняття можна визначити як практику досягнення політичних цілей без застосування силових методів [6].

Окрім того, як стверджують західні дослідниці М. Стефан та Е. Ченовет, ненасильницький політичний протест має низку стратегічних переваг. Розглянемо їх дещо детальніше.

1. Намагання держави придушити ненасильницький протест часто призводить до протилежного результату. Несправедливі дії, спрямовані проти учасників мітингів натомість діють проти власне самої влади. А це у свою чергу може вести до втрати режимом значної кількості його прихильників.

2. Придушення або приборкання мирним шляхом ненасильницьких акцій політичного протесту потребує використання значних матеріальних і нематеріальних ресурсів. Окрім того, насильницькі дії режиму, спрямовані проти протестувальників, можуть завдати значної шкоди міжнародній репутації держави.

3. Унаслідок проведення мирних і відкритих ненасильницьких акцій протесту існує велика ймовірність переходу прихильників режиму (наприклад, суддів, представників силових структур та армії, цивільних службовців тощо) на бік протестувальників. У свою чергу такий перехід сприяє втраті правлячим режимом його легітимності, а, відповідно, це означає і припинення його існування. Натомість перехід до збройного протистояння значно збільшує ризики з боку протестувальників, проте не завжди означає більш продуктивну боротьбу на шляху до досягнення поставленої ними мети протесту.

4. Саме в учасників ненасильницьких протестних рухів є більший шанс отримати широку міжнародну підтримку, що може означати як отримання ними лояльності з боку міжнародних недержавних організацій, так і накладення іноземними державами певного набору санкцій на представників правлячого режиму [9].

Яскравим прикладом реалізації ненасильницького протесту в Польській народній Республіці (ПНР), який при цьому дозволив полякам досягти значного успіху, було протистояння громадян та комуністичної влади наприкінці 1970-х – початку 1980-х років. Як зазначає польський дослідник В. Моравський, поступова руйнація чинного державного ладу являла собою «акумулювання негативних протистоянь між суспільством і владою, між економікою та владою і між суспільством та економікою» [4].

Протестний потенціал східноєвропейських країн «третьої хвилі» демократизації зумовлений насамперед низькою і незадовільною ефективністю державних інститутів (як політичних, так і економічних), нелегітимністю владних структур, а також низьким рівнем життя значної частини населення. Ці ознаки були характерними і для протестного руху в Республіці Польща.

Украй складне фінансове становище країни спричинило певну трансформацію стратегічних цілей протестного руху – вони еволюціонували в бік необхідності повної заміни системи державної влади (а не її відновлення чи часткової зміни). Головною метою протестувальників стало здійснення «революції свідомості», а також поступова переорієнтація економіки на ринкові засади функціонування [11]. Першим етапом такої державної трансформації була політизація свідомості населення в напрямі засвоєння цінностей західної демократії, наслідком якої стало духовне піднесення в суспільстві. Згодом аналогічні процеси відбулися також і в суспільній економізації [2].

Основним рушієм змін у ПНР став високий рівень консолідації населення країни в соціокультурному сенсі, розумінні їх спільного прагнення та готовності до глибоких структурних змін політичної та економічної системи країни.

Вважається, що основоположною ідеєю ненасильницького політичного протесту в Польській республіці тих років була концепція так званого нового еволюціонізму (в деяких джерелах – самообмежуча революція), обґрунтована одним із лідерів тогочасної опозиції А. Міхніком. Її основна ідея полягала в докорінній трансформації державного устрою ПНР, що забезпечила би поступовий і безкровний перехід країни від комуністичної системи до демократії. А. Міхнік в одному з інтерв'ю наголошував на необхідності ведення опозиційної діяльності, спрямованої на реорганізацію державних установ у мирний та ненасильницький спосіб, прийнятний для всіх сторін з огляду на загрозу введення радянських військ у випадку виходу протестних настроїв громадян з-під контролю [6; 7].

Саме тому «Солідарність» демонструвала готовність до компромісу, здійснюваного, зокрема, за допомогою переговорів. Така філософія дозволяла вести ефективну боротьбу з правлячим режимом і водночас убезпечити країну від вторгнення збройних сил Радянського Союзу. «Ми вважали: тиску – так, насильству – ні», – підкреслював А. Міхнік [10].

Говорячи про процес посткомуністичної трансформації Республіки Польща, варто також пам'ятати про особливості чинного на той час владного режиму. Згідно з класифікацією, запропонованою вченим Г. Кітчельтом, польська політична система із самого початку характеризувалася більшою свободою та значно нижчим рівнем репресій, а отже, і більшою готовністю комуністичної верхівки йти на компроміс із політичною опозицією. Такий спосіб організації державної системи Г. Кітчельт характеризує як тип з елемен-

тами пристосування до національних умов. Саме тому в Польщі склалися більш сприятливі передумови для функціонування опозиційного руху, ніж, наприклад, у Чехословаччині (авторитарно-бюрократичний політичний режим) чи СРСР (система патримоніального комунізму). Усі вищенаведені фактори зумовили таку ситуацію в ПНР, коли представники правлячого режиму мали достатньо впливу для того, щоб вимагати від опонентів певних поступок в обмін на демократичні реформи, проте все ж були недостатньо сильними для того, аби силою нав'язати власний варіант розвитку і трансформації політичного режиму [8]. Усі ці фактори сприяли появі, консолідації та інституалізації політичної опозиції у Польщі. Відправною точкою її становлення були протестні акції з боку суспільства, що відбулися в 1956, 1968, 1970, 1976 і 1980 роках [3; 5]. Першою опозиційною політичною структурою загальнодержавного масштабу стала Незалежна самоврядна професійна спілка «Солідарність», яку очолив Л. Валенса.

Ще однією особливістю польського протестного руху є те, що надзвичайно важливу роль у ньому відігравала Католицька церква, яка не лише виступала одним із додаткових чинників консолідації польського суспільства, але й виступала як посередник між опозиційними та владними структурами. Одним із рушійних факторів виділення польської Католицької церкви в окремий впливовий опозиційний інститут стало обрання на папський престол поляка К. Войтили, що відбулося у 1978 році [7]. Церква допомагала громадянам Республіки Польща набути та зберегти національну, культурну й духовну ідентичність, що у свою чергу сприяло прискоренню процесу консолідації дій суспільства з метою протидії комуністичній владі. Окрім того, релігійні структури сприяли ненасильницькому перебігу протестних акцій та підписанню мирних угод [1].

Звичайно, на процес трансформації польського суспільства мали вплив не лише внутрішні, але й зовнішні фактори. До таких відносимо, наприклад, демократичні інтенції політики керівництва КПРС за часів «перебудови» в Радянському Союзі, а також підтримка польської опозиції з боку великих західних демократичних держав, особливо США в період правління Р. Рейгана та Дж. Буша-старшого.

Висновки. Стратегія і тактика ненасильницького політичного протесту в Польщі виявилась надзвичайно ефективною внаслідок дії як внутрішніх, так і зовнішніх факторів впливу. З огляду на те, що протестний рух проходив мирно, вдалося уникнути гибелі людей, руйнування економіки, створення передумов для скорішого реформування політичної системи країни. Насильницькі методи боротьби могли би призвести до результату, протилежного очікуваному народом, та стати загрозою встановленню демократичного політичного режиму в Республіці Польща загалом.

Запорукою успіху становлення демократичних інституцій та загалом позитивних зрушень у Республіці Польща стало застосування таких інструментів політичного впливу, як переговори, компроміс та мирні акції політичного протесту. Важливу роль відіграв також вдалий вибір опозиціонерами періоду, коли вони наважилися перейти до рішучих дій, а також консолідація суспільства, політичних та релігійних інституцій навколо на той час актуальних у ПНР національних ідей.

Отже, досвід Республіки Польща свідчить про те, що ненасильницький характер політичних протистоянь є не просто одним із дієвих методів впровадження змін державного ладу, але й відрізняється надзвичайною ефективністю і є головним способом якісної зміни політичного режиму держави. Бачимо також, що такий спосіб, на відміну від насильницьких методів тиску на органи державного управління (терористичні акти, збройні зіткнення, спроби здійснити державний переворот тощо), є набагато безпечнішим і дозволяє залучити на бік протестувальників масову аудиторію. Це особливо актуально за умови відкритості такого протесту, чіткості поставлених ним цілей, інформаційної підтримки з боку національних та міжнародних засобів масової інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Возняковский Г. Церковь в коммунистической Польше (1945–1990 гг.). *Новая Польша,* 2006. № 3. С. 14–18.

2. Коровицына Н. Первая восточноевропейская революция сознания (Польская ретроспектива). *Революции и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя* / отв. ред. К.В. Никифоров. Москва : РОСПЭН, 2011. С. 479–491.

3. Кукуруз О. Політична опозиція в Україні та Польщі : монографія. Київ : Наукова думка, 2010. 200 с.

4. Простова О.І. Специфіка використання технологій ненасильницького супротиву в політичній діяльності. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія».* 2013. Т. 212. Вип. 200. С. 68–72.

5. Телегуз А. Політична криза в Польщі на початку 80-х років та виникнення «Солідарності». *Україна і Польща у XX столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин* : зб. наук. праць. Київ ; Краків, 2002. С. 214–217.

6. Шарп Дж. От диктатуры до демократии. URL: http://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Russian.pdf (дата звернення: 12.02. 2019).

7. Cichosz M. Tranzycja polskiego systemu politycznego – wybrane aspekty. Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty / pod red. A. Antoszewskiego, A. Kolodij, K. Kowalczyka. Wroclaw : ATUT, 2010. S. 39–49.

8. Kitschelt H. Divergent Paths of Postcommunist Democracies. Political Parties and Democracy. Baltimore, London : The Johns Hopkins University Press, 2001. 356 p.

9. Maria J. Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict. URL: http://www.nonviolent-conflict.org/PDF/IS3301_pp007-044_Stephan_Chenoweth.pdf (дата звернення: 10.02. 2019).

10. Michnik A.A New Evolutionism. Letters from Prison and Other Essays. Berkeley : University of California Press. URL: http://www.newschool.edu/tcds/krakow/KR08POL/Sessions3-4/Michnik.newevolutionism.pdf (дата звернення: 02.02. 2019).

11. Morawski W. Zmiana instytucjonalna: społeczeństwo, gospodarka, polityka. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 314 s.

REFERENCES:

1. Vozniakovskyi H. Tserkov v kommunystycheskoi Polshe (1945–1990 rr.). Novaia Polsha, 2006. № 3. S. 14–18.

2. Korovytsyna N. Pervaia vostochnoevropeiskaia revoliutsyia soznanyia (Polskaia retroperspektyva). Revoliutsyi i reformy v stranakh Tsentralnoi i Yuho-Vostochnoi Evropy: 20 let spustia / otv. red. K. V. Nikiforov. Moskva: ROSPEN, 2011. S. 479–491.

3. Kukuruz O. Politychna opozytsiia v Ukraini ta Polshchi: monohrafiia. Kyiv: Naukova dumka, 2010. 200 s.

4. Prostova O. I. Spetsyfika vykorystannia tekhnolohii nenasylnytskoho suprotyvu v politychnii diialnosti. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia». 2013. t. 212, Vyp. 200. S. 68–72.

5. Telehuz A. Politychna kryza v Polshchi na pochatku 80-kh rokiv ta vynyknennia «Solidarnosti». Ukraina i Polshcha u XX stolitti: problemy i perspektyvy vzaiemovidnosyn: zb. nauk. prats. Kyiv; Krakiv, 2002. S. 214–217.

6. Sharp Dzh. Ot dyktatury do demokratyy. URL: http://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Russian.pdf (data zvernennia: 12.02. 2019).

7. Cichosz M. Tranzycja polskiego systemu politycznego – wybrane aspekty. Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty / pod red. A. Antoszewskiego, A. Kolodij, K. Kowalczyka. Wroclaw : ATUT, 2010. S. 39–49.

8. Kitschelt H. Divergent Paths of Postcommunist Democracies. Political Parties and Democracy. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 2001. 356 p.

9. Maria J. Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict. URL: http://www.nonviolent-conflict.org/PDF/IS3301_pp007-044_Stephan_Chenoweth.pdf (дата звернення: 10.02. 2019).

10. Michnik A. A New Evolutionism. Letters from Prison and Other Essays. Berkeley : University of California Press. URL: http://www.newschool.edu/tcds/krakow/KR08POL/Sessions3-4/Michnik.newevolutionism.pdf (дата звернення: 02.02. 2019).

11. Morawski W. Zmiana instytucjonalna: społeczeństwo, gospodarka, polityka:Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 314 s.

Analysis of the experience of peaceful political protest in the Republic of Poland

Pokotylo Alina Olehivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Public Administration
of Eastern European National University named after Lesia Ukrainka
prosp. Voli, 13, Lutsk, Ukraine

The article is devoted to the study of the phenomenon of political protest in the Republic of Poland, namely, in form of peaceful non-violent political protest. The number of works of both ukrainian and foreign scientists were used to prove this fact and outline the theoretical and empirical foundations of such conclusion.

The basic factors and preconditions that have caused the emergence of the Polish protest movement, as well as its features, are outlined. The article also evaluates the result obtained by polish political opposition in the end. The difference between the Polish system of governmental authorities from other European regimes with the communist ruling establishment is also discussed, as it has had major impact on the formation of bonds and the flow of communication between the policy-makers and opposition in the Republic of Poland.

The article analyzes in detail the example of the so-called revolution of consciousness that took place in the Republic of Poland in the late 1970s – early 1980s, its causes, preconditions, as well as socio-cultural and political factors that provided possibility of radical reorganization of Polish system of governmental authorities in a peaceful and non-violent way. At the same time, a particular attention is paid to internal factors of development of a peaceful protest movement in the Republic of Poland.

The article emphasizes the exceptional importance and effectiveness of non-violent method of political protest and highlights the reasons why such approach is considered to be the most effective one during the radical reorganization of the Polish state institutions process. In addition, the importance of meaningful cooperation between all participants of Polish political discourse at that time namely, the citizens, the political opposition, the current authorities and religious institutions, was substantiated.

Key words: *political protest, protest, protest movement, Republic of Poland, non-violent protest, political opposition.*

Проноза
Інна Іванівна

Інформатизація громадянського суспільства як умова демократизації

УДК 341.123
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-67-71

Проноза Інна Іванівна
кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

У статті обґрунтовується актуальність і зростаюча значущість вивчення процесів інформатизації суспільства в якості одного з факторів, що впливають на підвищення рівня його демократизації. Огляд наукової літератури дозволив надати характеристику основних теоретико-методологічних підходів до вивчення такого впливу. Автор вважає, що при цьому державі під час упровадженні нових технологій необхідно забезпечувати рівний доступ до них для всіх громадян, тому що не тільки бажання, але й можливість використовувати інформаційні технології значно покращують їх життя. На прикладі надання громадянам державних послуг автори аналізують особливості зміни якості життя населення і приходять до висновків, що і громадянам треба активніше докладати зусиль для формування «електронних компетентностей», у результаті чого відбудеться суттєве поліпшення якості життя.

Інформатизації політичного життя громадянського суспільства не зводиться лише до розвитку технічних засобів, а має більш глибокі причини. У даний час у чималому ступені розвиток сучасної політичної системи пов'язаний із методами інформаційної взаємодії суб'єктів політичного життя, які вимагають нових знань про проблеми впливу інформатизації на соціально-політичні процеси, зокрема процеси демократизації.

Необхідність дослідження інформатизації політичного життя суспільства викликана також і тим, що процеси інформатизації країни і демократії як форми політичного життя мають недостатні темпи. Спостерігається величезне відставання від розвинених країн у вирішенні проблем застосування досягнень інформатизації в політичному житті суспільства. Без належної уваги залишаються проблеми відкритості інформації, інформаційної безпеки, правового регулювання.

Ключові слова: *інформатизація, інформація, інформаційна війна, громадянське суспільство, демократія, демократизація.*

Вступ. Двадцять перше століття характеризується процесом інформатизації суспільства, зокрема громадянського, що представляє собою соціальну дію, в основі якої лежить збір, накопичення, продукування, оброблення, зберігання, передача і використання інформації. У наш час інформатизацію слід розуміти як важливу сферу людської життєдіяльності, що має важливе значення для соціально-політичного життя суспільства. Активне впровадження в суспільне життя засобів накопичення, перетворення і передачі інформації, стрімкий розвиток інформаційних технологій, людська діяльність у нинішньому інформаційному просторі зумовлюють перехід суспільства від індустріального до інформаційного.

Інформатизація громадянського суспільства стає домінуючим фактором у складі суспільного життя, в тому числі наукового. У зв'язку з посиленням впливу інформатизації на різні сфери життєдіяльності людей і на суспільство в цілому багато вчених, філософи і політики розуміють необхідність і актуальність комплексних наукових досліджень у цій області.

Процес інформатизації суспільства став одним із чинників, що впливають на основні тенденції розвитку світового співтовариства, зокрема його демократизацію. В умовах сучасної цивілізації складні і суперечливі процеси, що відбуваються в усіх сферах людської діяльності, визначають зміни соціально-політичних інститутів і зв'язків між ними. Ускладнення політичного життя суспільства викликано прискоренням темпів суспільного життя, зміною соціальної та професійної структури суспільства, взаємозв'язків між ними і необхідністю вироблення раціональної і гуманно-обґрунтованої політики, що відповідає інтересам громадянського суспільства.

Найбільш продуктивним підсумком політичних трансформацій початку XXI століття є той факт, що в настроях політичних еліт більшості країн світу утвердилося уявлення про демократію як про ідеальну або, у всякому разі, найкращу з можливих форм суспільного устрою. Число країн і держав, які обрали демократію формою свого суспільно-політичному устрою, неухильно зростає. У даний час, час змін, постійних інновацій, потрібні нові форми правління, нові форми політичної влади і політичні діячі нового типу. Сучасне цивілізоване суспільство поступово переходить до способів і форм громадського управління і самоврядування, за яких громадяни наділені правом участі у зміні політичних еліт і лідерів під час нормованих, законодавчо закріплених процесів і через стабільні соціально-політичних інститути і механізми.

Мета та завдання. Метою даної статті є дослідження ролі громадянського суспільства як чинника демократизації, ідентифікації його конструктивних та деструктивних проявів, винайдення кореляції між процесами демократизації та встановлення моделі належного управління з урахуванням значення в цій взаємодії громадянського суспільства.

Методи дослідження. Методологічною базою дослідження, результати якого викладені в цій статті, були різні соціально-філософські методи. До таких методів слід, перш за все, віднести метод комплексного вивчення проблеми на основі використання принципу системності і структурно-функціонального аналізу. Це дозволило здійснити систематизацію різних наукових підходів до вивчення стану інформатизації громадянського суспільства як умови демократизації

Результати. Упродовж останніх років побачили світ численні наукові публікації, в яких висвітлювались питання, що стосуються різноманітних аспектів інформації, зокрема впливу демократичних процесів на громадянське суспільство.

З-поміж них треба назвати праці учених-юристів, політологів і фахівців із державного управління: І. Арістової, І. Бачило, К. Бєлякова, Т. Гамана, В. Копилова, Б. Кормича, О. Логінова, О. Олійника, А. Плитка, Г. Почепцова, С. Чукут та ін.

Демократизація суспільства, під якою ми розуміємо односпрямований рух до якогось ідеальному режиму, характеризується вільними і відкритими виборами, справжньою політичною конкуренцією, широким захистом цивільних прав а також свободою збору інформації вільного збору інформації і виборами політичних уподобань, у даний момент протікає в тісному зв'язку з процесом інформатизації, який є найважливішим фактором розвитку демократизації. Під інформатизацією ми розуміємо техніко-соціокультурний процес, який охоплює в єдності всі сфери суспільного розвитку. Тісний взаємозв'язок цих двох процесів є відмінною рисою нашого суспільства.

Для країн Східної Європи і держав, що утворилися на базі пострадянського простору, дослідження взаємозв'язку таких процесів, як інформатизація та демократизація, є в політичному відношенні надактуальним і життєво необхідним. Ця потреба ініціює наукову активність у даній області дослідження.

Інформатизація суспільства, перш за все, вимагає його демократизації, яка несумісна з тоталітарним устроєм. М. Кастельс зазначає, що «ідеологічні репресії і політика контролю над інформацією були вирішальним перешкодою для інновації та поширення нових технологій, зосереджених на обробленні інформації » [3, с. 465]

Демократизація суспільства створює для інформатизації благодатне середовище – сприятливий соціальний клімат. У свою чергу, лише демократії потрібне сучасне інформаційне середовище, яке є її атрибутом. Без відкритості і доступності інформації, якої з кожним днем стає все більше, без плюралізму і гласності, яким сприяє інформатизація, процес демократизації просто не зможе розвиватися. Вплив інформатизації суспільства на його демократизацію багато в чому визначає всі інші соціальні процеси, наприклад, такі, як перехід від тоталітаризму до демократії, вдосконалення і подальший розвиток демократичних принципів суспільного життя. Але тут же виникає безліч інших проблем, пов'язаних із цими процесами, наприклад, захист інформації, проблема масової комп'ютеризації, шляхи інформатизації громадянського суспільства і т.д., які вимагають свого теоретичного осмислення.

Проблеми розвитку процесів демократизації та інформатизації суспільства під певною точкою зору ставали предметами вивчення в ряді робіт вітчизняних і зарубіжних вчених.

Класичними роботами з питань сучасної демократії і демократизації суспільства можна вважати дослідження Р. Даля, Л. Даймонда, У. Еко та ін. С. Кара-Мурза у своїх роботах критикує «маніпуляцію свідомістю», наявну в демократичній державі. Цьому ж питанню присвячені дослідження Б. Скіннера. Його теорія «технології управління свідомістю» була підтримана такими видатними вченими-соціологами, як Г. Маркузе, Ю. Хабермас. Питанню демократизації присвячені цікаві дослідження, проведені Е. Фроммом, який проаналізував такий феномен сучасного суспільства, як «втеча від свободи».

Питанню взаємозв'язку процесів інформатизації та демократизації суспільства присвячені роботи Р. Даля, Б. Маркова, які відзначили особливий вплив інформаційної технології на життя суспільства і кожної окремої людини. Е. Тоффлер у своїх роботах приділяє особливу увагу цій проблемі, і загальна теза автора така: у зв'язку з розвитком інформаційної технології відбувається трансформація виробництва, що супроводжується появою нової форми управління; зокрема, істотні зміни зазнає держава.

Правовій основі розвитку взаємозв'язку інформатизації та демократизації присвячені роботи О.А. Гаврилова, А.І. Демидова, С.В. Калашникова, Є.І. Козлова і О.Е. Кутафина, І.І. Лукащук, Л. Саністебан. У цих роботах особлива увага приділяється з'ясуванню умов, за яких впровадження в повсякденне життя суспільства інформаційних технологій дозволить забезпечити розвиток демократичних інститутів, пов'язаних із охороною прав і свобод громадян, питаннями законності, правопорядку і соціального партнерства.

Сприйняття нової реальності й адаптація людини до нових умов комунікації відбувається досить складно, і поки що важко сказати, чого більше – сподівань чи розчарувань. На жаль, нові можливості інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) створюють і гальма в розвитку самої людини й людства в цілому. Тривога за віддалене і не зовсім віддалене майбутнє хвилює розум і почуття багатьох людей, напружує усталені інститути суспільства, і зовсім не випадково на новому етапі суспільного розвитку

зійшлися в нашій свідомості два феномени – феномен інформаційного суспільства і феномен громадянського суспільства. Проблема їх усвідомлення є багатогранною і далеко не однозначною, навіть у визначеннях. Час доводить, що жодне з названих визначень («інформаційне» або «громадянське») як стан сучасного суспільного розвитку само по собі ні існувати, ні розвиватися не в змозі.

Суспільний розвиток – тип змін у суспільстві, який супроводжується переходом суспільних відносин до якісно нового стану. Він є наслідком взаємодії великої сукупності суспільних процесів, основу яких становить цілеспрямована діяльність людей та різноманітних організацій. Загальний механізм суспільного розвитку полягає у виникненні нових потреб у різних сферах суспільного життя та пошуку можливостей їх задоволення. Нові потреби постійно виникають як наслідок суспільної діяльності, а тому пов'язані з пошуком та винаходом нових засобів праці, спілкування, організації суспільного життя, розширенням та поглибленням обсягу наукового знання, ускладненням форм і механізмів творчої діяльності людей [5, с. 12].

Щодо громадянського суспільства в умовах інформатизації, то як предмет теоретичного розгляду воно привертає все більше наукової уваги через посилення власної ролі в публічному просторі, вироблення політики та алгоритмізації суспільних викликів. Але при цьому фіксується відсутність одностайності серед фахівців щодо його суті та призначення. На думку Л. Фіорамонті та Ф. Генріха, завдання визначення концепції, поняття, основних функцій та розроблення стратегії громадянського суспільства – це, по суті, складний і потенційно суперечливий процес [8, с. 57].

Різними дослідниками громадянське суспільство трактується по-різному, що пов'язано з конкретним зразком демократії та суспільства, що формують загальний екзистенційний контекст науковця. Відповідно, у визначенні громадянського суспільства мають враховуватися не лише аналітичні засади цього процесу, а й конкретний політико-культурний контекст.

Г. Уайт визначив громадянське суспільство як проміжну асоціативну сферу між державою та індивідами, що складається з організацій та груп, які є відокремленими від держави, користуються автономністю стосовно держави і формуються добровільно членами суспільства для захисту або просування своїх інтересів або цінностей [9].

Із кінця XX ст. стає очевидним, що інформатизація суспільства, зокрема громадянського, – загальний і неминучий період розвитку людської цивілізації, період освоєння інформаційної картини світу, усвідомлення єдності законів функціонування інформації в природі і суспільстві, практичного їх застосування, створення індустрії виробництва і оброблення інформації.

Інформатизація впливає на всі сфери людського життя: сприяє зростанню продуктивності праці, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукоємних виробництв та високих технологій, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства тощо. Інформаційні технології відкривають нову сторінку в розвитку науки і життя суспільства в цілому. В політичній площині перехід суспільства до інформаційної стадії розвитку дає можливість використовувати демократичні інститути як інструмент соціального панування. Інформатизація у сфері економіки веде до появи нових галузей виробництва, змінює саме уявлення про реальний сектор економіки, що включає в себе віртуальну реальність у мережах телекомунікацій і, зокрема, в Інтернеті. Різко зростають можливості і масштаби руху капіталів, з надзвичайною швидкістю і легкістю здійснюються фінансові операції [4, с. 53]

Інформатизація суспільства – це процесне поняття, тобто вона має етапність реалізації. На першому етапі передбачається випереджаючий розвиток науково-технічних напрямів, що безпосередньо забезпечують створення і використання нових інформаційних технологій. Другий етап характеризується комп'ютерним освоєнням інформаційного фонду, завантаженням його в бази даних, об'єднаних поки в локальні обчислювальні мережі. Але вільний доступ до інформації, що зберігається в таких базах, має обмежене коло користувачів, і процес формування інформаційної культури населення ще триває. Третій етап інформатизації передбачає забезпечення вільного доступу до всієї інформації, накопиченої людством, можливість не тільки користуватися, але й поповнювати регіональний, загальнодержавний і світовий інформаційні фонди. Інформаційний фонд стає надбанням практично кожного жителя країни, тому даний етап можна назвати етапом соціалізації і актуалізації інформаційного фонду країни [1, с. 12].

Інформатизація – це глобальний процес активного формування та широкомасштабного використання інформаційних ресурсів. У процесі інформатизації відбувається перетворення традиційного технологічного способу виробництва і способу життя в новий, постіндустріальний, на основі використання кібернетичних методів і засобів. Інформатизація в індустріально розвинених країнах стає центральною ланкою, що об'єднує всі сторони якісних перетворень у суспільстві.

У результаті інформатизації на новий рівень піднімаються наукові дослідження і розроблення, виробництво, управління, всі сфери політичного та соціального життя суспільства, якісно змінюються параметри економічного зростання.

Головними напрямками розвитку інформатизації стають:

– створення найбільш прогресивних і найбільш гнучких засобів оброблення інформації;

– зниження вартості оброблення інформації, покращення технічних характеристик устаткування;

– розширення масштабів стандартизації пристроїв сполучення;

– якісне покращення підготовки кадрів;

– розроблення захисних заходів проти несанкціонованого доступу до інформації.

Процес інформатизації, в результаті якого створюється інформаційне середовище, відбувається не завжди усвідомлено, хоча його окремі компоненти формуються людьми осмислено, цілеспрямовано (наприклад, бібліотеки, банки даних, статистичні дані, телефон, комп'ютер і т.д.). Наявне середовище не завжди відповідає потребам людини, воно суперечливим, агресивним [2, с. 250].

Широке використання нових інформаційних технологій у повсякденному житті сприяє вдосконаленню демократичних засад, веде до підвищення політичної активності громадян, встановлення ефективного діалогу держави та громадськості з подальшим зворотнім зв'язком. Загалом, процес становлення інформаційного суспільства потребує від держави нових вимог, вимагає бути координатором діяльності суб'єктів суспільства та сприяти створенню сприятливих умов інтеграції громадян країни у глобальне інформаційне суспільство, при цьому відстоювати власні інтереси у світовому інфопросторі [1, с. 75]. Перехід на наступний рівень інформаційного суспільства відбувається через науково-технічну революцію, в ході якої змінюється середовище проживання громадян, що призводить до зміни свідомості людей. Саме технологічно-інформаційна революція стала причиною таких явищ, як: збільшення частки інформаційних комунікацій, послуг та продуктів у ВВП; утворення глобального інфопростору, який забезпечує інформаційну взаємодію людей, їх вільний доступ до світових інформаційних ресурсів та задоволення потреб людей в інформаційних послугах та продуктах. Перехід суспільства до постіндустріальної, чи, точніше, до інформаційної стадії характеризується такими критеріями: 1) космічні; 2) технічні (перехід до шостого технологічного укладу); 3) соціально-економічні критерії. Від промислового суспільства, де домінують сфера послуг та промисловість, відповідно, інформаційне суспільство відрізняється тим, що знання, інформація, інформаційні послуги та всі галузі, пов'язані з виробництвом цієї інформації (комп'ютерна, телекомунікаційна, телевізійна), збільшуються, а також зростає швидкими темпами інформація, а нове суспільство продукує нові робочі місця [6, с. 27].

Сьогодні, на жаль, процеси інформатизації, як можливий засіб демократизації країни, стримують високий рівень правового нігілізму громадян і низький рівень авторитету влади і, як наслідок, довіри до неї з боку громадян і суспільства. Іноді здається, що процес інформатизації державних структур здійснюють аматори, часто він набуває ознак постійного вдосконалення під тиском «раціоналізаторських пропозицій». Ніхто не несе відповідальності за те, що скрізь від нас вимагають, крім паспорта, свідчити про свою особу довідками, ідентифікаційним кодом тощо. Це, як не дивно, не дозволяє і самій владі підвищувати вимоги до себе як до відповідального постачальника повної й змістової інформації суспільству. Окремою темою є питання використання інформаційного ресурсу і творчих можливостей громадян як інвестиційного ресурсу розвитку країни. Наш законодавець цьому питанню поки що не приділяє достатньої уваги. Розвиваючи сектор інформаційних технологій, ми, на жаль, не маємо визначеного до кінця напряму вектора свого економічного і суспільно-політичного розвитку, а отже, перебуваємо в нестабільному стані. Настав час більш вимогливо говорити про результати електронізації, оцифровування інформаційного середовища та інформаційного ресурсу. Необхідно більш активно порушувати питання про електронну державу й електронне суспільство, електронне урядування через розгляд проблем акумуляції засобів і методів суспільства під час застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Усе назване накладає на державу величезний обов'язок перед суспільством (за цим стоїть, зокрема, і доля наших міжнародних контактів). Інформатизація змінює світ, і нам, щоб знову піднятися на верхні щаблі світового облаштування, де ми перебували ще наприкінці 80-х рр. минулого століття, невідкладно треба вирішувати питання, що зі всією гостротою постає перед нами, – створення власного інтегрованого національного проекту інноваційного розвитку в нових умовах вимог світової інформаційно-комунікаційної дійсності. За умов якісного використання національного інформаційного ресурсу Україна може опинитися на орбіті, де реалізують свої амбіції провідні країни світу [7].

Інформатизація суспільства і державного управління, розвиток мережевих інформаційних структур і поява більш-менш чітких уявлень про віртуальний простір змушує по-новому подивитися на проблему організації та захисту інформаційного простору країни як суспільно-політичного надбання. У сучасному суспільстві, яке живе під тиском потреб економічної глобалізації, у всіх видах співпраці боротьба за інформаційний простір ведеться жорстко. Вона підсилюється під час кожного оберту інформаційної революції, саме тут пролягає «передовий край боротьби» і уяв постклассичної геополітики. Якщо класична геополітика була заснована на сакральних ідеях віри, ґрунту (землі) й крові, то інформатизація порушила питання про трансляцію цих символів у віртуальний простір у вигляді символічного капіталу національної культури. За таких умов роль і значення

духовних, цивілізаційних і культурних факторів суспільного розвитку підсилюються, змушуючи громадян брати більш активну участь у державному управлінні через об'єднання громадян, соціальні мережі тощо, підкоряючись й підкоряючи собі в ім'я загального добра й загальнолюдських чеснот. Індикаторами оцінки правильності обраного шляху стають показники демократії, відносини з власністю, рівень справедливості.

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства процеси демократизації та інформатизації носять взаємообумовлений, діалектичний характер, який проявляється в неоднозначності впливу один на одного і у відповідній суперечливості соціальних наслідків цієї взаємодії.

Інформатизація громадянського суспільства виступає необхідною умовою наростання процесів демократизації. За відсутності або нерозвиненості цієї умови успіх демократизації стає проблематичним.

Специфічне протікання процесів інформатизації в нашому суспільстві є джерелом формування інформаційної нерівності, яке можливо мінімізувати за умови ефективного управління демократичними процесами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айламазян А.К. Информатика и теория развития. Москва : Наука, 2008. 178 с.

2. Еляков А.Д. Информационное бытие современного человека. С*оциально-гуманитарные знания.* 2008. № 3. С. 250–251.

3. Касгельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 512 с.

4. Мей К. Інформаційне суспільство: Скептичний погляд / пер. М. Войцицька. Київ, 2004. 220 с.

5. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України / авт. кол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2013. 120 с.

6. Новицький А.М. Феномен «інформаційного суспільства як об'єкг наукового дослідження. *Інформація і право.* 2011. № 1. С. 25–29.

7. Соснін О.В. Інформатизація як чинник інноваційного розвитку України. URL : http://academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/7.pdf .

8. Fioramonti L., Heinrich F. How Civil Society Influences Policy: A Comparative Analysis of the CIVICUS Civil Society Index in Post-Communist Europe, 2007. P. 57.

9. White G. Civil society, democratization and development (I): Clearing the analytical ground. Democratization. 1994. 1(2). P. 375–386.

REFERENCES:

1. Ailamazian A. K. Ynformatyka y teoryia razvytyia. M.: Nauka, 2008. 178 s.

2. Eliakov A. D. Ynformatsyonnoe bitye sovremennoho cheloveka // Sotsyalno – humanytarnie znanyia. 2008. № 3. S. 250–251.

3. Kashels M. Ynformatsyonnaia epokha: ekonomyka, obshchestvo y kultura. M.: HU VShЭ, 2000. 512 s.

4. Mei K. Informatsiine cucpilctvo: Ckeptychnyi pohliad / per. M. Voitsytska. K. 2004. 220 c.

5. Modernizatsiia derzhavnoho upravlinnia ta yevropeiska intehratsiia Ukrainy: avt. kol. : Yu. V. Kovbasiuk, K. O. Vashchenko, Yu. P. Surmin ta in. ; za zah. red. d-ra nauk z derzh. upr., prof. Yu. V. Kovbasiuka. K. : NADU, 2013. 120 s.

6. Novytskyi A. M. Fenomen «informatsiinoho suspilstva yak obiekh naukovoho doslidzhennia. Informatsiia i pravo. 2011. № 1. S. 25-29.

7. Cosnin O.B. Informatyzatsiia yak chynnyk innovatsiinoho rozvytku Ukrainy. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/7.pdf

8. Fioramonti L., Heinrich F. How Civil Society Influences Policy: A Comparative Analysis of the CIVICUS Civil Society Index in Post-Communist Europe, 2007. P 57.

9. White G. Civil society, democratization and development (I): Clearing the analytical ground. Democratization, 1994, 1 (2), pp. 375–386.

Informatization of civil society as a condition of democratization

Pronoza Inna Ivanivna

Candidate of Political Sciences, Doctoral Student of the Department of Political Sciences and Law,
Senior Lecturer of the Department of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
Str. Staroportofrankovskaya 26,
Odessa, Ukraine

The article substantiates the relevance and increasing importance of studying the processes of informatization of society as one of the factors influencing the increase of its democratization level. Review of scientific literature allowed authors to describe the main theoretical and methodological approaches to the study of such influence.

Informatization of the political life of civil society is not limited to the development of technical means, but has more profound reasons. At present, to a considerable extent, the development of the modern political system is associated with methods of information interaction of subjects of political life, which require new knowledge about the problems of the impact of informatization on socio-political processes, in particular processes of democratization.

Key words: *informatization, information, information warfare, civil society, democracy, democratization.*

Шишименко
Ігор Миколайович

Нові можливості політичної експертизи в інформаційному суспільстві

УДК 32.007.62: 070.1
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-72-77

Шишименко Ігор Миколайович
аспірант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна

У статті розглянуті поняття «інформаційне суспільство» і «інформація», з'ясовано, чи є інформаційне суспільство демократичним, чи впливають інформаційні технології на розвиток політичної експертизи.
Зроблено висновок про те, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології, з одного боку, надали політичній експертизі нові можливості для участі в політико-управлінському процесі і впливу на громадську думку, з іншого – стали однією з причин масовості цієї політичної професії.
Досліджено роль Інтернету в розвитку політичної експертизи. Розглянуто аналітична, комунікаційна та дослідницька функції блогу.
Ключові слова: *політична експертиза, інформаційне суспільство, інформація, технології, політичний блог.*

Вступ. Актуальність теми статті полягає в тому, що будь-яка держава незалежно від характеру політичного режиму прагне до контролю за інформаційним простором. Звичайно, найбільш у цьому досягла успіхів тоталітарна держава, однією з характерних рис якої є монополія на інформацію та державна цензура. Не набагато краще з інформаційними правами ситуація в авторитарній державі, де, як відомо, править еліта, яка також не зацікавлена у відкритості інформації. Так, показовим прикладом авторитарної держави є Росія. У грудні 2018 р правляча партія «Єдина Росія» внесла на розгляд до Держдуми законопроект про внесення доповнень до статті 20.1 КоАП (дрібне хуліганство), які передбачають штраф або адміністративний арешт на строк до 15 діб «за поширення в Інтернеті інформації, яка «виражає в непристойній формі явну неповагу до суспільства, держави, офіційних державних символів РФ, Конституції РФ і органів, що здійснюють державну владу» [1]. Це дає змогу залучати до адміністративної відповідальності тих, хто дозволить собі критикувати російську владу в принципі. Завдяки цьому закону «охоронці порядку» завжди знайдуть ознаки «непристойної форми» в інформації, яка їм не сподобається.

Мета та завдання статті. Мета статті – обґрунтувати, що технології інформаційного суспільства допомагають інституту політичної експертизи стати більш сучасним і ефективним. Завдання статті: розглянути поняття «інформаційне суспільство» і «інформація»; з'ясувати, чи є інформаційне суспільство демократичним, чи впливають інформаційні технології на розвиток політичної експертизи.

Результати. Як пишуть дослідники, право доступу до інформації асоціюється зі США, «проте першими країнами, в яких громадяни отримали право на інформацію, були Скандинавські країни: Швеція (де конституційний Закон про свободу преси був прийнятий Рікстагом в 1766 р.), а потім, на два століття пізніше, Фінляндія (Закон від 1951 г.)» [2]. У США ж тільки в 1966 р. був прийнятий Закон Про свободу інформації. Пізніше подібні закони з'явилися в цілому ряді європейських країн. На сьогоднішній день право на інформацію, свободу слова і думок є невід'ємною цінністю в демократичному світі.

Саме поняття «інформаційне суспільство» вказує на те, що ключовим ресурсом такого суспільства є інформація і знання. Як відомо, існують різні підходи до обґрунтування концепту «інформаційне суспільство». Одні вважають його окремою стадією розвитку, що настала після становлення постіндустріального суспільства, інші – заключним етапом розвитку цього самого постіндустріального суспільства. Ми ж схиляємося до думки тих дослідників, які вважають, що постіндустріальним суспільством є суспільство інформаційне. Концепція інформаційного суспільства зобов'язана своєю появою видатним теоретикам Д. Беллу, М. Кастельсу, Й. Масуді, Т. Стоуньеру, Р. Кацу, М. Порату, М. Маклюену, Е. Тоффлеру та ін. Поняття «інформаційне суспільство» було запропоновано вченим Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші. Д. Белл, проводячи відмінності між індустріальним і постіндустріальним суспільством, пише: «Якщо індустріальне суспільство засноване на машинній технології, то постіндустріальне суспільство формується під впливом технології інтелектуальної. І якщо капітал і праця – головні структурні елементи індустріального соціуму, то інформація і знання – основа суспільства постіндустріального» [3, с. CLI].

Розглядаючи поняття «інформація», як не згадати знамениту крилату фразу Натана Ротшильда «Хто володіє інформацією, той володіє світом»? Насамперед слід з'ясувати, що таке «інформація». На думку теоретика інформаційного суспільства Клода Шеннона «інформацією можна назвати лише ті повідомлення, які будуть сприяти вирішенню людиною ситуації вибору деяких альтернатив поведінки. Інформацією, отже, можна визнати лише такі пові-

домлення, які впливають на підготовку і прийняття рішень на основі попередньої оцінки відомостей, що містяться в цих повідомленнях» [4, с. 198].

Ще один видатний теоретик інформаційного суспільства Т. Стоуньер охарактеризував суть інформації в такий спосіб: «Інформація існує. Щоб існувати, вона потребує того, щоб її сприймали. Щоб існувати, вона не потребує того, щоб її розуміли. Вона не вимагає розумових зусиль для своєї інтерпретації. Щоб існувати, їй не потрібно мати сенс. Вона існує» [5, с. 35].

Чи є інформаційне суспільство обов'язково суспільством демократичним? Аналізуючи інформаційні суспільства, які склалися у світі, можна відповісти, що немає. Інформаційне суспільство не обов'язково демократичне. Безумовно, інформатизація впливає на характер політичного устрою держави, проте гарантією демократизації суспільства бути не може. На це питання спробував відповісти Роберт Даль, досліджуючи вплив нових технологій на демократичний процес: «Технологія, яка розвивається, все одно повинна бути якимось чином використана – на благо чи на зло. Вона може бути використана або для нанесення шкоди демократичним цінностям і демократичному процесу, або для того, щоб сприяти втіленню їх у життя. Без свідомих і осмислених спроб застосувати нові телекомунікаційні технології на благо демократії їх можна легко направити проти демократії» [6, с. 515].

Доводиться визнати, що і демократична держава може скористатися інформаційно-комунікаційними технологіями не на благо суспільству. А відкритість не гарантує демократію. Як приклад можна привести комуністичний Китай з його розвиненою телекомунікаційною інфраструктурою і високотехнологічним «Електронним урядом». При цьому інформаційні потоки, наприклад, випуски китайських новин, повністю контролюються урядом. Ще один приклад – авторитарний Сінгапур, який піднявся в рейтингу ООН, що відображає ступінь розвитку електронного уряду, з десятої на третю позицію [7].

На ключову роль знання в новому суспільстві вказує думка Д. Белла: «Фактично теоретичне знання все більше стає стратегічним ресурсом, осьовим соціальним принципом, а університети, дослідницькі організації та інтелектуальні інститути, де воно кодифікується і збагачується, виявляються осьовими структурами цивілізації, яка народжується» [3, с. 33–34].

Як справедливо зазначає Л. Рихлова, в інформаційному суспільстві знання виробляють експерти. «У контексті суспільного розвитку вони приходять на зміну інтелектуалу-універсалу. Спеціаліст у конкретній галузі стає більш затребуваний, ніж всебічно розвинений інтелектуал, який не має вузької спеціалізації» [8, с. 122]. Саме «експертна інформаційна праця, за М. Кастельсом, відповідає «за функціонування капіталізму». «Ця група працівників стала ключовою силою в суспільстві, вона відповідає практично за все – від створення технологій, управління змінами в корпораціях до вимоги законодавчих реформ» [5, с. 148].

Інформаційне суспільство, без сумніву, ускладнило політико-управлінський процес. Жодна влада не в змозі контролювати політичну інформацію, на думку І. Василенко. «Політична влада існує в просторі некерованих інформаційних потоків, і це у свою чергу робить буття влади таким же некерованим» [4, с. 71]. Скільки потрібно політичної інформації виборцям, щоб вони голосували свідомо? Яке число громадян володіє необхідним обсягом інформації про політику, щоб бути компетентними? Як голосують малопоінформовані громадяни? Ці питання давно хвилюють західних дослідників. Американський вчений Елен Міцкевич пише про те, що «малопоінформовані виборці для просування своїх інтересів використовують компенсаторні прийоми. Раціональність низької поінформованості аргументується тим, що громадяни розробляють найкоротші розумові шляхи, які взагалі висловлюють їхні інтереси, і що вони не бажають і не потребують великого обсягу інформації» [9, с. 125].

«Найкоротший розумовий шлях» до політичної інформації, на нашу думку, для громадян прокладають політичні експерти. Їхні короткі виступи та висновки допомагають тим, хто не хоче заглиблюватися в сутність політичних процесів. Однак як ця обставина відображується на демократичному процесі? Е. Міцкевич зазначає, що «політичне середовище може не забезпечувати необхідними вказівками або інформацією для приведення в дії міркувань, необхідних для винесення рішення». У результаті погано політично поінформовані громадяни посилають політичному класу неправильні сигнали, що в результаті «призводить до спотворення демократичного процесу» [9, с. 126].

Стрімкий науково-технічний прогрес, формування інформаційного суспільства створили нові умови для розвитку політичних інститутів і процесів. Так, наприклад, завдяки Закону України «Про доступ до публічної інформації» органи державної влади зобов'язані на своїх сайтах викладати документи про свою діяльність та прийняті рішення. Це не тільки розширило можливості громадської участі в державному управлінні для громадян. Нові способи, методи взаємодії отримала і політична експертиза. Політичні експерти аналізують отриману інформацію, роблять висновки і дають рекомендації. Якщо експерт не має доступу до офіційної інформації про діяльність міністерств, його аналіз і прогноз не можуть бути якісними. Також у роботі з інформацією про діяльність влади політичним експертам допомагають Закони України «Про Національний архівний фонд та архівні організації» і «Про державну таємницю».

Політичні експерти в інформаційному суспіль-

стві отримують небачені раніше можливості поширювати експертні матеріали, впливати на громадську думку, на процес прийняття політичних рішень, користуватися перевагами двостороннього інтерактивного зв'язку. Як писав Р. Даль, «Інтерактивні системи телекомунікацій дозволяють громадянам брати участь у дискусіях з експертами, з особами, які приймають політичні рішення, і з рядовими співвітчизниками» [6, с. 514]. Тобто важливим фактором підвищення результативності своєї експертної діяльності стає ступінь володіння інформаційними технологіями.

Актуальність політичної експертизи різко зросла в останні роки у зв'язку з ускладненням політичного процесу. Дослідники справедливо пишуть про те, що це характерно навіть для простих суспільств, не кажучи вже про багатоскладні [10, с. 31]. Все частіше політичні й державні діячі, які приймають політичні рішення, звертаються за консультаціями експертів. Все більше на цю взаємодію політиків, експертів і суспільства впливають технології інформаційного суспільства.

Не можна не погодитися з тезою про те, що «Інформаційні технології, що змінюються, трансформують як політичні інститути з політичними відносинами, так і форми, механізми, технології впливу на світ політичного, на суспільство в цілому, на його свідомість, способи досягнення/дослідження політичної реальності» [11, с. 22–23].

Незважаючи на стрімко зростаючу популярність Інтернету, вперто не здає свої позиції телебачення. Для політичних експертів телебачення має дуже важливе значення саме тому, що телебачення, як і раніше, залишається основним джерелом інформації. Сучасний класик соціологічної думки Ентоні Гідденс описав роль телебачення в політичному житті в такий спосіб: «Телебачення допомагає формувати основи сприйняття, загальний культурний світогляд, за допомогою яких індивід у сучасному суспільстві інтерпретує і організовує інформацію <...> Воно формує спосіб інтерпретації соціального світу, допомагаючи впорядкувати досвід нашого спілкування з ним. Установки, які явно чи приховано присутні в усіх видах телепродукції і в способах її поширення, набагато важливіші, ніж те, що конкретно показується в програмах» [12, с. 420].

До речі, результати соціологічних досліджень спростовують існуючий у суспільстві стереотип про те, що головним джерелом інформації для сучасної молоді є Інтернет. За даними опитування, проведеного GfK Ukraine спільно з Фондом ім. Фрідріха Еберта на замовлення Центру «Нова Європа» в липні–серпні 2017 року серед 2000 респондентів у віці 14–29 років (методом особистого інтерв'ю вдома у респондента в усіх регіонах, за винятком окупованих територій), поки ще телебачення перевершує Інтернет як джерело інформації про політичні події для молоді у віці 14–29 років з різницею в 10, 60 і 50 відсотків відповідно [13]. Основним джерелом інформації Інтернет є тільки для молоді Києва. Хоча слід зазначити, що згідно з останніми дослідженнями, розрив між телебаченням та Інтернетом за популярністю, який у 2017 р досягав 30%, в 2018 р. скоротився до 10%. Інтернет наздоганяє за популярністю телебачення в Україні. А саме, за даними опитування Research & Branding Group у лютому 2018 року, серед усіх видів ЗМІ українці віддавали переваги двом: телебаченню (53%) та Інтернету (42%). Популярність радіо та преси на рівні 1–2% [14].

Таким чином, телебачення є головним комунікаційним інструментом у відносинах між політичними експертами та громадянами. Телебачення встановлює свої правила гри для цих відносин. Політичний експерт повинен бути цікавий, привабливий для глядачів. Мабуть, саме цим можна пояснити той факт, що деякі політичні експерти дозволяють себе бути надмірно емоційними та ексцентричними. Експерт повинен бути лаконічним і змістовним. Сьогоднішній глядач не хоче слухати нудні, затягнуті міркування на політичні теми, навіть якщо вони професійні. Тому невипадково, що багато дослідників заявляють про медіатизацію сучасного політичного процесу. Різні аспекти медіатизації політики відображені в роботах українських учених В. Волянського, О. Грищенко, О. Заславської, Б. Калініченко, А. Костирева, В. Недбая, Г. Хлистун, Д. Яковлєва та ін.

Також можна зробити висновок, що і популярність політичного експерта залежить від частоти його появ на «блакитних екранах», тому всі політичні експерти зацікавлені в телебаченні як засобі підвищення своєї капіталізації.

Звичайно ж, сьогоднішні комунікації експертів і громадян неможливо уявити без новітніх інформаційних технологій. Технології інформаційного суспільства породили новий соціальний феномен – «віртуальний політичний час», який описала у своїх роботах доктор політичних наук Ірина Василенко: «Віртуальний політичний час – це час безперервного монологічного потоку інформації, де нагнітається відчуття терміновості повідомлень, а щоденні й навіть щогодинні новостні поновлення позбавляють інформаційне поле якоїсь певної структури» [4, с. 18]. На її думку, «в руках віртуальних політтехнологів справжній політичний час стає важелем потужного впливу на політичне «завтра» за допомогою штучного роздування і навіть довільного конструювання подій» [4, с. 19].

У науковій літературі є дві принципові позиції щодо ролі Інтернету в розвитку громадянського суспільства. Одні дослідники наполягають на тому, що Інтернет роз'єднує людей, причому до такого ступеня, що в сучасному інформаційному суспільстві мешканці квартир, які перебувають на одному

сходовому майданчику, не знайомі один з одним. Що для людей реальніше познайомитися в Інтернеті, ніж у власному під'їзді. А «кращим другом» для людей стає комп'ютер, а не інша людина.

Деякі дослідники бачать в Інтернеті, навпаки, потужний потенціал для розвитку і зміцнення громадянського суспільства. Долаючи часові й територіальні, вікові та інші особистісні перешкоди, Інтернет здатний об'єднувати людей у групи за інтересами. «Інтернет дає можливість осмисленої політичної ідентифікації для суспільно-політичних рухів та ініціатив, які не мають стійких зв'язків в існуючому істеблішменті, інституціалізованих структурах і усталених соціальних стратах. Завдяки Інтернету в них з'являється реальний шанс мобілізації географічно, соціально і професійно роз'єднаних однодумців. Інтернет дозволяє кардинально мінімізувати організаційні та інформаційні витрати, надає унікальні можливості для фандрайзингу (збору коштів), прямому маркетингу суспільно-політичних ідей і для підтримки вільного неопосредкованного дискурсу» [15, с. 48].

Доводиться визнати, що деяка частка правди є і в тих, і в інших міркуваннях. Головне, без сумніву, це те, що Інтернет-епоха дала новий імпульс, нові можливості розвитку громадянського суспільства, в тому числі структурам, що спеціалізуються на політичній експертизі.

Спробуємо розглянути, наскільки корисним Інтернет став для розвитку політичної експертизи. Аналіз Інтернет-простору показав, що багато українських Центрів політичної експертизи мають свої сайти. Також індивідуальні щоденники (блоги) в соціальних мережах ведуть і відомі політичні експерти. Українська блогосфера відносно молода. Вперше українські блогери отримали популярність у 2012 р. Симптоматично, що цими блогерами стали політичні журналісти Мустафа Найєм, Сергій Лещенко та Вахтанг Кіпіані [16]. Політичні експерти-блогери, які ведуть свої тематичні блоги, мають можливість отримувати коментарі читачів і обговорювати з ними актуальні політичні проблеми.

Всього якихось десять років тому звучали думки про те, що політичні блоги приречені на неуспіх через відсутність якісної політичної журналістики. Сьогодні політичні блоги сприймаються публікою і політиками як ефективний канал Інтернет-комунікації. Адже тільки в Інтернеті існує унікальна можливість організовувати публічні дискусії щодо будь-якої теми. Особливе значення в цьому зв'язку набувають політичні блогоспівтовариства, що представляють собою колективні майданчики обговорень (часом обговорення будь-якого питання включає десятки, а іноді й сотні співрозмовників при тисячах спостерігачів цієї дискусії) [17]. Блоги допомагають політичним експертам підвищити свою популярність, залучити більшу кількість однодумців. Дослідники політичної комунікації виділяють аналітичну, комунікаційну та дослідницьку функції блогу [18]. Аналітична функція виражається в тому, що політичні експерти аналізують внутрішні й зовнішні політичні проблеми, сутність політичних процесів та інститутів. Комунікаційна функція проявляється в тому, що політичні експерти отримують можливість дискутувати зі своїми однодумцями й опонентами, тим самим залучаючи увагу громадськості до своєї позиції і до себе особисто. Дослідницька функція відображена у виробленні політичними експертами нових смислів в обговоренні політичного життя країни.

Чи впливають політичні блоги на громадську думку? Це питання особливо актуальне в контексті політичних виборів. Іншими словами, чи можуть політичні блоги використовуватися у передвиборній боротьбі? Адже не секрет, що багато політичних експертів працюють на певні політичні сили і політичних кандидатів. Щоб відповісти на це питання, слід з'ясувати рівень проникнення Інтернету в Україні. Згідно з наявними даними, «частка регулярних користувачів Інтернету (користуються 1 раз на місяць і частіше) у 2017 становила 64% населення, при цьому Інтернет вдома є у 63,35% користувачів. З 2004 року відсоток користувачів всесвітньої павутини в Україні зріс з 12% до 64%». «Але при цьому вперше відбулося помітне зниження абсолютного числа регулярних користувачів в Україні – з 21,6 млн у середини 2017 року до 21,0 млн за підсумками грудня минулого року. Таке зниження пояснюється зменшенням загальної кількості постійних жителів України, головним чином за рахунок міграції за кордон населення України у віці 18–45 років» [19]. З огляду на те, що за даними цього ж дослідження серед користувачів Інтернету тих, кому за 65 років, всього 4%, і на те, що найбільш дисциплінованими голосуючими на виборах є пенсіонери, можна зробити висновок про мінімальний вплив політичної блогосфери на електоральні результати в Україні. Водночас, без сумніву, блоги політичних експертів впливають на громадську думку Інтернет-аудиторії.

Висновки. На підставі викладеного показано, що на відміну від тоталітарного і авторитарного режимів, у демократичній державі є механізми для контролю діяльності державної влади. Мета цих механізмів – досягнення високого рівня відкритості та прозорості державної політики. Зроблено висновок про те, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології, з одного боку, надали політичній експертизі нові можливості для участі в політико-управлінському процесі і впливу на громадську думку, з іншого – стали однією з причин масовості цієї політичної професії. Однією з найбільш ефективних форм політичної комунікації, що сприяють діяльності політичних експертів в інформаційному суспільстві, стали інтернет-блоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Путин поддерживает законопроект о наказании за критику власти в интернете. URL: https://hvylya.net/news/digest/putin-podderzhivaet-zakonoproekt-o-nakazanii-za-kritiku-vlasti-v-internete.html
2. Жеплинский А. Сенев Т., Дзенвульский Р. Доступ к информации и деятельность спецслужб в странах Центральной и Восточной Европы. URL: dzyalosh.ru/02-dostup/pravo/2001_55_56(7_8)/jeplinskii_7_8.html
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Москва : Academia, 1999. С CLI., 788 с.
4. Василенко И. Политология. Базовый курс. Москва : Издательство «Э», 2016. 528 с.
5. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. Москва : Аспект Пресс, 2004. 400 с.
6. Даль Р. Демократия и ее критики. Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. 576 с.
7. United Nations E-government Survey. 2014. URL: http://unpan3.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf
8. Рыхлова Л.А. Политическая экспертиза в контексте концепции информационного общества. *Известия Саратовского университета. 10. Сер. Социология. Политология.* 2010. 1. С. 121–124.
9. Мицкевич Э. Телевидение, власть и общество. Москва : Аспект Пресс, 2013. 238 с.
10. Марченко Г.И. Политическая экспертиза как элемент политического маркетинга. *Практический маркетинг.* 2012. 5. С. 31–39.
11. Волочаева О.Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития : автореф. дис. ... докт. полит. наук. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии. Пятигорск. 58 с.
12. Гидденс Э. Социология. Москва : Эдиториал УРСС, 1999. 704 с.
13. Основным источником политической информации для украинской молодежи остается телевизор. URL: https://zn.ua/UKRAINE/osnovnym-istochnikom-politicheskoy-informacii-dlya-ukrainskoy-molodezhi-ostaetsya-televizor-267512_.html
14. Интернет догоняет по популярности телевидение в Украине. URL: https://zn.ua/UKRAINE/internet-dogonyaet-po-populyarnosti-televidenie-v-ukraine-283094_.html
15. Сіленко А.О. Інфокомунікаційні технології та розвиток громадянського суспільства. *Політичний менеджмент.* 2004. 5. С. 40–55.
16. Блогеры vs Классические медиа: противостояние или революция. URL: http://broadcast.net.ua/ru/tech-articles/382-blogery-vs-klassicheskie-media-protivostoyanie-ili-revolyutsiya
17. Фомин О.Н., Акаев Д.В. Политический блог: опыт социологического анализа. *Среднерусский вестник общественных наук.* 2009. 3. 2009. С. 88–87.
18. Пашинская В.В. Модели политической коммуникации в виртуальной среде. *Государственное и муниципальное управление. Ученые записки.* 2014. № 2. С. 240–243.
19. Количество интернет-пользователей в Украине сократилось. URL: https://delo.ua/econonomyand politicsinukraine/kolichestvo-internet-polzovatelej-v-ukraine-sokratilos-338071/

REFERENCES:

1. Putin podderzhivaet zakonoproekt o nakazanii za kritiku vlasti v internete. Available from https://hvylya.net/news/digest/putin-podderzhivaet-zakonoproekt-o-nakazanii-za-kritiku-vlasti-v-internete.html
2. Zheplinskiy, A. Senev, T., Dzenvulskiy, R. Dostup k informacii i deyatelnost specsluzhb v stranah Centralnoy i Vostochnoy Evropy. Available from dzyalosh.ru/02-dostup/pravo/2001_55_56(7_8)/jeplinskii_7_8.html
3. Bell, D. (1999). Gryaduschee postindustrialnoe obschestvo. Opyt socialnogo prognozirovaniya. M.: Academia, S CLI., 788 s.
4. Vasilenko, I. (2016). Politologiya. Bazovyy kurs. Moskva: Izdatelstvo «E», 528 s.
5. Uebster, F. (2004). Teorii informacionnogo obschestva. Moskva: Aspekt Press, 400 s.
6. Dal, R. (2003). Demokratiya i ee kritiki. M.: «Rossiyskaya politicheskaya enciklopediya» (ROSSPEN), 576 s.
7. United Nations E-government Survey. (2014). Available from URL: http://unpan3.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf
8. Ryhlova, L.A. (2010). Politicheskaya ekspertiza v kontekste koncepcii informacionnogo obschestva. Izvestiya Saratovskogo universiteta, 10. Ser. Sociologiya. Politologiya, 1, 121–124.
9. Mickevich, E. (2013). Televidenie, vlast i obschestvo. Moskva: Aspekt Press, 238 s.
10. Marchenko, G.I. (2012). Politicheskaya ekspertiza kak element politicheskogo marketinga. Prakticheskiy marketing, 5, 31–39.
11. Volochaeva, O.F. Politicheskie processy v sovremennom informacionnom obschestve: novye aktory i vektory razvitiya, avtoref. dis. dokt. polit. nauk. 23.00.02 – politicheskie instituty, processy i tehnologii. Pyatigorsk, 58 s.
12. Giddens, E. (1999). Sociologiya. M.: Editorial URSS, 704 s.
13. Osnovnym istochnikom politicheskoy informacii dlya ukrainskoy molodezhi ostaetsya televizor Available from: https://zn.ua/UKRAINE/osnovnym-istochnikom-politicheskoy-informacii-dlya-ukrainskoy-molodezhi-ostaetsya-televizor-267512_.html
14. Internet dogonyaet po populyarnosti televidenie v Ukraine. Available from https://zn.ua/UKRAINE/internet-dogonyaet-po-populyarnosti-televidenie-v-ukraine-283094_.html
15. Silenko, A.O. (2004). Infokomunikaciyni tehnologiї ta rozvitok gromadyanskogo suspilstva. Politichniy menedzhment, 5. 40–55.
16. Blogery vs Klassicheskie media: protivostoyanie ili revolyuciya. Available from http://broadcast.net.ua/ru/tech-articles/382-blogery-vs-klassicheskie-media-protivostoyanie-ili-revolyutsiya
17. Fomin, O.N., Akaev, D.V. (2009). Politicheskiy blog: opyt sociologicheskogo analiza. Srednerusskiy vestnik obschestvennyh nauk, 3, 88–87.
18. Pashinskaya, V.V. (2014). Modeli politicheskoy kommunikacii v virtualnoy srede. Gosudarstvennoe i municipalnoe upravlenie. Uchenye zapiski, 2, 240–243.
19. Kolichestvo internet-polzovateley v Ukraine sokratilos. Available from https://delo.ua/econonomy-andpoliticsinukraine/kolichestvo-internet-polzovatelej-v-ukraine-sokratilos-338071/

New opportunities of political expertise in the information society

Shyshymenko Ihor Mykolaiovych

Postgraduate Student of the Department
of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivs`ka St., 26,
Odesa, Ukraine

The article considers the concepts of "information society" and "information", ascertained whether the information society is democratic, whether information technologies influence the development of political expertise.
It is concluded that, on the one hand, modern information and communication technologies have given political expertise new opportunities for participation in the political and managerial process and influence on public opinion, on the other hand, have become one of the reasons for the massive political profession.
The role of the Internet in the development of political expertise has been investigated. Considered analytical, communication and research functions of the blog.
Key words: *political expertise, information society, information, technology, political blog.*

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Волкова
Ірина Олександрівна

До питання делегованої демократії: переваги, недоліки та перспективи розвитку

УДК 327.57
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-1-78-81

Волкова Ірина Олександрівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії,
історії і політології
Одеського державного аграрного
університету
вул. Пантелеймонівська, 13,
Одеса, Україна

У статті надається теоретичний аналіз концепції делегованої демократії. Досліджено її переваги та недоліки, проведено порівняльний аналіз прямої, представницької та делегованої форм демократії. Визначається висока актуальність концепції делегованої демократії під час кризи визначених форм демократичного режиму в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства.

Ключові слова: *делегована демократія, представницька демократія, пряма демократія, транзитивність, масштабованість, проблема нерівного права голосу, проксі-голосування, електоральна еліта.*

Вступ. Сучасні демократичні режими зіткнулися у своєму розвитку з певними проблемами, які пов'язані насамперед з недосконалістю виборчих систем (корупція, обмеження права голосу окремих категорій громадян, низька активність електорату через втрату довіри до представників влади або через брак часу і компетентності).

Еволюційною відповіддю на таку недосконалість, властиву як прямій, так і представницькій демократії, стала концепція делегованої демократії, яка є моделлю ухвалення колективних рішень у великих співтовариствах. Ця концепція поєднує переваги прямої та представницької форм, створюючи при цьому істинно демократичну систему ухвалення рішень, що надає виборцям можливість безпосереднього голосування з питань, які є цікавими, або делегування голосів довіреним особам.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження концепції делегованої демократії в її становленні та перспектив її впровадження.

Завдання дослідження:

– розкрити зміст концепції;

– визначити сучасні характеристики переваг, недоліків і перспективи розвитку делегованої демократії.

Методи дослідження. Під час дослідження були використані структурно-функціональний і порівняльний методи.

Результати. Перші припущення про можливість делегованої схеми формування парламентського представництва були зроблені Л. Керролом у «Принципах парламентського представництва» в 1884 році. Пізніше, в 1969 році Джеймс К. Міллер знову звернувся до цієї ідеї, спрогнозувавши появу електронного голосування і голосування делегатів за дорученням. У той час його робота отримала мізерні й досить скептичні відгуки сучасників, зокрема Мартина Шубика. З початку 2000-х років концепція пережила друге народження під назвою «рідкої» або «делегованої» демократії. Вона активно вивчалася в роботах Б. Форда [2], Д. Ломакса [1], Ц. Іто і М. Роста [5]. Практичні дослідження розширили і доповнили пропозиції, які були зроблені Міллером. Так, П. Болді розробив транзитивний алгоритм голосування за дорученням, який був заснований на PageRankGoogle, Дж. Грін-Амфарт створив аксіоматичну модель і аналіз систем голосування делегатів, Е. Лейфман [6] досліджував способи реалізації транзитивних схем делегування з використанням криптографії. Проте найбільш значним досягненням у практичному розвитку концепції делегованої демократії стало створення у 2006 році в Німеччині двох програмних платформ LiquidFeedback і Adhocracy як інструментів онлайн-обговорення державних проблем на основі делегування. LiquidFeedback протягом останніх кількох років використовувалась Партією піратів Німеччини, метою якої є сприяння вільному розповсюдженню знань, реформа законів про авторське право, боротьба за збереження громадянських прав і свобод в Інтернеті (зокрема, протидія електронному стеженню і цензурі). Програма партії також має за мету запобігання небезпекам і використання перспектив «цифрової революції», інноваційні технічні можливості якої мають застосовуватися для створення «прозорої» держави. Такі партії успішно функціонують у Швеції, Ісландії, Чехії і на міжнародному рівні (Pirate Parties International (PPI)). Як основну модель внутріпартійного прийняття рішень вони використову-

ють делеговану демократію. Успішність практичного застосування делегованої демократії стала предметом міжнародних досліджень, зокрема Ф. Лінденберга (Німеччина), О. Литвиненка (Російська Федерація) і А. Каньялосі (Італія).

Серед передумов формування делегованої демократії традиційно визначають неможливість масштабування прямої форми демократії для великих спільнот, а також ряд проблем представницької демократії, які можна визначити трьома категоріями:

1) По-перше, це обмеженість вибору кандидатів, які часто не поділяють повною мірою ідеологічних поглядів й інтересів електорату, тому виборці вимушені відмовлятись від особистих уподобань на користь кандидата, що має найбільші перспективи бути обраними. Це обмежує представників меншин, які втрачають можливість мати представника своїх думок у складі уряду. Саме така обмеженість вибору – одна з основних причин індиферентності молоді до політики;

2) По-друге, невиконання передвиборчих обіцянок призводить до формування «політики виборчого циклу», коли під час виборчих кампаній голоси виборців залучаються популістськими програмами, які навряд чи будуть реалізовані, або використовуються подарунки для виборців;

3) По-третє, високі корупційні ризики в умовах концентрації влади.

Відповіддю на ці недосконалості стала делегована форма демократії, якій властиві такі переваги:

1. Масштабованість – ефективність делегованої демократії не залежить від числа голосуючих. Кількість державних питань, які потребують вирішення, помітно зростає, що за умови сучасного суспільства спеціалізації створює додаткове навантаження на громадян. Делегування дозволяє частково передати процес прийняття рішень до рук інформованих експертів, які мають як часовий ресурс, так і необхідні компетенції для покращення управління державою. Це означає, що прийняття рішень напряму залежить від усього населення.

2. Вільний вибір ролі – кожен учасник може обирати або пасивну (віддаючи свій голос депутату), або активну роль делегата, який зі свого боку визначає, якою мірою та в яких галузях він проявить свою активність. Таким чином, делегована демократія надає виборцям свободу самостійно визначати рівень своєї участі та можливість змінити його в будь-який час.

3. Транзитивність – делегування може відбуватися не тільки за допомогою одноосібного ходу, але й бути перехідним. Делегати так само можуть передавати іншим делегатам право голосувати як від їхнього імені, так і від імені всіх виборців, які довірили їм свої голоси, за принципом «ланцюга». Така транзитивність гарантує прийняття рішення найбільш компетентними експертами.

4. Низький бар'єр входу. Мінімальною вимогою до делегата є довіра іншої людини: практично кожен, хто виявляє бажання взяти на себе відповідальність, може стати делегатом. На зміну масовим виборчим кампаніям приходять знання і компетенції як основні конкурентні переваги. Низький бар'єр входу робить можливим пряме представлення інтересів меншин в уряді, не вимагаючи додаткових законів, мінімальної представницької квоти за расовою або етнічною належністю. Завдяки цьому делегована демократія дозволяє побачити реальну структуру суспільства і надає можливість меншинам та етнічним групам будь-якого розміру мати свій голос у процесі прийняття рішень.

5. Підзвітність і відповідальність делегатів. Делегування є ознакою довіри. Якщо ця довіра порушена, виборець може негайно знайти іншого делегата або проголосувати самостійно. Ця тимчасова довіра створює почуття відповідальності та підзвітності у делегатів, оскільки вони можуть втратити своє делеговане право голосу в будь-який час.

6. Ефективність. Делегування дає носіям конкретних знань можливість більшого впливу на процес прийняття рішень, це зі свого боку призводить до більш ефективного управління державою, тому що дозволяє обирати делегатів, а не представників, які приймають рішення з усіх питань незалежно від досвіду і компетенції. Отже, делегована демократія природним шляхом еволюціонує в меритократію, за якої рішення переважно приймаються безпосередньо носіями знань і досвіду.

7. Конфіденційність особистості за делегованого голосування допомагає уникнути соціального тиску і примусу: анонімними є абсолютно всі голоси (як одноосібні, так і делегатів).

Але разом із перевагами делегованої демократії необхідно визначити і проблеми, які вимагають невідкладного вирішення. Передусім це ризик відтворення ситуації нерівного права голосу (голосуючий – делегат), що властиво представницькій демократії. Окрім цього, складність досягнення послідовності всього комплексу дій у різних галузях політики найчастіше призводить до проблеми політичної неузгодженості.

По-друге, високим є ризик зайвої формалізації процесу делегованого голосування. Для виборців певних вікових категорій є важливою сама сутність проксі-голосування, що може спричинити втрату довіри до системи [3]. Також диференційоване проксі-голосування може призвести до плутанини. Наприклад, у випадку, коли на порядку денному вирішується питання приватизації лікарень, якщо голосуючий делегував свій голос із питань приватизації, але бажав би голосувати з питань охорони здоров'я.

По-третє, сама система голосування технічно базується на складних комп'ютерних системах,

які контролюються обмеженим колом (агентства). Натепер управління комплексними багаторівневими структурами делегацій є можливим лише за допомогою непрозорих комп'ютерних систем, що створює сприятливі умови для розвитку корупції та зниження довіри до системи в цілому.

Визначені фактори призводять до головної проблеми делегованої демократії – складності імплементації. Основна причина, через яку концепція рідкої демократії не використовувалася на практиці до останніх десятиріч, полягає в бар'єрах реалізації, адже створення базової технічної інфраструктури стало можливим тільки завдяки розвитку сучасних інтернет-технологій і досягненням у галузі криптографії [3].

Разом із технічними, існують і освітні бар'єри – обізнаність населення з принципами, можливостями та перевагами делегованої демократії є вкрай низькою. Тому для впровадження цієї концепції у великих спільнотах необхідною є масштабна інформаційна та навчальна компанія.

Способи вирішення визначених проблем є предметом сучасних досліджень. К. Зубер і К. Блюм [4] пропонують доповнити базову модель делегованої демократії трьома компонентами: введенням ролі довірчого керуючого, який приймає рішення за дорученням голосуючого в спірних ситуаціях, використання дискусій як основного інформаційного інструменту і створення органу громадського нагляду за виконавчою владою. Ці пропозиції деякою мірою вирішують проблему політичної неузгодженості та знижують інформаційні бар'єри, але разом із тим підвищують ступінь формалізації процесів і підсилюють рольову нерівність учасників процесу, що залишає питання оптимізації даної моделі для подальших досліджень.

Висновки. Передумовами формування делегованої демократії є обмеженість вибору кандидатів, невиконання делегатами передвиборчих обіцянок, високі корупційні ризики в умовах концентрації влади. До переваг делегованої демократії відносяться: вільний вибір ролей, транзитивність, низький бар'єр входу, підзвітність і відповідальність делегатів, ефективність, конфіденційність особистості. Головна проблема впровадження делегованої демократії полягає у складності імплементації.

Теоретичний аналіз делегованої демократії, розгляд її переваг і недоліків та дослідження перспектив розвитку в сучасних умовах дають змогу зробити висновок про високу актуальність концепції делегованої демократії в умовах кризи прямої і представницької форм демократичного режиму завдяки високому ступеню її ефективності й егалітарності. Разом із тим досліджуваній концепції властиві й певні недоліки, що пов'язані, зокрема, зі складністю імплементації та інформаційними бар'єрами для певних груп населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lomax D. Beyond politics, An Introduction. 2003. URL: http://web.archive.org/web/20031220012108/www.beyondpolitics.org/Beyond Politics_Intro.htm
2. Ford B. Delegative Democracy. 2002. URL: http://bford.info/log/2002/0515-DelegativeDemocracy.pdf
3. Nijeboer A. Liquid Democracy versus Direct Democracy through Initiative and Referendum: Which Is Best? 2013.
4. Blum Ch., Zuber Ch. Liquid Democracy: Potentials, Problems and Perspectives. *Journal of Political Philosophy.* 2015. May.
5. Rosst M. Structural Deep Democracy. New Civilization News. 2005. URL: http://www.newciv.org/nl/newslog.php/_v45/_show_article/_a000009-000320.htm
6. Leifman Y.I. Secret and Verifiable Delegated Voting for Wide Representation. 2014. May 15. URL: https://eprint.iacr.org/2014/351.pdf
7. Тоффлер Э. Третья волна. Москва : АСТ, 1999. 782 с.

REFERENCES:

1. Lomax, D. (2003) Beyond politics, An Introduction. http://web.archive.org/web/20031220012108/www.beyondpolitics.org/Beyond Politics_Intro.htm.
2. Ford, B. (2002) Delegative Democracy. http://www.brynosaurus.com/deleg.pdf
3. Nijeboer, A. (2013) Liquid Democracy versus Direct Democracy through Initiative and Referendum: Which Is Best?
4. Blum, Ch.; Zuber Ch. I. (2015) Liquid Democrecy: Potentials, Problems and Perspectives. Journal of Political Philosophy, 2015, May.
5. Rosst, M. (2005) New Civilization News; Structural Deep Democracy. New Civilization News. http://www.newciv.org/nl/newslog.php/_v45/_show_article/_a000009-000320.htm.
6. Leifman, Yefim I. (2014) Secret and Verifiable Delegated Voting for Wide Representation. https://eprint.iacr.org/2014/351.pdf
7. Toffler, A. (1999). Tretya volna [The Third Wave]. Moscow : ACT [in Russian].

To the issue of the liquid democracy concept: benefits, disadvantages and development prospects

Volkova Iryna Oleksandrivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Philosophy, History
and Political Science
of Odessa State Agrarian University
Panteleimonivska str., 13,
Odesa, Ukraine

The paper provides a thorough theoretical analysis of the liquid democracy concept. The main stages of its development, advantages and disadvantages are studied as well as the comparative analysis of direct, representative and delegated forms of democracy is conducted. The high relevance of the above mentioned form of democracy during the crisis of certain forms of democratic regime in the current conditions of the transformational processes of modern society is justified.

The prerequisites of the delegated democracy formation are mostly represented by the limited choice of candidates, non-fulfillment of the election promises by the delegates and high corruption risks under the power concentration conditions. The benefits of delegated democracy include: free choice of roles, transitivity, low entry barriers, accountability and responsibility of the delegates, efficiency, personal privacy. Still the main problem of the liquid democracy is the complicated implementation process.

Theoretical analysis of liquid democracy, consideration of its advantages and disadvantages and research of the development prospects in the contemporary conditions make it possible to conclude that the concept of the delegated democracy is highly relevant especially under current conditions of global crisis of direct and representative forms of democracy regime, due to its high efficiency and egalitarianism. Still the above mentioned concept inherents the certain number of disadvantages, which include the complexity of implementation and information barriers for certain groups of the population (i.e. elderly people and people having no access to internet resources), which makes it highly relevant to find the solution for them in the nearest future.

Key words: *Liquid democracy, representative democracy, direct democracy, transitivity, scaling, problem of unequal voting rights, proxy-voting, electoral elite.*

Демчишак
Руслан Богданович

Корекція українсько-турецьких відносин у контексті зовнішньополітичного курсу президента Туреччини Реджепа Ердогана

УДК 327.82
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-1-82-87

Демчишак Руслан Богданович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна

У статті досліджено трансформацію зовнішньополітичного курсу Туреччини в період президентства Р. Ердогана у площині впливу на характер українсько-турецьких відносин, з'ясовано основні питання в сучасних двосторонніх відносинах, спрогнозовано тенденції їх розвитку.
Ключові слова: *Туреччина, Україна, Реджеп Ердоган, Петро Порошенко, зовнішня політика.*

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена місцем Туреччини в сучасній системі міжнародних відносин, її особливим геополітичним значенням у чорноморському регіоні та важливістю українсько-турецьких відносин у площині зовнішньополітичних пріоритетів обох сторін.

Мета та завдання. Метою дослідження виступає з'ясування основних питань українсько-турецьких відносин на сучасному етапі розвитку міжнародної системи в контексті зовнішньополітичного курсу нинішнього президента Туреччини Р. Ердогана, а також прогноз наслідків корекції двохсторонніх відносин з позиції реалізації зовнішньополітичних пріоритетів.

Прив'язаний до сьогодення предмет дослідження зумовив фактичну відсутність наукових робіт з даної тематики [4], натомість наявна журналістська та експертна аналітика вітчизняних [1; 3; 5; 8; 11] та зарубіжних [2; 13; 18] практичних політиків і політологів-міжнародників, що підсилює затребуваність даного дослідження як спроби наукового аналізу проблеми та надає йому емпіричного характеру.

Методи дослідження. У роботі використано такі наукові методи дослідження: метод історизму, порівняльний та аналітичний методи, структурно-системний аналіз.

Результати. Обрання президентом Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана (10 серпня 2014 року) започаткувало новий етап в її історії, істотно підкорегувавши політичну систему країни та розставивши нові акценти на принципах реалізації її зовнішньої політики. Одразу намітилися дві тенденції. По-перше, це зміцнення президентської влади, посилення авторитаризму всередині країни, боротьба з опозицією і курдським сепаратизмом. По-друге, подальша реалізація претензії Анкари на посилення ролі країни в міжнародній політиці, особливо на Близькому Сході.

Зовнішня політика Анкари виглядає зараз суперечливо. З одного боку, турецьке керівництво отримало підтвердження правильності своєї ставки на підтримку балансу між курсом на регіональне лідерство, збереженням добрих відносин з усіма сусідами і вірністю «блоковим» зобов'язанням перед НАТО. Основним програмним документом турецького уряду і Партії справедливості та розвитку (далі – ПСР) є стратегія «Політичне бачення-2023», виголошена під час Четвертого з'їзду ПСР 30 вересня 2012 р. [14]. «Політичне бачення-2023» є ініціативою Президента Ердогана, яка включає певні пункти, окреслені міністром закордонних справ Ахметом Давутоглу. По-перше, Туреччина прагне досягти всіх умов членства в ЄС та стати впливовою державою-членом ЄС до 2023 року. По-друге, вона буде продовжувати прагнути до регіональної інтеграції у формі безпеки та економічного співробітництва. По-третє, вона буде прагнути відігравати важливу роль у вирішенні регіональних конфліктів. По-четверте, вона буде енергійно брати участь у всіх глобальних подіях. По-п'яте, вона буде відігравати визначальну роль у міжнародних організаціях і повинна стати однією з 10 найбільших економік світу [12].

З іншого боку, сучасна зовнішня політика Туреччини на світовій арені надзвичайно прагматична, що і визначає тактичні домінанти. Туреччина концентрує основні зусилля на напрямах, що приносять швидкий результат, причому перевага надається тим програмам, які дають також і суттєву економічну вигоду. У травні 2016 р. Ердоган звільнив А. Давутоглу, звинувачуючи його в неефективності зовнішньої політики Туреччини. Усунувши свого останнього потенційного конкурента в партії, Ердоган очолив її одноосібно.

Сирія і Росія стали ще однією важливою складовою частиною зовнішньої політики сучасної Туреччини. У листопаді 2015 року Туреччина збила російський військовий літак, який порушив турецький повітряний простір лише на 15 секунд. Знищення відбулося після бомбардування Росією сарафістських і джихадських повстанських груп у Сирії, утворених, фінансованих та забезпечених зброєю з боку Туреччини. Країні довелося зіткнутися з майже повною втратою російських туристів, а також із блокуванням Росією експорту продовольчих товарів. Тому Туреччина, побоюючись російської помсти, так і не наважилась використати сирійський повітряний простір. Росія, крім того, зміцнила свої відносини з Сирійсько-курдською Робітничою Партією та надала повітряну підтримку курдській міліції в боротьбі проти Ісламської Держави.

Отже, зберігаючи союзницькі відносини з НАТО, партнерські відносини як з ЄС, так і з Росією, Туреччина головним пріоритетом зовнішньої політики визначає регіональне лідерство (Балкани, Чорноморський басейн і Кавказ; Близький Схід і Східне Середземномор'я; Перська затока, Центральна Азія та Африканський Ріг), а також більш вагому роль на міжнародній арені як самодостатнього міжнародного гравця глобального рівня. Вищеокреслена специфіка зовнішньополітичного курсу Туреччини в поєднанні з пріоритетами зовнішньої політики сучасної України визначили нинішній контекст українсько-турецьких відносин.

9 жовтня 2017 року Президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган прибув до України на Шосте засідання Стратегічної ради високого рівня між двома країнами. Переговори Порошенка і Ердогана тривали більше трьох годин (замість запланованих 45 хвилин). Сторони обговорили подальший розвиток українсько-турецьких відносин, питання розвитку економічних і торговельних зв'язків і загальнополітичні теми і підписали дев'ять міждержавних документів [3].

Найважливішими підсумками зустрічі стали:

– нова заява президента Туреччини про підтримку суверенітету України та невизнання анексії Криму;

– заява Ердогана про наміри збільшити товарообіг між країнами до 10 млрд доларів;

– підписання низки угод про співпрацю, в тому числі в оборонній сфері;

– заява про встановлення прямої телефонної лінії між президентами України і Туреччини для реалізації стратегічного партнерства [10].

Окремим пунктом в українсько-турецьких відносинах з 2014 року залишається кримськотатарське питання. Кримські татари розглядаються Анкарою як частина «тюркського світу», а в межах політики неоосманізму турецька влада підтримує кримськотатарський «Меджліс»: Ердоган неодноразово зустрічався з Рефатом Чубаровим та Мустафою Джемілєвим. Туреччина із самого початку військових дій на сході України не визнала «кримський референдум», водночас відмовившись від втручання в конфлікт. Ураховуючи потенційну загрозу безпеці Туреччини, її історичні зв'язки з Кримським півостровом та спорідненість із татарською спільнотою, а також попередню реакцію на події в Сирії та Єгипті в поєднанні з прагненнями країни на регіональне лідерство, реальними були сподівання на більш значну роль Анкари в розв'язанні російсько-українського протистояння.

Цю ж думку підтверджує український політолог Володимир Фесенко. Він підкреслює, що «Туреччина досі практично не використовувала свій потенціал як «адвоката» кримських татар, що не раз ставало приводом для розчарування офіційного Києва». Він припускає, що «під час розмови з Ердоганом Порошенко озвучив йому очікування Києва з приводу ролі Анкари у звільненні кримськотатарських політв'язнів і припинення репресій Москви щодо діячів Меджлісу, оскільки під час прес-конференції турецький президент пообіцяв ужити заходів щодо наших братів, кримських татар, які перебувають в ув'язненні» [3].

З іншого боку, Туреччина досить багато інвестувала в Україну, в ісламську кримськотатарську спільноту. На думку голови Центру ісламознавчих досліджень Національного університету «Острозька академія» Михайла Якубовича, «кроки, які Туреччина завжди робила для кримських татар, були, в принципі, досить адекватними. Тому для України в цілому і для кримських татар зокрема збереження влади Ердогана означає продовження політики сприяння кримським татарам. Підставою для цього є те, що Ердоган позиціонує себе як тюркський лідер. Можливо, якби при владі була якась інша сила, питання допомоги кримським татарам для турків не були б важливими. Тому в особі Ердогана у нас є умовний союзник» [11].

Необхідно підкреслити, що як член НАТО Туреччина була однією з перших країн, що визнали новий уряд у Києві після «революції гідності», і турецькі лідери неодноразово підтверджували свою підтримку територіальній цілісності України. У випадку анексії Криму Туреччина відреагувала на підтримку України набагато швидше, ніж на підтримку Грузії під час російсько-грузинської війни у 2008 році (що не залишилося непоміченим у Москві). Власне, хоча Анкара і назвала дії Росії тривожним прецедентом у регіоні, лише питання кримських татар підштовхнуло країну до дій [18]. Зокрема, стосунки з кримськими татарами стали підставою для вираження турецькими чиновниками стурбованості їхньою безпекою своїм російським колегам. Тим не менш, Анкара насамперед зосереджується на «мирній дипломатії», ставши чи не єдиною країною-членом НАТО, що не ввела санкції проти Росії. Більше того, на сьогодні, крім РФ, Туреччина

є єдиною країною, яка порушує резолюцію Генеральної Асамблеї ООН від 27 березня 2014 р. і не припиняє транспортне (поромне) сполучення з окупованим Росією Кримом, причому за період з 27 березня 2014 до 27 березня 2015 рр. у кримські порти увійшло 44 турецьких човни [9].

Порушення турецькими суднами режиму міжнародних санкцій, накладених на порти анексованого Криму, було озвучене на переговорах Порошенка та Ердогана. Але попри обіцянки, на думку Ігора Семиволоса, «президент Ердоган не застосовуватиме свого впливу, щоб розібратися із суднами-порушниками та їхніми власниками, оскільки він виходить з інтересів тієї групи, яка за нього голосує, і в якій чимало бізнесменів» [3].

Не підтримала Туреччина, будучи сама багатонаціональною державою, антиросійських настроїв радикально налаштованих кримських татар, оскільки це могло принести масу проблем у відносинах з курдами і спровокувати абсолютно небажану для Туреччини реакцію з боку Росії. Коментуючи проявлений турецьким керівництвом здоровий прагматизм, особливо помітний на тлі позицій європейських країн і навіть деяких партнерів Росії по Митному союзу, фахівець із питань зовнішньої політики Туреччини Сінан Ульген відзначив: «Туреччина дотримується обережного підходу. З одного боку, вона надає значення принципу територіальної цілісності держав; пов'язана родинними узами з кримськими татарами і є членом НАТО. З іншого боку, існують глибокі економічні зв'язки з Росією і, крім того, особисті взаємини між Путіним і Ердоганом. Ось чому Туреччина не заходить так далеко, як США в питанні санкцій проти Росії» [2].

Місце Росії в турецькій геополітичній і безпековій стратегії визначають також постійно зростаючі потреби офіційної Анкари в енергоносіях, адже Росія – основний постачальник природного газу до цієї країни. Турецько-російський енергетичний діалог, часто зав'язаний на міркуваннях щодо вигоди для окремих компаній чи підприємців, слугував основою для розширення двосторонніх економічних зв'язків. Йдеться, зокрема, про енергетичний проект «Турецький потік», розроблений з метою обійти Україну в доставці російського газу до Європи. Зокрема, Міністр енергетики Туреччини Танер Йилдиз заявив, що Анкара буде вести переговори щодо дешевого газу з Росією та продовжувати розвивати енергетичне партнерство, і обидві країни мають намір збільшити обсяг двосторонньої торгівлі до 100 мільярдів доларів [16].

Але на сьогодні спостерігаються перешкоди на шляху до зміцнення економічного партнерства, оскільки Туреччина не сприймає спроб Росії монополізувати постачання ресурсів до Європи, зокрема з Каспію. У свою чергу Росія із занепокоєнням спостерігає за політикою Турецької Республіки, спрямованою на перетворення в незалежного гравця на енергетичному ринку. У такому випадку Росія може втратити статус монополіста-постачальника газу до Туреччини. Оскільки Південний газовий коридор відіграватиме більшу роль у зменшенні енергетичної залежності ЄС від Росії, стратегічна позиція Туреччини як газотранзитної держави, як очікується, матиме велике значення. Туреччина докладає значних зусиль для диверсифікації своїх джерел постачання, наприклад, шляхом будівництва трубопроводів для транспортування газу з півночі Іраку.

Події в Україні трактувалися Анкарою як боротьба за впливи на міжнародній арені між Росією та Заходом. Тому, на думку деяких експертів, Туреччина де-факто визнала анексію Криму з боку РФ, оскільки налагоджує транспортне сполучення з Кримом, обмежує доступ ВМС США до Чорного моря відповідно до конвенції Монтре, намагається не загострювати кримськотатарське питання [4].

Газопровід «Турецький потік» залишається переконливим прикладом подальшого розвитку, попри деякі протиріччя, партнерства Анкари і Москви, що не може не позначитися на українсько-турецьких відносинах. Турецькі експерти звертають увагу на те, що «ситуація в Сирії, спільні зусилля по боротьбі з Ісламською державою в Іраку та Сирії та активізація співпраці між Туреччиною та Росією в кількох областях заохочують Туреччину та Росію розвивати зв'язки; хоча це й може привести відносини між Туреччиною та Україною в глухий кут» [13].

Проте і у відносинах з Україною, і у відносинах з Росією Ердоган керується виключно прагматичними мотиваціями, продиктованими міркуваннями геополітичної вигоди та національного інтересу. Йому добре вдається вибудовувати паралельні багатовекторні відносини з Росією та Україною, утримуючи при цьому баланс у суперечливих для Москви та Києва питаннях. «На зустрічі з Порошенком Ердоган зазначив, що Україна сама підтримує економічні відносини з РФ, і був здивований нашими претензіями до Туреччини. Він має рацію. Думаю, Росія активно підтримуватиме відносини з Туреччиною навіть на шкоду власній економіці, щоб утримати її ближче до себе. Москва буде робити Анкарі дуже вигідні економічні пропозиції, і Туреччина навряд чи відмовиться. Але зовнішня політика Ердогана щодо підтримки України залишиться незмінною. У цьому в мене сумнівів немає», – заявив із цього приводу Мустафа Джемілєв [1].

З іншого боку, немає ніяких сумнівів у тому, що в стосунках Туреччини і України важливу роль відіграють питання безпеки й оборони. Туреччина є членом НАТО, і Україна прагне вступити до євроатлантичного блоку. Після захоплення Кримом Росії російська Дума припинила низку юридичних угод між Росією та Україною, включаючи Договір про статус та умови Чорноморського флоту, який регулював розміщення Чорноморського флоту

Росії в Криму. Як результат, Москва має можливість збільшити свій Чорноморський флот і продемонструвати свою владу над великим Чорноморським регіоном. Очевидно, що після входження Криму до складу Росії інтереси Туреччини постраждали, оскільки ступінь інтегрованості останньої з цим регіоном у майбутньому однозначно знизиться. Окупація Криму Росією завдає значного удару планам реалізації ідеї пантюркізму, адже Кримські татари мають тюркське походження, і тому їхня доля цікавить Туреччину, яка ризикує втратити безперешкодний зв'язок зі своїми співвітчизниками і партнерами в АРК уже найближчим часом. На це вказують численні порушення прав людини, зокрема: обшуки в мечетях, організаціях та приватних приміщеннях під приводом підозри в екстремізмі, арешти і депортація інакомислячих, закриття лояльних до України ЗМІ, заборона для відвідування півострову представників Меджлісу кримськотатарського народу, ускладнені умови для діяльності ісламських організацій.

На думку В. Сергійчука, концептуальний підхід турецького уряду до вибудови стратегій у регіоні полягає в тому, що політика балансування між Росією і Україною може бути відхилена в український бік за умови, що і українська сторона буде докладати зусиль у цьому напрямі. Росія створила собі «імідж країни, чию політику важко прогнозувати як через геополітичні, так і через національні та соціальні причини. Україна продемонструвала своє прагнення підтримувати мир та безпеку не лише в країні, а й в усьому регіоні, її політика більш прогнозована, що більше відповідає національним інтересам Туреччини» [7, с. 299].

Варто підкреслити, що економічні відносини між Україною і Туреччиною довгий час залишалися нижче свого потенціалу. У 2015 році товарообіг між Україною та Туреччиною скоротився на 25,4% порівняно з 2014 роком і становив 3,624 млрд дол. У першій половині 2016 року товарообіг між Україною та Туреччиною знову скоротився на 17% і становив 1,532 млрд дол. [15]. Проте чиновники обох країн мають намір зміцнити економічні зв'язки, про що заявляв, зокрема, і прем'єр-міністр Туреччини Біналі Йилдирим, підкреслюючи, що обидві країни зосередять свою увагу на трьох пріоритетних напрямах: угода про вільну торгівлю, захист взаємних інвестицій та угоди про запобігання подвійному оподаткуванню [17].

30-го березня 2018 р. міністр закордонних справ України Павло Клімкін відвідав із робочим візитом Туреччину, де разом зі своїми колегами обговорив подальшу двосторонню співпрацю між країнами. «Міністри наголосили на прагматизації та економізації українсько-турецьких відносин. У цьому контексті глави МЗС обговорили подальші кроки з прискорення підписання на взаємовигідних умовах Угоди про вільну торгівлю», – йдеться в повідомленні МЗС [8].

Було також обговорено ситуацію на Донбасі та в окупованому Криму. У цьому контексті міністр закордонних справ України подякував турецькій стороні за незмінну підтримку територіальної цілісності та суверенітету України в її міжнародно визнаних кордонах. Окремий наголос був зроблений на консолідації зусиль з метою захисту прав кримських татар, які потерпають під тиском окупаційних властей в Криму. Також сторони констатували суттєву активізацію взаємодії в гуманітарному вимірі, зокрема, було відзначено започаткування вивчення української мови в турецьких університетах.

9 квітня 2018 р. президент України Петро Порошенко прибув до Стамбула для зустрічі з президентом Туреччини Реджепом Таїпом Ердоганом та міністром закордонних справ Туреччини Мевлютом Чавушоглу. Сторони обговорили стан підготовки до Сьомого засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою Республікою, а також ключові напрями посилення двостороннього співробітництва в торгово-економічній та інвестиційній сферах і можливості реалізації спільних енергетичних проектів. Серед іншого, йшлося про тристороннє співробітництво між Україною, Туреччиною та Катаром [6].

Станом натепер економічні питання між Україною і Туреччиною не прив'язані до політичних. Український ринок вигідний для Туреччини. Країна ізолює себе від ринків ЄС, і Росія її досі не пускає на свої ринки. А Україна дуже цікава для Туреччини з економічної точки зору. Конкурентоспроможність окремих українських товарів на турецькому ринку, а, відповідно, турецьких – на українському робить сторони взаємопривабливими для економічної співпраці [5].

Таким чином, на думку українських експертів, у Києва і Анкари дійсно є перспективи для співпраці, нехай вона і може ускладнюватися втручанням РФ. Так, загальні інтереси України і Туреччини виражаються, наприклад, в акценті на територіальній цілісності держави. Якщо для України ця проблема вже актуальна, то для Туреччини з Курдистаном – потенційна. Проблема невизнаних державних об'єднань Південного Кавказу, курдський сепаратизм – ось найбільш гострі проблеми в цій площині. Засудження будь-яких виявів екстремізму та сепаратизму – це те, що об'єднує зовнішньополітичну стратегію України і Туреччини з цього питання.

Більш того, охолодження відносин Туреччини і Заходу може не позначитись на Україні. «Незважаючи на те, що в Європі критикують Ердогана за обмеження демократії, президент України Петро Порошенко в ході переговорів уникає цих тем, а в цілому для України ситуація, що склалася, прямих ризиків не несе», – зазначає політолог Володимир Фесенко. Як зазначає у свою чергу голова Агентства моделювання ситуацій Віталій Бала, «Туреччина завжди виходитиме зі своїх інтересів. І поки зараз у неї відбуваються ускладнення у відноси-

нах з ЄС і США, вона шукатиме іншу точку опори у своїх інтересах. Саме цим може скористатися Україна для налагодження торговельно-економічних відносин з Туреччиною» [5].

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що основними питаннями в сучасних українсько-турецьких відносинах є кримське питання, питання постачання енергоресурсів та проблема безпеки в чорноморському регіоні. Всі ці питання розглядаються в контексті конфронтації України з Росією. Можна зробити висновок, що керівництво Туреччини вважає за потрібне проводити прагматичну політику – отримувати максимальну економічну вигоду там, де це можливо, і обмежуватися декларативною риторикою про занепокоєність у тих питаннях, щодо яких у Туреччини та РФ – діаметрально протилежні погляди.

У контексті тенденцій розвитку сучасної системи міжнародних відносин необхідно також констатувати, що раніше позиція Туреччини фактично повністю солідаризувалася з політичною лінією НАТО та США. Сучасне позиціонування Анкари як самодостатнього гравця на міжнародній арені двояко позначилося на характері українсько-турецьких відносин. З одного боку, засудження агресивної зовнішньої політики Росії на міжнародній арені, як і підтримка міжнародних санкцій щодо неї Туреччиною дещо слабші, ніж США. З іншого боку, доволі непрості відносини Анкари як з ЄС та США, так із Росією, можуть стати підвалиною для українсько-турецького зближення в конкретних питаннях та сферах зовнішньополітичної діяльності.

Корекція українсько-турецьких відносин перебуває в постійній динаміці, детермінованій зовнішньополітичними пріоритетами обох сторін, що зумовлює необхідність подальших досліджень даної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джемілєв: Ердоган зазначив, що Україна сама підтримує економічні відносини з РФ, і був здивований нашими претензіями до Туреччини. *Гордон*. 17 квітня 2017. URL: http://gordonua.com/ukr/news/worldnews/dzhemiljev-erdogan-zaznachiv-shcho-ukrajina-sama-pidtrimuje-ekonomichni-vidnosini-z-rf-i-buv-zdivovanij-nashih-pretenzij-do-turechchini-183765.html (дата звернення: 07.09.2018).

2. Джонс Д. Украинский кризис вносит напряженность в турецко-российские отношения. *Eurasianet*. 07.05.2014. URL: https://russian.eurasianet.org/node/60581 (дата звернення: 08.09.2018).

3. Ердоган у Києві: Обережні обіцянки мовою прагматичної дружб. *DW: новини й аналітика*. 10.10.2017. URL: http://www.dw.com/uk/ердоган-у-києві-обережні-обіцянки-мовою-прагматичної-дружби/a-40886157(дата звернення: 07.10.2018).

4. Павленко В.І., Бочарніков В.П., Свєшніков С.В. Політика безпеки і воєнно-політичні відносини Туреччини. *Наука і оборона*. 2015. № 1. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauio_2015_1_3 (дата звернення: 18.11.2018).

5. Підсумки візиту Ердогана до Києва: як Україні працювати з партнером Путіна і недругом Заходу. *Сьогодні*. 11 жовтня 2017. URL: https://ukr.segodnya.ua/world/wnews/itogi-vizita-erdogana-v-kiev-kak-podruzhitsya-s-partnerom-putina-i-nedrugom-zapada-1062923.html (дата звернення: 07.09.2018).

6. Президент України у Стамбулі провів зустріч з Президентом Туреччини. *Офіційне інтернет-представництво Президента України Петра Порошенка.* URL: http://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-u-stambuli-proviv-zustrich-z-prezidentom-46806 (дата звернення: 07.09.2018).

7. Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. Київ : Сергійчук М.І., 2012. 322 с.

8. Стратегічний діалог між Україною та Туреччиною набуває вагомої практичної складової. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/strategichnij-dialog-mizh-ukrayinoyu-ta-turechchinoyu-nabuvaye-vagomoyi-praktichnoyi-skladovoyi (дата звернення: 18.10.2018).

9. Турецкие корабли 44 раза нарушали блокаду Крыма. *Black Sea News.* URL: http://ura-inform. com/ru/society/2015/04/20/turetskie-korabli-44-raza-narushali-blokadu-kryma (дата звернення: 18.11.2018).

10. Турецька лихоманка: Ердоган посварився із Трампом і приїхав до Порошенка. *Новое время*. 10.10.2017. URL: nv.ua/ukr/ukraine/politics/turetska-lihomanka-erdogan-posvarivsja-z-trampom-i-prijihav-do-poroshenka-1996081.html (дата звернення: 07.09.2018).

11. Турок – не козак: чого чекати Україні від «суперпрезидента» Ердогана? *24 канал*. 21.04.2017. URL: https://24tv.ua/turok__ne_kozak_chogo_chekati_ukrayini_vid_superprezidenta_erdogana_n808791 (дата звернення: 11.11.2018).

12. Article by H.E. Ahmet Davutoğlu published in Foreign Policy magazine. *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey.* URL: http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-ahmet-davutoglu-published-in-foreign-policy-magazine-_usa_-on-20-may-2010.en.mfa (дата звернення: 07.09.2018).

13. Ogutcu O. Turkey-Ukraine relations in the 25th anniversary. Commentary NO : 2017 / 49 / Ozge Nur Ogutcu // AVİM (Center for Eurasian Studies). URL: http://avim.org.tr/en/Yorum/TURKEY-UKRAINE-RELATIONS-IN-THE-25TH-ANNIVERSARY (дата звернення: 12.11.2018).

14. Political Vision 2023. Oficial site of AK Parti. URL: http://www.akparti.org.tr/english/akparti/2023-political-vision#bolum_ (дата звернення: 18.12.2018).

15. Trade and economic relations. *Embassy of Ukraine in the Republic of Turkey*. URL: http://turkey.mfa.gov.ua/en/ukraine-tr/trade (дата звернення: 04.12.2018).

16. Turkey, Russia reinstating $100 billion bilateral trade target. *Reuters*. 9.08.2016. URL: https://www.reuters.com/article/us-russia-turkey-trade/turkey-russia-reinstating-100-billion-bilateral-trade-target-erdogan-idUSKCN10K1LA (дата звернення: 04.12.2018).

17. Turkey, Ukraine eye $20 billion in trade volume. *Daily Sabah.* 15.03.2017. URL: https://www.dailysabah.com/economy/2017/03/15/turkey-ukraine-eye-20-billion-in-trade-volume (дата звернення: 15.11.2018).

18. Turkish President Erdoğan Brokers Deal With Putin to Release Two Crimean Tatar Political Prisoners. *Jamestown.* 2.11.2017. URL: https://jamestown.org/program/turkish-president-erdogan-brokers-deal-with-putin-to-release-two-crimean-tatar-political-prisoners/ (дата звернення: 16.12.2018).

REFERENCES:

1. Dzhemilyev: Erdogan zaznachy`v, shho Ukrayina sama pidtry`muye ekonomichni vidnosy`ny` z RF, i buv zdy`vovany`j nashy`my` pretenziyamy` do Turechchy`ny` [Dzhemilev: Erdogan noted that Ukraine itself supports economic relations with Russia, and was surprised by our claims to Turkey] // Gordon, 17 kvitnya 2017. URL: http://gordonua.com/ukr/news/worldnews/dzhemiljev-erdogan-zaznachiv-shcho-ukrajina-sama-pidtrimuje-ekonomichni-vidnosini-z-rf-i-buv-zdivovanij-nashih-pretenzij-do-turechchini-183765.html (data zvernennya: 07.09.2018).

2. Dzhons D. Ukray`nsky`j kry`zy`s vnosy`t napryazhennost` v tureczko-rossy`jsky`e otnosheny`ya [The Ukrainian crisis makes tension in Turkish-Russian relations] // Eurasianet, 07.05.2014. URL: https://russian.eurasianet.org/node/60581 (data zvernennya: 08.09.2018).

3. Erdogan u Ky`yevi: Oberezhni obicyanky` movoyu pragmaty`chnoyi druzhby` [Erdogan in Kiev: Cautious promises in the language of pragmatic friendship]//DW:novy`ny`janality`ka,10.10.2017.URL:http://www.dw.com/uk/erdogan-u-ky`yevi-oberezhni-obicyanky`-movoyu-pragmaty`chnoyi-druzhby`/a-40886157(data zvernennya: 07.10.2018).

4. Pavlenko V. I., Bocharnikov V. P., Svyeshnikov S. V. Polity`ka bezpeky` i voyenno-polity`chni vidnosy`ny` Turechchy`ny` [Security policy and military-political relations of Turkey] // Nauka i oborona. 2015. № 1. S. 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauio_2015_1_3 (data zvernennya: 18.11.2018).

5. Pidsumky` vizy`tu Erdogana do Ky`yeva: yak Ukrayini pracyuvaty` z partnerom Putina i nedrugom Zaxodu [Summaries of Erdogan's visit to Kyiv: how Ukraine should work with Putin's partner and the enemy of the West] // S`ogodni, 11 zhovtnya 2017. URL: https://ukr.segodnya.ua/world/wnews/itogi-vizita-erdogana-v-kiev-kak-podruzhitsya-s-partnerom-putina-i-nedrugom-zapada-1062923.html (data zvernennya: 07.09.2018).

6. Prezy`dent Ukrayiny` u Stambuli proviv zustrich z Prezy`dentom Turechchy`ny` [The President of Ukraine in Istanbul met with the President of Turkey] // Oficijne internet-predstavny`cztvo Prezy`denta Ukrayiny` Petra Poroshenka. URL: http://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-u-stambuli-proviv-zustrich-z-prezidentom-46806 (data zvernennya: 07.09.2018).

7. Sergijchuk B., Sergijchuk V. Na mezhi dvox svitiv. Ukrayins`ko-turecz`ki vidnosy`ny` v seredy`ni XVI – na pochatku XXI st. [On the verge of two worlds. Ukrainian-Turkish relations in the middle of the sixteenth century - at the beginning of the twenty-first century]. K.: Sergijchuk M.I., 2012. 322 s.

8. Strategichny`j dialog mizh Ukrayinoyu ta Turechchy`noyu nabuvaye vagomoyi prakty`chnoyi skladovoyi [The strategic dialogue between Ukraine and Turkey gets a significant practical component] // Uryadovy`j portal. Yedy`ny`j veb-portal organiv vy`konavchoyi vlady` Ukrayiny`. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/strategichnij-dialog-mizh-ukrayinoyu-ta-turechchinoyu-nabuvaye-vagomoyi-praktichnoyi-skladovoyi (data zvernennya: 18.10.2018).

9. Tureczky`e korably` 44 raza narushaly` blokadu Krыma [Turkish ships broke the Crimea blockade 44 times] // Black Sea News. URL: http://ura-inform.com/ru/society/2015/04/20/turetskie-korabli-44-raza-narushali-blokadu-kryma (data zvernennya: 18.11.2018).

10. Turecz`ka ly`xomanka: Erdogan posvary`vsya iz Trampom i pry`yixav do Poroshenka [Turkish fever: Erdogan has got into a quarrel with Trump and came to Poroshenko] // Novoe vremya, 10.10.2017. URL: nv.ua/ukr/ukraine/politics/turetska-lihomanka-erdogan-posvarivsja-z-trampom-i-prijihav-do-poroshenka-1996081.html (data zvernennya: 07.09.2018).

11. Turok – ne kozak: chogo chekaty` Ukrayini vid «superprezy`denta» Erdogana? [The Turk is not a Cossack: what should Ukraine expect from "super-president" Erdogan?] //24 kanal, 21.04.2017. URL: https://24tv.ua/turok__ne_kozak_chogo_chekati_ukrayini_ vid_super-prezidenta_erdogana_n808791 (data zvernennya: 11.11.2018).

Correction in Ukrainian-Turkish relations in the context of foreign policy of Turkish President Recep Erdogan

Demchyshak Ruslan Bohdanovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science and International
Relations
of the National University
«Lviv Polytechnic»
Stepan Bandery str., 12, Lviv, Ukraine

The article deals with the transformation of Turkey's foreign policy during the period of the presidency of R. Erdogan in the context of influence on the nature of the Ukrainian-Turkish relations, the main problems of modern bilateral relations are analyzed and the trends of their development are predicted.

Key words: *Turkey, Ukraine, Recep Erdogan, Petro Poroshenko, foreign policy.*

РОЗДІЛ 4. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ
ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Зан
Михайло Петрович

Інституційні механізми етнополітики та політична репрезентація етнічних меншин Словацької Республіки

УДК 323.15(437.6):328
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-1-88-96

Зан Михайло Петрович
кандидат історичних наук, доцент,
докторант кафедри політології
і державного управління
Ужгородського національного
університету
вул. Університетська, 14,
Ужгород, Україна

Стаття присвячена актуальним проблемам інституційних механізмів етнополітики та політичного представництва етнічних меншин Словацької Республіки. Мета роботи полягає у висвітленні структурно-функціональної моделі інституційних механізмів етнополітики та її впливу на політичну репрезентацію етнічних груп як суб'єктів політики Словаччини. Автор використовує методики статистичного аналізу та структурно-функціональний підхід.

Мовами меншин у Словаччині визнані дев'ять мов: болгарська, чеська, хорватська, угорська, німецька, польська, ромська, русинська та українська. На офіційному рівні мова національних меншин вживається в населених пунктах, де їх частка перевищує 15%. Законодавство про підтримку культури національних меншин пропорційно до чисельності етнічних громад передбачає розподіл державних коштів для тринадцяти меншин. У структурі етнополітичного менеджменту виділяються: 1) законодавчий рівень (Комітет Національної Ради з прав людини та національних меншин); 2) виконавчий рівень (Рада уряду з прав людини, національних меншин та ґендерної рівності; уповноважений представник уряду в справах національних меншин; урядовий уповноважений з питань ромських громад).

Угорська етнічна громада представлена в парламенті, регіональних та місцевих органах влади. Найбільш потужними політичними силами угорців Словаччини є політична партія «Most–Híd» (Міст) та партія угорської громади. Угорський християнсько-демократичний альянс не має суттєвої підтримки електорату. Ромська етнічна меншина, не дивлячись на значну кількість потенційних виборців, не представлена в Національній Раді Словаччини. Найбільш авторитетна політична партія – Ромська громадська ініціатива – з кожним роком втрачала підтримку на парламентських виборах. Русинсько-українська меншина є сегментованою на рівні двох громадських організацій – Русинська оброда та Союз русинів-українців. Незважаючи на спроби (Піддуклянська демократична громада; «Регіональний демократичний рух – Схід»; політична партія «Наш край»), меншина так і не змогла організувати дієву політичну партію, яка б репрезентувала інтереси автохтонного русинсько-українського населення Східної Словаччини.

Ключові слова: *Словацька Республіка, етнополітика, етнічна меншина, національна меншина, етнічна група, політичне представництво, політична партія, громадська організація.*

Вступ. Формування оптимальної нормативно-правової основи етнополітики та структури етнополітичного менеджменту є важливою складовою частиною функціонування правової держави та громадянського суспільства. Забезпечуючи стабільні інституційні механізми етнополітики, держава гарантує захист прав і свобод етнічних меншин, серед яких є і право на представництво в органах державної влади та місцевого самоврядування. Громадське життя країн Центрально-Східної Європи характеризується виробленням власних емпіричних моделей політичної репрезентації етнічних меншин: парламентсько-представницької (Румунія), місцевої демократії (Угорщина), культурно-представницької (Польща), культурно-соціальної (Чеська Республіка) тощо. Словацька Республіка (далі – СР) в умовах демократичного транзиту та євроінтеграційних процесів виробила власну національну модель соціальної інтеграції та політичної репрезентації етнічних меншин. Її досвід важливий для України насамперед через наявність спільних акторів етнополітики: угорської, ромської та русинсько-української етнічних меншин Карпатського регіону.

Мета та завдання. Головною метою статті є висвітлення інституційних механізмів етнонаціональної політики СР і політичного представництва етнічних меншин СР. У контексті цієї мети автор прагне вирішити такі завдання: 1) проаналізувати особливості поліетнічності словацького суспільства; 2) окреслити структурно-функціональну модель інституційних механізмів етнополітики СР; 3) з'ясувати проблемні аспекти політичного представництва угорської та ромської етнічних громад; 4) визначити специфіку громадської сегментації та політичної фрагментації русинсько-української меншини.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та завдань використовуються: 1) мето-

дика статистичного аналізу результатів переписів населення та виборів до парламенту СР); 2) структурно-функціональний методологічний підхід, який дозволив прослідкувати вплив етнополітичного менеджменту на динаміку політичної репрезентації етнічних меншин СР.

Результати. СР належить до типу країн із поліетнічним складом населення. Невелика за кількістю населення держава (5,4 млн чол.) в етнонаціональній структурі представлена домінуючим етнічним ядром – словаками (80,7%), найбільш чисельними меншинами угорців, ромів і русинів (11,1%) та представниками інших етнічних груп. Серед загальних тенденцій, які відбуваються впродовж останніх десятиліть в етнонаціональній структурі населення Словаччини, варто відзначити: 1) зменшення питомої ваги словацької та чеської етнічних груп у соціально-демографічній мозаїці країни; 2) динамічне зростання ромської та русинської етнічних громад у результаті процесів реідентифікації; 3) збільшення космополітичної групи «невизначених», що за результатами останнього перепису становила 7% населення СР (див. табл. 1).

Найбільш чисельною етнічною меншиною є угорці, які в основному проживають на півдні Словаччини. Зокрема, в районах (окресах) Дунайська Стреда (Трнавський край) та Комарно (Нітранський край) угорська громада презентує більшість населення. Районами з високою часткою концентрації угорського населення є Рімавска Собота, Лученець, Вельки Кртіш, Ревуца (Банськобистрицький край), Галанта (Трнавський край), Нове Замки, Шаля, Левіце, Нітра (Нітранський край), Рожнява, Требішов (Кошицький край), Сенець (Братіславський край), Кошице та Михайлівці (Кошицький край).

Ромська громада Словаччини розселена в країні дисперсно. Водночас найбільш компактні групи ромів зосереджені на теренах Східної Словаччини: райони Кошице, Спішська Нова Весь, Міхайловце, Требішов, Кежмарок, Прешов, Вранов-над-Топльоу, Рожнява, Сабінов, Бардейов [14].

Більшість русинів проживають у Пряшівському та Кошицькому краях, зокрема в районах Меджилабірці, Гуменне, Свидник, Бардейов та Стара Любовня [6]. На тлі високих темпів зростання русинської громади відбулось різке зменшення осіб, які декларували українську етноідентичність (див. табл. 1). Поряд із цим у розрізі даних останнього перепису населення кількість осіб, які декларують русинську мову як рідну, значно більша за число декларованих етнічних русинів – 55 469 чол., тоді як українську мову визнають рідною тільки 5 689 чол. [20]. Вищими є показники греко-католицьких (206 871 чол.) і православних (49 133 чол.) вірників, серед яких домінують автохтони-русини Східної Словаччини [21].

У відповідності до § 3 ст. 12 Конституції СР громадяни мають право самостійно визначати власну національність. Держава забороняє будь-який вплив на прийняття такого рішення, та всі інші методи тиску спрямовані на зміну національності [22, с. 7]. Четвертий розділ (ст. 33, 34) Основного Закону гарантує забезпечення індивідуальних прав і свобод громадян, які належать до національних меншин або етнічних груп. До них належать право розвивати власну освіту, культуру, засоби масової інформації, вживати рідну мову на офіційному рівні [22, с. 14–15]. При цьому словацький законодавець, на відміну, наприклад, від угорського, не дає чіткого розмежування категорій «національна мен-

Таблиця 1

Етнонаціональна структура словацького суспільства [19]

Етнічні групи	Переписи населення					
	2011		2001		1991	
	Всього	%	Всього	%	Всього	%
	5 397 036	100,0	5 379 455	100,0	5 274 335	100,0
Словаки	4 352 775	80,7	4 614 854	85,8	4 519 328	85,7
Угорці	458 467	8,5	520 528	9,7	567 296	10,8
Роми	105 738	2,0	89 920	1,7	75 802	1,4
Русини	***33 482***	***0,6***	***24 201***	***0,4***	***17 197***	***0,3***
Чехи	30 367	0,6	44 620	0,8	52 884	1,0
Українці	***7 430***	***0,1***	***10 814***	***0,2***	***13 281***	***0,3***
Німці	4 690	0,1	5 405	0,1	5 414	0,1
Моравани	3 286	0,1	2 348	0,0	6 037	0,1
Поляки	3 084	0,1	2 602	0,0	2 659	0,1
Росіяни	1 997	0,0	1 590	0,0	1 389	0,0
Болгари	1 051	0,0	1 179	0,0	1 400	0,0
Хорвати	1 022	0,0	890	0,0	-	-
Серби	698	0,0	434	0,0	-	-
Євреї	631	0,0	218	0,0	134	0,0
Інші	9 825	0,2	5 350	0,1	2 732	0,1
Не визначені	382 493	7,0	54 502	1,0	8 782	0,2

шина» й «етнічна група» і не надає конкретного переліку офіційно визнаних меншин.

У контексті головних положень Рамкової конвенції про захист прав національних меншин (ратифікована 14 вересня 1995 р.) та Європейської хартії реґіональних мов або мов меншин (ратифікована 20 лютого 2001 р.) було вдосконалено Закон СР про використання мов національних меншин СР [25]. Мовами меншин визнані, таким чином, дев'ять мов: болгарська, чеська, хорватська, угорська, німецька, польська, ромська, русинська та українська. Згідно з ухваленими у 2011 році доповненнями до закону, мову національних меншин можна буде офіційно вживати в тих населених пунктах, де частка меншин перевищить 15%. Таким чином, у відповідності до чинного законавства мови меншин у СР на офіційному рівні можна використовувати в 656 громадах. Зокрема, угорську – у 512 громадах, русинську – у 68, ромську – у 57, українську – у 18 населених пунктах, німецьку – в одному селі. Для оптимізації процесу використання мов меншин на офіційному рівні укладені відповідні термінологічні словники з угорської, ромської, русинської та української мов [15]. Прийнятий 10 травня 2017 року Закон СР «Про Фонд підтримки культури національних меншин та внесення змін до деяких законів» [26] передбачає пропорційний розподіл державних коштів уже серед 13-ти етнічних громад Словаччини (див. табл. 1).

З метою координації та співпраці з громадами етнічних меншин Словаччина виробила досить чітку систему етнополітичного менеджменту. Зокрема, в структурі уряду СР передбачена посада уповноваженого представника у справах національних меншин (наразі – Ласло Буковскі). Він володіє такими повноваженнями: забезпечення просування та дотримання національних і міжнародних зобов'язань СР про статус і права національних меншин; розроблення, проектування і реалізація у співпраці з урядом, міністерствами довгострокових заходів щодо збереження, розвитку і заохочення прав національних меншин; сприяння збереженню, захисту і розвитку культурних цінностей та самобутності національних меншин; забезпечення покращення освіти представників національних меншин і т.д. [18]. Варто зауважити, що за часів прем'єрства Роберта Фіцо в Словаччині дещо зросла напруга в стосунках влади та етнічних меншин. Сам прем'єр-міністр категорично заявляв про меркантилізм і громадянську апатію меншин. На тлі скорочення урядових програм на підтримку національних меншин, передусім громади угорців, у червні 2013 року посаду урядового представника у справах національних меншин залишив Ласло Надь.

Консультативно-координаційним органом у сфері захисту прав осіб, які належать до етнічних меншин, є Рада уряду СР із прав людини, національних меншин і ґендерної рівності (очільником є Ґабор Ґал, міністр юстиції СР) [27]. Ця інституція змінювала назву (Рада уряду СР у справах національностей; Рада уряду СР у справах національних меншин та етнічних груп), трансформувалася її структура та функціональні повноваження [11]. Наразі в структурі Ради уряду СР із прав людини, національних меншин та ґендерної рівності серед семи комітетів вирізняється Комітет національних меншин та етнічних груп, який також очолює повноважний представник уряду з питань національних меншин Ласло Буковскі. До ради включені 5 представників від угорської меншини, 4 – від ромської, по 2 – від русинської та української, по 1 – від чеської, німецької, польської, моравської, російської, болгарської, хорватської, сербської та єврейської громадських організацій. До Ради також входять представники від органів державної влади – уповноважений з питань ромських громад та уповноважений з питань розвитку громадянського суспільства, представники від міністерств: освіти, науки, досліджень і спорту; культури; внутрішніх справ; закордонних та європейських відносин; праці, соціальних питань і сім'ї; юстиції та ін. [27].

Дорадчі органи з питань захисту прав етнічних меншин функціонують також при окремих міністерствах уряду СР. Зокрема, при міністерстві освіти, науки, досліджень і спорту діє рада з національного шкільництва, до якої входять по 3 представники від угорської та ромської етнічних громад та по 1 представникові від русинської, української та німецької меншин [17]. При міністерстві культури СР діє секція розвитку місцевої та регіональної культури й культури національних меншин, яка виконує організаційно-фінансові функції. Особливе місце в системі етнополітичного менеджменту Словаччини займає урядовий уповноважений з питань ромських громад (Абел Равас). Його функції стосуються широкого спектру питань інтеграції ромської етнічної групи до словацького суспільства в контексті реалізації «Стратегії інтеграції ромів до 2020 року» [12].

Парламентською формою захисту прав національних меншин є постійно діючий Комітет Національної Ради СР із прав людини та національних меншин. До його складу входять голова і 12 депутатів парламенту Словаччини. Наразі комітет очолює Анна Верешова (представник політичної партії OL'ANO («Звичані люди та незалежні особистості»), заступники – Юрай Собоня (представник від SNS – Slovenska národná strana (Словацька національна партія) та Мартіна Шімковічова (кандидувала від SME RODINA – Boris Kollár [23]. Головна роль Комітету полягає в розгляді законопроектів, поданих уповноваженими органами щодо дотримання та просування прав людини, прав національних меншин, інших ураз-

ливих груп, захисту персональних даних, рівності жінок і чоловіків, з акцентом на принципі недискримінації. Комітет, зокрема, тісно співпрацює з уповноваженим урядом у справах ромських громад Абелом Равасом та представником уряду з питань національних меншин Ласлом Буковскі.

Варто зауважити, що у сфері публічної політики Словаччини найрезонансніше про себе заявляє найбільша за чисельністю соціально стратифікована й політично фрагментована угорська етнічна меншина. Вже на початку 1990-х років політичні сили угорської громади СР були розмежовані за ідеологічними орієнтаціями. Так, Угорський християнсько-демократичний рух декларував консервативну ідеологію, Угорська громадянська партія – соціально-ліберальну, а «Співіснування» – право-ліберальну доктрину. На парламентських виборах 1990 та 1992 рр. інтереси угорців представляла коаліція політичних сил «Співіснування – Угорський християнсько-демократичний рух», яка отримала на обидвох електоральних кампаніях по 14 мандатів у парламенті Словаччини. Під час виборів 1994 року була створена Угорська Коаліція у складі Угорського християнсько-демократичного руху та Угорської громадянської партії, яка отримала дещо більше – 10,1% (17 мандатів).

Напередодні парламентських виборів 1998 року три політичні партії (Угорський християнсько-демократичний рух, Угорська громадянська партія та «Співіснування») створили Угорську коаліційну партію (далі – УКП). У результаті до Національної Ради СР 25–26 вересня 1998 року УКП здобула 9,12% голосів та 15 мандатів у парламенті. Вступивши в коаліцію політичних сил, угорська політична сила розпочала лобіювання законодавчих змін у напрямі лібералізації становища національних меншин і розширення повноважень органів місцевого та крайового самоврядування. Однак прийнята адміністративно-територіальна реформа 2001 року не врахувала вимоги меншини про створення окремої адміністративної-територіально одиниці для угорського населення Словаччини. Вони розцінювалися владою як небезпечні автономістські домагання для унітарної держави [7, с. 14].

УКП тривалий час фактично займала стабільну суспільно-політичну нішу в словацькому політикумі. Про це свідчать результати виборів до парламенту СР. Якщо на виборах 2002 року УКП отримала 11,2% (20 мандатів), то в 2006 році – 11,7% (20 мандатів). Крім цього на виборах до Європейського парламенту УКП у 2004 та 2009 роках делегувала двох своїх представників. Упродовж 1998–2006 років УКП входила до правлячої коаліції уряду Мікулаша Дзурінди та була представлена 4-ма міністрами (Пал Чакі був міністром з європейської інтеграції та прав національних меншин, Ласло Міклош – міністром навколишнього середовища, Ласло Дьюровскій – міністром регіонального розвитку, Жолт Шимон – міністром сільського господарства).

У червні 2009 року колишній засновник та лідер УКП (1998–2007 роки) Бела Бугар створив власну політичну силу «Most–Híd» (Міст), яка орієнтується на міжетнічне співіснування та взаємне співробітництво між словаками та угорською громадою. УКП опинилася в опозиції до правлячої коаліції уряду Роберта Фіцо та правої SNS (Словацької національної партії). Саме тому на виборах 2010 року УКП вже не досягла необхідного бар'єру для проходження в парламент (109 638 голосів або 4,3%), а на парламентських виборах у березні 2012 року УКП знову отримала подібний результат (109 483 голоси або 4,3%) [13, с. 113–115]. У результаті електоральних невдач уже у вересні 2012 року УКП навіть змінила назву на Strana maďarskej komunity (Партія угорської громади).

Таким чином, угорська електоральна ніша виявилася розпорошеною між УКП та «Most–Híd». Остання на парламентських виборах 2010 року здобула 8,1% (14 мандатів; 7 – словаків і 7 – угорців), а під час виборів 2012 року – майже 7% (13 мандатів у парламенті) [24]. Ядро електоральної підтримки «Most–Híd», як і УКП, зосереджене в Дунайській низині (райони Дунайська Стреда, Комарно, Галанта, Шаля, Нове Замки). У Центрально-Східному регіоні Словачини «Most–Híd» здобув підтримку в районах Рімавска-Собота та Рожнява [13, с. 116–117]. На останніх парламентських виборах у 2016 році «Most–Híd» отримав 6,5% (10 мандатів), а партія угорської громади – 4,04%, знову не пройшовши до парламенту. Зареєстрований у жовтні 2013 року Угорський християнсько-демократичний альянс здобув всього 0,09% голосів виборців.

Крім політичних партій, угорська етнічна група СР представлена також чисельними громадськими організаціями. Серед них варто назвати угорський соціально-культурний союз (CSEMADOK), який має розгалуджену структуру по всій країні. Громадсько-активними є молодіжні та студентські організації угорців: Студентська сітка в Братиславі, Союз угорських студентів у Нітрі (JUGYIK) тощо.

Етнічною громадою, яка також представлена на рівні словацького загальнодержавного і регіонального політикуму, є роми. Ще в листопаді 1989 року Ромська громадська ініціатива (далі – РГІ) підтримала процеси демократизації, чим привернула увагу та здобула підтримку ромів Чехословаччини. У 1990 році РГІ була зареєстрована як політична партія, яка поставила за мету гарантування ромам рівноправного становища в суспільстві, акцентуючи на соціально-економічних і освітніх проблемах ромського населення [7, с. 16].

Крім РГІ, були створені також інші ромські політичні партії (політичний рух ромів Словаччини –

РОМА, партія ромської коаліції, партія ромського союзу Словаччини та ін.), які не мали суттєвого впливу. Слід відзначити, що ромським політичним партіям так і не вдалося здобути вагомої підтримки електорату і бути представленими в словацькому парламенті. Розгалужена мережа громадських і політичних організацій ромів, амбіції їхніх лідерів спричиняють розпорошення ромського електорату Словаччини. До прикладу, на парламентських виборах 1992 року РГІ отримала 18 343 (0,6%), 1994 року – 19 542 (0,7%), 2002 – 8 420 (0,3%), 2012 – 6 947 (0,27%) голосів виборців (партія брала участь не у всіх виборчих кампаніях – *М.З.*). Політична партія Strana Rómskej únie na Slovensku (партія ромського союзу Словаччини), зареєстрована в листопаді 2010 року, на парламентських виборах 2012 року здобула всього 2 891 голос виборців (0,1%), опинившись на передостанньому місці в рейтингу політичних симпатій словацького електорату. Прикметно, що у 2016 році партія ромського союзу Словаччини була трансформована на регіональну партію «Šport do Košíc a na Východ» (Спорт до Кошиць і на Схід).

Серед громадських організацій ромської спільноти Словаччини виділяються Центр соціальної допомоги молоді KARI, Рада недержавних організацій ромських громад, «Новий шлях», Освіта (EDUKACIA – AMORO DROM), «За співіснування», Інститут ромології та багато інших. Завдяки ініціативі ромської інтелігенції розвивається народно-мистецька палітра громади. Зокрема, в травні 1992 року був створений Театр «Роматан» у м. Кошице. Публікуються літературні твори ромських письменників Елени Лачкової, Дезідера Банґи, Йозефа Раваза та ін. У царині образотворчого мистецтва досягли успіхів Віола Петрашова-Стойкова, Дезідер Ферто, Аладар Курей, Юрай Ґерґель тощо. Питання кодифікації ромської мови успішно вирішене 29 червня 2008 року. Ромські проблеми обговорюються в періодичній пресі, на радіо і телебаченні, в Інтернеті. Чисельні громадські організації ромів фінансуються як державою, так і міжнародними фондами [16].

Необхідно зауважити, що впродовж останніх десятиліть у русинсько-українській етнічній громаді Східної Словаччини відбуваються неоднозначні процеси. Різко зросла частка тих осіб, які декларували русинську етнічну та мовну ідентичність, греко-католицьке віросповідання. Поряд із цим більшість представників молодшого та середнього покоління русинсько-українського населення СР переважно словацькомовні, інтеґровані в словацький соціум. Будучи автохтонами східнословацького ареалу русини-українці у своїй масі не мають почуття «історичного зв'язку» з Україною. Більше того, в 1990-х роках як у Чехії, так і в Словаччині був змодельований негативний імідж українця (заробітчанина, злочинця) та України. На жаль, на державному рівні України так і не було вироблено загальної стратегії, а головне – чітких дій щодо підтримки словацьких українців. Власне, в цій патовій ситуації словацька влада через залучення експертів і науковців і переглянула концепт єдності русинсько-українського населення Східної Словаччини. Як вдало висловився етнолог П. Леньо, русини-українці стали не повноцінним суб'єктом, а «об'єктом словацького етнополітичного менеджменту» [8].

Вже з 1990 року в Чехословаччині постали дві громадські структури, які розмежували єдиний автохтонний ареал русинів-українців Східної Словаччини: Русинська оброда (укр. м. – «Русинське відродження») та Союз русинів-українців (колишній Культурний Союз українських трудящих). Таким чином, виник конфлікт на рівні лідерів думок, інтелігенції, представники якої розпочали далекі від наукових вимог дебати про етнічну ідентичність, а насправді – змагання за посади, вплив, доступ до бюджетних асигнувань. Втратила насамперед колись потужна україномовна сфера освіти, культури, ЗМІ Пряшівського та Кошицького країв. Відбулось значне зменшення фінансування культурно-мистецьких акцій (зокрема, фестиваль української культури у Свиднику), а отже, скорочення чисельності культурних працівників, переведення на видавничий марґінес єдиної україномовної газети «Нове життя». Український національний театр, який діяв у Пряшеві з 1945 року, вже на початку 1990-х років було перейменовано на Театр імені Александра Духновича. Простояння відбувались довкола Руського Дому в Пряшеві [2, с. 54–55]. Довгий час тривали спроби деукраїнізації Музею української культури у Свиднику [9, с. 360–361].

На тлі занепаду українства поступово утверджувалось й набувало особливого статусу підтримуване державою русинство [4, с. 105–106]. Вже 27 січня 1995 року на базі західноземплінського та східноземплінського діалектів лемківського говору української мови була кодифікована русинська (лемківсько-пряшівська, шаріcько-пряшівська) мова. Лексичні та граматичні норми цієї мови, за висновками науковців, зорієнтовані на словацьку мову. Традиційні українські дерев'яні церкви, ікони, писанки оголошуються не українськими, а карпатськими, словацькими, східнословацькими, східнослов'янськими або візантійськими, слов'яно-візантійськими, східними тощо [1].

Асиміляційні тенденції відбуваються і в царині політичної репрезентації русинсько-української меншини. Ще в межах Чехословацької державності (1992 рік) представник Союзу русинів-українців Павло Боґдан був обраний до словацького парламенту (за списками партії демократичної лівиці); «з русько-українського середовища прийшли й депутати Руху за демократичну Словаччину (HZDS)

Степан Курищак та Віра Данієл. У Федеральних зборах до розпаду ЧСФР діяли депутати руського-українського походження Микола Шідик, Ян Зан, Маріян Ковач і Еміл Дуфала» [2, с. 23]. Депутатами національного парламенту були також: Микола Гиряк («Співіснування»), Ольга Ґлосикова (Комуністична партії Словаччини / партія демократичної лівиці), Василь Турок-Гетеш (Словацька національна партія), Юрій Шпірко («Наша Словаччина»), Люба Кральова («Наш край») [5, с. 252–253].

Спробами об'єднання русинів-українців Східної Словаччини на єдиній громадсько-політичній платформі були створення Піддуклянської демократичної громади (травень 1995 року), політичної партії «Регіональний демократичний рух – Схід» (жовтень 2001 року), політичної партії «Наш край» (вересень 2010 року) [3, с. 138–139, 151–152]. Втім, суперечки й непорозуміння між лідерами думок Русинської оброди та Союзу русинів-українців СР не сприяли реальній політичній репрезентації меншини. Більш того, бренд політичної партії «Наш край», яка декларувала представництво інтересів мешканців Східної Словаччини, зокрема русинів-українців, фактично був куплений бізнесменом Борісом Колларом й перейменований на «SME RODINA» (Ми – сім'я) в листопаді 2015 року [10]. Наступного року на парламентських виборах політична партія здобула 6,62% голосів та 11 мандатів у Національній Раді СР. Поряд із цим відомі представники словацького політикуму русинсько-українського походження: Іван Міклош (колишній міністр фінансів, заступник голови уряду СР), Роберт Калиняк (колишній міністр внутрішніх справ), Мирослав Лайчак (міністр закордонних справ та європейських відносин), Петер Крайняк («Most–Híd», державний секретар міністерства освіти, науки, досліджень та спорту) та ін.

Висновки. Таким чином, упродовж останніх років у Словаччині доволі швидкими темпами зросла кількість представників ромської та русинської етнічних громад країни. Поряд із цим чисельність угорців, чехів та українців різко скоротилася. Ці трансформації етнонаціональної структури населення найменшої за демографічними показниками країни Вишеградської групи варто пов'язувати із загальною тенденцією етноренесансних рухів і реідентифікаційних процесів на теренах Центральної Європи. Окреслений феномен Словаччини передусім стосується русинської громади, яка за кількістю (не враховуючи мовну та конфесійну ідентифікацію) навіть випередила етнічних чехів.

Трансформаційні процеси в етнополітичній сфері словацького суспільства необхідно пов'язувати з прийняттям демократичного законодавства в галузі захисту прав етнічних меншин і розбудовою чіткої структури етнополітичного менеджменту. Таким чином, у СР забезпечується парламентське представництво чисельної та політично активної угорської національної меншини. На рівні громадянського суспільства про себе заявляють регіональні політичні партії та громадські об'єднання ромів. У результаті комплексу реідентифікаційних процесів і соціально-політичних чинників громадсько сегментованою (Русинська оброда та Союз русинів-українців) є русинсько-українська меншина Словаччини. Попри неодноразові спроби, еліта русинів-українців так і не зуміла організувати регіональну політичну партію. Отже, політичні лідери громади кооптовані в межах загальнонаціональних політичних сил, окремі з них займали й займають авторитетні посади на рівні державної влади СР.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белей Л. Затоплені асиміляцією. Історія українців Словаччини: від незнання до безпам'ятства. *Тиждень.ua.* Дата оновлення: 18.02.2011. URL: http://tyzhden.ua/History/16916 (дата звернення: 25.02.2019).

2. Боґдан П. 20 років – здобутки і втрати. 1989–2009. Bogdan P. 20 rokov – vít'azstvá a prehry. Пряшів : Союз русинів-українців Словацької Республіки, 2012. 144 с.

3. Кічера Н.М. Русини в етнополітиці країн Центральної та Південно-Східної Європи : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Чернівці, 2015. 256 с.

4. Клайзнер А.М. Сегментація української меншини у країнах Центрально-Східної Європи (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія). *Стратегічні пріоритети.* 2007. № 4 (5). С. 103–109.

5. Крушко С. Люди нашого роду. 1945–2015. Пряшів : Координаційний комітет репатріантів СР, 2016. 264 с.

6. Курінний О. Історична чисельність та етнічна територія русинів-українців Словаччини у контексті самовизначення національної меншини (корінного народу). URL: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1991/1/Kurinniy_Istorychna%20chyselnist.pdf (дата звернення: 21.02.2019).

7. Лазар Н.В. Політика Словацької Республіки щодо національних меншин: інституційно-правові та політичні аспекти : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2006. 20 с.

8. Леньо П. Русини-українці як об'єкт словацького етнополітичного менеджменту. *Персонал.* 2009. № 1. С. 54–57.

9. Сополига М. Роль Музею української культури в процесі утвердження української ідентичності населення Пряшівщини. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 26. Українці в прикордонних областях Карпат: проблеми акультурації, асиміляції, ідентифікації* : матеріали міжнародної наукової конференції. Свидник, 17–18 червня 2011 р. ; головний редактор та упорядник Мирослав Сополига. Свидник, 2011. С. 350–316.

10. Boris Kollár premenuje existujúcu stranu Náš kraj na Sme rodina. *SME. Domov.* Дата оновлення: 11.11.2015. URL: https://domov.sme.sk/c/8068158/boris-kollar-premenuje-existujucu-stranu-nas-kraj-na-sme-rodina.html (дата звернення: 28.02.2019).

11. Boroňová L. Rada vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny (vznik, zloženie a činnosť). URL: http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/chovanec2/subor/44.pdf (дата звернення: 22.02.2019).

12. Hlavné úlohy splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. *Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky.* URL: https://www.minv.sk/?ulohy_usvrk (дата звернення: 25.02.2019).

13. Madleňák T. Regionálna diferenciácia volebného správania na Slovensku (1998–2010). Bratislava : VEDA, vydavatelstvo Slovenskej akademie vied, 2012. 240 s.

14. Matlovičová K., Matlovič R., Mušinka A., Židová A. Rómovia na Slovensku: Základné charakteristiky Rómskej populácie na Slovensku s dôrazom na priestorové aspekty ich diferenciácie. URL: http://www.unipo.sk/public/media/16282/R%C3%B3movia_na_Slovensku_%282012%29_Z%C3%A1kladn%C3%A9_charakteristiky_R%C3%B3mskej_popul%C3%A1cie_na_Slovensku_s_d%C3%B4razom_na%20priestorov%C3%A9_aspekty_ich_diferenci%C3%A1cie.pdf (дата звернення: 27.02.2019).

15. Odborné terminologické slovníky v jazykoch národnostných menšín. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny*. Дата оновлення: 08.11.2018. URL: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/ (дата звернення: 25.02.2019).

16. Rómska národnostná menšina. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny*. URL: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//romska-narodnostna-mensina/ (дата звернення: 26.02.2019).

17. Štatút Rady ministra školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pre národnostné školstvo. URL: https://www.minedu.sk/data/att/11812.pdf (дата звернення: 26.02.2019).

18. Štatút splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny*. Дата оновлення: 08.11.2018. URL: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/statut-splnomocnenca-vlady-sr-pre-narodnostne-mensiny/ (дата звернення: 25.02.2019).

19. Tab. 10. Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991. *Štatistický úrad Slovenskej Republiky.* URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmhe&CVID=knLHmhe (дата звернення: 20.02.2019).

20. Tab. 11. Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka – SODB 2011, 2001. *Štatistický úrad Slovenskej Republiky.* URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/65804666-cc85-4ac6-bacd-acb0bba52ed8/Tab_11_Obyvatelstvo_SR_podla_materinskeho_jazyka_SODB_2011_2001.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmAz&CVID=knLHmAz (дата звернення: 20.02.2019).

21. Tab. 14. Obyvateľstvo SR podľa náboženského vyznania – sčítanie 2011, 2001, 1991. *Štatistický úrad Slovenskej Republiky.* URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/54eb0cba-ec99-4549-8a33-5c86eead59c1/Tab_14_Obyvatelstvo_SR_podla_nabozenskeho_vyznania_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHnky&CVID=knLHnky (дата звернення: 20.02.2019).

22. Ústava Slovenskej Republiky. Účinnosť 1.1. 2011. Žilina: Poradka, 2011. 64 s.

23. Výbor NR SR pre ľudské práva a národnostné menšiny. *Národná rada Slovenskej republiky.* URL: https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=vybory/vybor&ID=147 (дата звернення: 26.02.2019).

24. Výsledky volieb: Smeru chýba k ústavnej väčšine sedem hlasov. *SME. Domov.* Дата оновлення: 11.03.2012. URL: http://volby.sme.sk/c/6294653/vysledky-volieb-smeru-chyba-k-ustavnej-vacsine-sedem-hlasov.html (дата звернення: 25.02.2019).

25. Zákon z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín. Zmena: 318/2009 Z.z. účinná od 1. septembra 2009; Zmena: 204/2011 Z.z. účinná od 1. júla 2011. URL: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/1277_zakon-184-1999.pdf (дата звернення: 25.02.2019).

26. Zákon z 10. mája 2017 o Fonde na podporu kultúry národnostných menšín a o zmene a doplnení niektorých zákonov. *Slov-Lex.* URL: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2017/138/ (дата звернення: 28.02.2019).

27. Zloženie Rady vlády Slovenskej Republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť. *Rada vlády Slovenskej Republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť*. *Úrad vlády Slovenskej Republiky.* Дата оновлення: 22.02.2019. URL: https://www.radavladylp.gov.sk//zlozenie-rady-vlady-slovenskej-republiky-pre-ludske-prava-narodnostne-mensiny-a.-rodovu-rovnost/ (дата звернення: 25.02.2019).

REFERENCES:

1. Belei L. Zatopleni asymiliatsiieiu. Istoriia ukraintsiv Slovachchyny: vid neznannia do bezpamiatstva [Flooded with assimilation. History of Ukrainians in Slovakia: from ignorance to unconsciousness]. *Tyzhden.ua.* URL: http://tyzhden.ua/History/16916 [in Ukrainian].

2. Bogdan P. 20 rokiv – zdobutky i vtraty. 1989–2009 / Bogdan P. 20 rokov – víťazstvá a prehry [20 years – achievements and losses. 1989–2009]. Priashiv: Soiuz rusyniv-ukraintsiv Slovatskoi Respubliky, 2012. 144 s. [in Ukrainian and Slovak].

3. Kichera N.M. Rusyny v etnopolitytsi krain Tsentralnoi ta Pivdenno-Skhidnoi Yevropy: diss. … kand. polit. nauk: 23.00.02 [Rusyns in the ethnopolitics of Central and Southeastern European Countries: diss. ... cand. polit. sciences: 23.00.02]. Chernivtsi, 2015. 256 s. [in Ukrainian].

4. Klaizner A.M. Sehmentatsiia ukrainskoi menshyny u krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (Polshcha, Slovachchyna, Uhorshchyna, Rumuniia) [Segmentation of the Ukrainian minority in the countries of Central and Eastern Europe (Poland, Slovakia, Hungary, Romania)]. *Stratehichni priorytety.* 2007. № 4 (5). S. 103–109 [in Ukrainian].

5. Krushko S. Liudy nashoho rodu. 1945–2015 [The people of our kind. 1945–2015]. Priashiv: Koordynatsiinyi komitet reoptantiv SR, 2016. 264 s. [in Ukrainian].

6. Kurinnyi O. Istorychna chyselnist ta etnichna terytoriia rusyniv-ukraintsiv Slovachchyny u konteksti samovyznanchennia natsionalnoi menshyny (korin-

noho narodu) [The historical number and ethnic area of the Rusyn-Ukrainians of Slovakia in the context of the self-identification of national minority (indigenous people)]. URL: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1991/1/Kurinniy_Istorychna%20chyselnist.pdf [in Ukrainian].

7. Lazar N.V. Polityka Slovatskoi Respubliky shchodo natsionalnykh menshyn: instytutsiino-pravovi ta politychni aspekty: avtoref. dys. ... kand. polit. Nauk [Policy of the Slovak Republic on national minorities: institutional, legal and political aspects: author's abstr. diss. ... cand. polit. sciences]. Chernivtsi, 2006. 20 s. [in Ukrainian].

8. Leno P. Rusyny-ukraintsi yak obiekt slovatskoho etnopolitychnoho menedzhmentu [Rusyns-Ukrainians as an object of Slovak ethnopolitical management]. *Personal.* 2009. № 1. S. 54–57 [in Ukrainian].

9. Sopolyha M. Rol Muzeiu ukrainskoi kultury v protsesi utverdzhennia ukrainskoi identychnosti naselennia Priashivshchyny [Role of the Museum of Ukrainian Culture in the process of establishing the Ukrainian identity of population in the Region of Presov]. *Naukovyi zbirnyk Muzeiu ukrainskoi kultury u Svydnyku 26.* Ukraintsi v prykordonnykh oblastiakh Karpat: problemy akulturatsii, asymiliatsii, identyfikatsii. Materialy mizhnarodnoi naukovoi konferentsii. Svydnyk, 17–18 chervnia 2011 r. Holovnyi redaktor ta uporiadnyk: Myroslav Sopolyha. Svydnyk, 2011. S. 350–316 [in Ukrainian].

10. Boris Kollár premenuje existujúcu stranu Náš kraj na Sme rodina [Boris Kollar renames the existing party «Our Land» to «We are family»]. *SME. Domov.* URL: https://domov.sme.sk/c/8068158/boris-kollar-premenuje-existujucu-stranu-nas-kraj-na-sme-rodina.html [in Slovak].

11. Boroňová L. Rada vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny (vznik, zloženie a činnosť) [Government Council of the Slovak Republic for National Minorities and Ethnic Groups (Origin, Composition and Activity)]. URL: http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/chovanec2/subor/44.pdf [in Slovak].

12. Hlavné úlohy splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity [The main tasks of Plenipotentiary of the Government for Roma Communities]. *Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky.* URL: https://www.minv.sk/?ulohy_usvrk [in Slovak].

13. Madleňák T. Regionálna diferenciácia volebného správania na Slovensku (1998–2010) [Regional Differentiation of Electoral Behavior in Slovakia (1998–2010).]. Bratislava: VEDA, vydavatelstvo Slovenskej akademie vied, 2012. 240 s. [in Slovak].

14. Matlovičová K., Matlovič R., Mušinka A., Židová A. Rómovia na Slovensku: Základné charakteristiky Rómskej populácie na Slovensku s dôrazom na priestorové aspekty ich diferenciácie [Roma in Slovakia: Basic Characteristics of the Roma Population in Slovakia with an Emphasis on the Spatial Aspects of Their Differentiation.]. URL: http://www.unipo.sk/public/media/16282/R%C3%B3movia_na_Slovensku_%282012%29_Z%C3%A1kladn%C3%A9_charakteristiky_R%C3%B3mskej_popul%C3%A1cie_na_Slovensku_s_d%C3%B4razom_na%20priestorov%C3%A9_aspekty_ich_diferenci%C3%A1cie.pdf [in Slovak].

15. Odborné terminologické slovníky v jazykoch národnostných menšín [Professional terminology dictionaries in the languages of national minorities]. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny*. URL: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/ [in Slovak].

16. Rómska národnostná menšina [Roma national minority]. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny*. URL: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//romska-narodnostna-mensina/ [in Slovak].

17. Štatút Rady ministra školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pre národnostné školstvo [Statute of the Council of the Minister for Education, Science, Research and Sports of the Slovak Republic for National Education]. URL: https://www.minedu.sk/data/att/11812.pdf [in Slovak].

18. Štatút splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny [Statute of the Plenipotentiary of the Government for National Minorities]. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny*. URL: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/statut-splnomocnenca-vlady-sr-pre-narodnostne-mensiny/ [in Slovak].

19. Tab. 10. Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Tab. 10. Population of the Slovak Republic by nationality – census 2011, 2001, 1991]. *Štatistický úrad Slovenskej Republiky.* URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmhe&CVID=knLHmhe [in Slovak].

20. Tab. 11. Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka – SODB 2011, 2001 [Tab. 11. Population of Slovak Republic according to the mother tongue – SODB 2011, 2001]. *Štatistický úrad Slovenskej Republiky.* URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/65804666-cc85-4ac6-bacd-acb0bba52ed8/Tab_11_Obyvatelstvo_SR_podla_materinskeho_jazyka_SODB_2011_2001.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmAz&CVID=knLHmAz [in Slovak].

21. Tab. 14. Obyvateľstvo SR podľa náboženského vyznania – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Tab. 14. Population of the Slovak Republic by religion – census 2011, 2001, 1991]. *Štatistický úrad Slovenskej Republiky.* URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/54eb0cba-ec99-4549-8a33-5c86eead59c1/Tab_14_Obyvatelstvo_SR_podla_nabozenskeho_vyznania_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHnky&CVID=knLHnky [in Slovak].

22. Ústava Slovenskej Republiky. Účinnosť 1.1. 2011 [Constitution of the Slovak Republic]. Žilina: Poradka, 2011. 64 s. [in Slovak].

23. Výbor NR SR pre ľudské práva a národnostné menšiny [Committee of the National Council of the Slovak Republic for Human Rights and National Minorities]. *Národná rada Slovenskej republiky.* URL: https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=vybory/vybor&ID=147 [in Slovak].

24. Výsledky volieb: Smeru chýba k ústavnej väčšine sedem hlasov [Election results: The SMER is missing of seven votes for constitutional majority]. *SME. Domov.* URL: http://volby.sme.sk/c/6294653/vysledky-volieb-smeru-chyba-k-ustavnej-vacsine-sedem-hlasov.html [in Slovak].

25. Zákon z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín. Zmena: 318/2009 Z.z. účinná od 1.

septembra 2009; Zmena: 204/2011 Z.z. účinná od 1. júla 2011 [The Law of 10 July 1999 on National Minority Languages Use]. URL: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/1277_zakon-184-1999.pdf [in Slovak].

26. Zákon z 10. mája 2017 o Fonde na podporu kultúry národnostných menšín a o zmene a doplnení niektorých zákonov [The Law of 10 May 2017 on the Fund for Promotion of the National Minorities Culture and on the Amendment of some Laws]. *Slov-Lex.* URL: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2017/138/ [in Slovak].

27. Zloženie Rady vlády Slovenskej Republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť [Structure of the Government Council of the Slovak Republic for Human Rights, National Minorities and Gender Equality]. *Rada vlády Slovenskej Republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť*. *Úrad vlády Slovenskej Republiky.* URL: https://www.radavladylp.gov.sk//zlozenie-rady-vlady-slovenskej-republiky-pre-ludske-prava-narodnostne-mensiny-a.-rodovu-rovnost/ [in Slovak].

Institutional arrangements of ethnic policy and political representation of ethnic minorities in the Slovak Republic

Zan Mykhaylo Petrovych

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Doctoral Student at the Department of Political Science and Public Administration of Uzhhorod National University
University str., 14, Uzhhorod, Ukraine

The article is devoted to the actual problems of institutional mechanisms of ethnopolitics and political representation of ethnic minorities in the Slovak Republic. The aim of the work is to highlight the structural and functional model of institutional mechanisms of ethnopolitics and its impact for political representation of ethnic groups as subjects of the Slovak policy. The author has been used methods of statistical analysis and structural-functional approach.

There are nine languages are recognized in Slovakia as minority languages: Bulgarian, Czech, Croatian, Hungarian, German, Polish, Romanian, Rusyn and Ukrainian. At the official level, the language of national minorities is used in settlements where their share exceeds 15%. Legislation for promotion of the national minorities culture in proportion to number inhabitants of ethnic communities involves the distribution of public funds for thirteen minorities. In the structure of ethnopolitical management are allocated: 1) legislative level (Committee of the National Council for Human Rights and National Minorities); 2) executive level (Government Council for Human Rights, National Minorities and Gender Equality; Plenipotentiary of the Government for National Minorities; Plenipotentiary of the Government for Roma Communities).

The Hungarian ethnic community is represented in Parliament, regional and local authorities. The most powerful political parties of Slovak Hungarians are «Most-Híd» (Bridge) and Party of Hungarian community. The Hungarian Christian Democratic Alliance lacks sufficient voter support. The Roma ethnic minority, despite a large number of potential voters, is not represented at the National Council of Slovakia. The most authoritative political party – the Roma public initiative – has been lost of its support in parliamentary elections every year. The Rusyn-Ukrainian minority is segmented at the level of two public organizations – the Rusynska Obroda and the Union of Rusyn-Ukrainians. In spite of attempts (the Pidduklyanska (under Dukla) Democratic Community; Regional Democratic Movement – East, political party «Our Land»), the minority was not able to organize an effective political party that would represent interests of the autochthonous Rusyn-Ukrainian population in Eastern Slovakia.

Key words: *Slovak Pepublic, ethnic policy, ethnic minority, national minority, ethnic group, political representation, political party, non-government organization.*

НОТАТКИ

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Коректура • *С. Корзун*

Комп’ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Формат 60х84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 11,39. Ум.-друк. арк. 11,39.
Підписано до друку 04.02.2019. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.